

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

UNIAO DE LISBOA
REUNIAO DE LISBOA
PASSE

PESSOAL E INTRANSMISSIVEL
TERKEL TERKELEN
JORNALISTA

1952 A AUTORIDADE NACIONAL DE SEGURANCA
Terkel Terkelsen

GO
IS
N.º 2142

no Salão de Jogos
Geiros de passagem
Terkel Terkelsen

até 26 MAR 1952

VESHAM.

ate of
laim
Year
nd or
enefit
Year.
is Book.

G.S.

Ag.

EMPLOYMENT BOOK.

(but under 65).

out the Insurance Year 1st JULY, 19
BRITAIN and NORTHERN IRELAND on

Employer	Contributor	Total
10d.	10d.	1s. 8d.
3½d.	3½d.	7d.

U.I. 21M. (slip)

oyment terminates (whatever the reason) the employer
ped up to date. If for any reason the employer cannot
r he must return it to the nearest Local Office of the

ook carefully to see that the book is his own and is
ot at once obtain employment, or if for any reason (e.g.,
orking on his own account, or employed in an occupation
payable) the book is no longer required for payment of
-ately delivered to the nearest Local Office of the Ministry

ment
CARD
1947
CGS-114
PRESS

POLITICAL INTELLIGENCE
DEPARTMENT
OF THE FOREIGN
CENTRE BLOC
ISH HOUSE, ALI

Terkel M. Terkelsen
Fra pålidelig
kilde -

Erindringer Gyldendal

TERKEL M. TERKELSEN

Fra pålidelig kilde –

*Kapitler fra et bevæget
journalistliv*

Terkel M. Terkelsen er en af veteranerne indenfor den danske presse. I mere end 25 år har han været chefredaktør for Berlingske Tidende, en post som han først forlod i 1972.

Ikke mærkeligt at han har haft lyst til at skrive sine erindringer, for som pressemand har han oplevet mere end de fleste.

Efter læreårene ved Vestkysten kom han til Jyllands-Posten og Nationaltidende, hvorfra vejen førte til Pilestræde og senere London, hvor han indtil besættelsen var sit blads udsendte korrespondent, og derefter radiokommentator i BBC og leder af den danske afdeling i Political Intelligens Departement of the Foreign Office.

Ikke uden humor fortæller han om dette vanskelige, men også spændende arbejde, bl. a. om de dramatiske dage omkring oprettelsen af Det

(fortsættes på klap 2)

Terkel M. Terkelsen

Fra pålidelig kilde –

*Kapitler fra et
bevæget journalistliv*

GYLDENDAL

Indhold

Forord	7
De brogede læreår	9
„Vil De gerne til London?“	19
De brændemærkede	31
Churchill om at fodre krokodillen	36
Den 9. april i flydevest	42
Intellektuelt centrum mellem rosenkålene	52
Canalettoer og hemmelige kanaler	58
Borgerkrig på den danske nyhedsfront	64
Det tavse samarbejde med faldskærmsfolkene	71
London-danskerne mobiliseres	81
Christmas Møller – den skuffede patriot	92
Danmark som kastebold	104
Churchill's budskab – og hans neger	112
Samarbejde og kold transatlantisk krig	117
Lysene i Sverige	126
Invasionen, der gik uden om Danmark	133
Mødet med dansk horisontindsnævring	138
Den kolde blæst på tinderne	144
„Aldrig mere en 9. april“	151
I krig med fredsduerne	157
Myten om den hvide mand	162
I det ukendte land	167
Gensyn med det ukendte land	176
Tilståelser i utide	180

Forord

Oprindeligt havde jeg tænkt at kalde disse erindringer „En kværelants dagbog“. Det lyder næsten kierkegaardsk, men dels er jeg ikke kværelant af overbevisning, og dels har jeg blot sporadisk ført dagbog, og slet ikke om hemmelige aktiviteter. Man fører jo ikke dagbog, når man oplever noget, sagde J. P. Jacobsen.

Hvis læseren føler, at jeg har lagt for megen vægt på krigsårene i London, kan jeg kun som forklaring anføre at ethvert menneske gennemgår en modningsperiode, der bliver afgørende for en livsholdning. Jeg tror, at England under den anden verdenskrig ikke var den værste skole i den henseende.

Der er mange, jeg skylder tak for afhjælpning af bristende hukommelse, men eventuelle fejl har jeg selv sørget for. En særlig tak må adresseres til min kollega, Frank Esmann Jensen, der venligt har givet mig tilladelse til at trække veksler på den grundlæggende forskning, han har foretaget i de nu åbnede engelske arkiver, og som han har beskrevet i sin bog „Da fornuften sejrede“. Naturligvis har jeg også støttet mig til de arbejder, besættelsestidens førende historiker, dr. Jørgen Hæstrup, har offentliggjort. Men først og fremmest en tak til min hustru, Ella, der delte trange kår i London med mig, og som har overbevist mig om, at jeg i hvert fald havde én trofast og kritisk læser.

Kardinal Richelieu sagde: Giv mig seks linier skrevet af en ærlig mand, og jeg vil finde noget i dem, som jeg kan bruge til at få ham hængt. I en hel bog har jeg forsøgt at være ærlig og det er altså, hvis man skal tro den gamle kardinal, farligt.

Terkel M. Terkelsen

De brogede læreår

Er journalistik et håndværk, en profession, en kunst eller et kald? Alle definitioner kan accepteres, men for at være helt ærlig - og det er ordentlige journalister som bekendt altid - for mig var det fra begyndelsen et levebrød. Hvad det senere blev til må andre afgøre. Dog vil jeg hævde, at kaldet har meldt sig nogle gange i min brogede tilværelse.

Det med levebrødet kræver en forklaring, som kun kan blive prosaisk. Da jeg havde slidt mig gennem en matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen på Statsskolen i Esbjerg og ved skæbnens gunst var blevet optaget på Polyteknisk Lærestanstalt, meldte livets hårde virkelighed sig i det nøgterne vestjyske miljø. „Hvis du bliver ingeniør, er du heldig, hvis du kan få en bananvogn,“ sagde de kloge. Da jeg aldrig har brudt mig særligt om bananer, og da jeg skrev antagelige danske stile, valgte jeg journalistik. Først mange år senere, da min vej krydsede Svend Aage Lunds, gik det op for mig, at man godt kan være ingeniør og en fremragende bladmand på samme tid. Jeg blev aldrig andet end journalist og i tidens løb redaktør. Hvis jeg skulle begynde forfra, ville valget blive uændret.

Jeg stammer der udefra, hvor kragerne vender, og hvorfor gør de det? Simpelthen fordi Vesterhavet i træktiden og i efterårsstormenes periode ikke alene er afskrækkende for krager, men også for mennesker, som vi jævnligt har set eksempler på. Det er med overlæg, jeg springer barndommen over i disse erindringer. Læserne går ikke glip af noget væsentligt. Stilfærdigt, harmonisk bondemiljø i en stationsby med grusgrave, men trods alt med alle de oplevelser, som en drengs fantasi kan indbygge i ikke særligt romantiske omgivelser. For dog at tidsfæste barndommen yderligere: det var den gang, wienerbrød blev kaldt fem øres kager. Min dåbsattest

siger, at jeg er døbt i Tjæreborg i 1904. Det var som bekendt præsten, der gjorde Tjæreborg verdensberømt, men det var en anden præst.

Dengang man endnu gik med studenterhue, startede jeg som yngste elev på Vestkysten i Esbjerg. Der var ingen vej udenom - man var i en bondefamilie født venstremand. Og Vestkysten var noget nyt og spændende, opbygget på ruinerne af Esbjerg Avis, der var redigeret af en hæderlig, men lidt gammeldags redaktør, der på egnen var kendt som „Frederik Forkert“, og Vestkysten viste sig meget hurtigt at kunne leve op til Esbjergs uofficielle valgsprog: Rask må det gå. De adstadige venstreblade i omegnen betragtede nok Vestkysten som en gøgeunge og ikke helt uden grund.

For mit vedkommende var indførelsen i journalistikken ren mesterlære - og hvilke mestre! Rasmus Bendtsen, en højt begavet politisk betonet redaktør, som i virkeligheden var partiet Venstres tillidsmand i alle de lokale anliggender, hvor den stedlige kandidat, Slebsager, (Den gudbenådede ragekniv) ikke kunne være til rådighed. Nummer to på ranglisten var redaktionssekretær Knud Rée, formentlig den bedste journalist i bundtet, men overbebyrdet med så mange opgaver i det vestjyske bladimperium, at hans causerende artikler, mærket -k, blev sjældnere og sjældnere. Ved Rasmus Bendtsens alt for tidlige død, var han den selvskrevne redaktør af Vestkysten. Valget var nu ikke så svært, for den redaktionelle stab bestod af én journalist og to elever samt naturligvis et antal lokalredaktører og meddelere, der ikke kunne komme i betragtning ved besættelsen af den ledende stilling i bladhuset.

Selv om jeg i mere betroede stillinger har virket for en bedre og grundigere uddannelse af journalister, kan jeg ikke uden en vis nostalgi se tilbage på den journalistiske mesterlære, den der kastede den vordende journalist ud i den jordnære reportage, den direkte kontakt med de mennesker, man skriver for. Grøntkonen fra Tjæreborg gav mig hver torvedag prisen på et bundt persille, og den var upåvirket af infla-

tion fem øre. Den mest populære politibetjent lærte mig boksningens ædle kunst, retsbetjenten i domhuset supplerede mine referater, når højere pligter kaldte mig til hotellerne, hvor byens gæster skulle registreres, eller når priserne på torsk, kuller og rødspætter skulle noteres på fiskeauktionerne.

Der skete altid noget i byen, hvor det skulle gå rask. En kæmner i en omegnskommune med underslæb, en importør af ilt på stålflasker, som havde fået den gode ide, at det var mere fordelagtigt at fylde flaskerne med sprit, undervægtige brød fra et bageri - altsammen livet på nærmeste hold. Man kan godt få lidt ondt af langt dygtigere yngre kolleger, der ved så meget mere om journalistikkens principper, skriver så meget bedre om de indviklede samfundsforhold, de så sagkyndigt behandler, selv om de trods alt må savne den nære kontakt med de mennesker, som de dog skriver for.

En bestemt episode fra min elevtid har heftet sig i min erindring. En omvandrende troubadur, Saxtorph Mikkelsen, kom til Esbjerg, hvor han optrådte på torvet, og, såvidt jeg erindrer, fik en beskeden indkomst ved salg af programmer med tekster til sangene. Af en eller anden grund havde Bendtsen eller Rée eller begge set sig gale på troubaduren, og jeg fik besked om ikke at skrive for elskværdigt om ham. Det gjorde jeg nu heller ikke. Citeret efter hukommelsen lød den korte anmeldelse således: „Saxtorph Mikkelsen sang i aftes på torvet. Det blev tømt for mennesker. Regnen var dog medvirkende årsag“.

De følgende dage indledede Saxtorph Mikkelsen sine koncerter med et angreb på denne flab, vist nok Terkelsen. Og manden havde jo ret. For første gang opdagede jeg, hvad journalistik også kan misbruges til, og jeg har ikke siden skrevet en musikanmeldelse. Hvad mere er: Jeg har ikke, mig bevidst, ladet mig fortælle, hvad jeg skulle mene om en bestemt begivenhed. Det lyder dyrt, men efter min bedste overbevisning er det sandt. Troubaduren havde ikke sunget forgæves. Anmelderen kunne gå hjem og skamme sig.

Under min læretid havde jeg i øvrigt den første kontakt med det blad, som en halv snes år senere skulle blive mit livs faste ståsted. Knud Rée var korrespondent til Berlingske Tidende, Nationaltidende og Ritzaus Bureau. Han arbejdede døgnet rundt, og med min voksende erfaring i journalistik traf vi den stiltiende aftale, at han tog sig af honorarerne og jeg af korrespondancen. Den ufravigelige regel var, at først skulle Berlingske Tidende have nyheden, derefter Nationaltidende og til sidst Ritzau - en logisk rækkefølge, for hvis nyheden først var kommet på Ritzau, havde den jo ingen interesse for de to blade.

For første, men ikke for sidste gang, fik jeg en næse fra teleggramredaktøren på Berlingske Tidende, fordi jeg brugte udtrykket bil:

– Vi har gudskelov aldrig kørt i Politikens bil!

Siden har jeg mange gange kørt i Berlingskes bil uden større samvittighedskvaler.

Da de tre års mesterlære var ved at være forbi, kaldte Rée mig ind og sagde: Nu kan vi ikke lære Dem mere.

Det er aldrig gået op for mig, om han virkelig mente det, om det var en meget solid silkesnor eller om det var udsigten til, at jeg som fuldt uddannet journalist skulle op på den formidable gage på over 300 kroner om måneden.

Jeg valgte at tage det som en kompliment, men inden jeg en måned senere forlod min læreplads, kom der et artigt nachspiel. Lokalredaktøren i Tønder var kommet i vanskeligheder og måtte afskediges. Af to grunde. Dels røg han seks cigarer om dagen, hvad økonomien ikke kunne bære, dels gik han i plus fours, hvad der forargede den lokale befolkning uden hensyn til nationale følelser. Jeg blev sendt ud som afløser i en måned, og for første gang var jeg på egen boldgade.

Der skete noget i Tønder i den måned. Marsken brændte og truede byen, som senere stormfloden. Jeg drak rømtoddy med de såkaldte oprørsøjntanter (hvad de gjorde oprør imod, har jeg glemt), små sorte med Cornelius Petersen på hans

høfdegaard i marsken – han gjorde også oprør mod et eller andet, vistnok mod landbrugspriserne.

Efter alt det meget oprør var det en beroligelse for sindet at overtage en post i redaktionen på Jyllands-Posten i seks år. De gjorde aldrig oprør på Jyllands-Posten.

Hvis McCloud havde været opfundet i 1927, ville jeg formentlig have sammenlignet min rejse til Aarhus med hans ridt fra en flække i Middle West til Boston. Ikke fordi der var uopklarede forbrydelser i Aarhus, men simpelthen fordi det vilde ridt fra Esbjergs pulserende liv førte mig ind i et miljø, jeg kun kendte fra romaner. Jyllands-Posten var nylig flyttet fra beskedne kontorer i Rosensgade til en efter datidens forhold imponerende bladbygning i Frederiksgade. Redaktør H. Hansen sad i et kontor, beklædt med egepaneler og kantet af reoler med Rigsdagstidende og håndbøger. Man følte, man burde drage skoene af, inden man trådte ind i det allersjældneste, men selv om H. Hansen var en venlig mand, ville han have lukket døren for enhver, der nærmede sig på strøm-pesokker. Det var en påklædning, der ikke passede til hans stil. Det var næppe et tilfælde, at han havde valgt firkanten som signatur under sine ledende artikler. Der var ingen runde hjørner i hans konservative argumentation - lige på og hårdt. Han var redaktør af den gamle skole, men hans betydning for journalisterne som stand har næppe fået den anerkendelse, den fortjener. Han havde fulgt den traditionelle vej fra sættekassen til redaktørstolen, og intet der havde med blad at gøre var ham fremmed. I det meste af en menneskealder var han formand for Provins Journalistforeningen, medstifter af Provinspressens Pensionsfond, der skulle mildne luften for aldrende journalister, som havde forstand på alt muligt undtagen deres egen økonomi, når aldersgrænsen indtrådte. Først og fremmest var han en læremester for en yngre generation, som han indprentede journalistens ansvar for korrekt gengivelse, som krævede en baggrundsviden, der alene kunne give fremstillingen perspektiv. For første gang i min journalistiske karriere blev jeg stillet over for et arkiv

med op mod 200.000 udklip. H. Hansen var nok ene om at kende systemet, men ideen var rigtig, og hvis den havde bundfældet sig hos den nybagte journalist, ville denne fremstilling have været bedre dokumenteret.

Over vandene svævede den patriarkalske udgiver, S. W. Nielsen, som havde den charmerende skik at invitere redaktionens medlemmer med fruer til middag nytårsaften. Når klokken var faldet i slag og champagnen drukket, løste det vanskelige etiketteproblem om opbrud sig selv. S. W. (sådan kaldte vi ham, når han ikke hørte det) slog ud med hånden og sagde: Ja, mine damer og herrer, nu holder taxa'erne for døren.

Der var stil og værdighed og venlighed over Jyllands-Posten.

Der var meget at lære, selv for en journalist med tre års uddannelse bag sig. Det første var, at København staves med j, regering uden j. Den gyldne regel var ikke at spare på j'erne. De overflødige blev altid strøget af H. Hansens gamle kolleger i sætteriet.

Den næste store overraskelse var, at Jyllands-Posten havde sin egen telegrafstation, bemanded med en telegrafist fra statstelegraften. Han omsatte rigsdagsreferaternes morsetegn til læselig skrift, og det var dyrt. Desværre fandt man ud af, at telefonen var opfundet, og i et par år blev det min fornemste opgave, næsteften korrekturlæsning at betjene et optagerapparat, der arbejdede med højspænding. Det var livsfarligt, men mine erfaringer fra bygning af krystalmodtagere, suppleret med Knud Rées højtaler-eksperimenter på torvet i Esbjerg, kom mig til nytte. Vi overlevede – også telefondamerne.

Der var ikke de helt store muligheder for at dyrke lokalreportagen. Jyllands-Posten var et blad for Jylland, ikke et Aarhus-blad – ikke mere om byrådet i Aarhus end om byrådene i Varde og Vejle.

Jeg har mange gode minder fra Aarhus, men en af de mere sørgmodige knytter sig til en kollisionsulykke ved Læsø,

hvor to finske juleskibe, Oberon og Arcturus i 1930 kolliderede i tæt tåge. Skibene førtes af to brødre, og vi vidste før midnat, at der var mange druknede og kvæstede. Oberon var sunket på fire minutter, og det viste sig senere, at 41 mennesker omkom. Hvor sørgeligt det end var, var det dog hvad man med et neutralt journalistisk udtryk kalder en historie. Enkeltheder strømmede ind, mens bladet var ved at gå i trykken.

– Skal vi ikke lave en omstøbning, spurgte jeg forsigtigt H. Hansen, vel vidende, at tanken om en anden udgave ikke havde meldt sig i Jyllands-Postens glørværdige historie.

H. Hansen så venligt på mig og sagde så: Nej, vi går hjem – det er jo kun finlapper. Han var langtfra en følelseskold natur, men alene tanken om at bryde Jyllands-Postens tradition rystede hans sjæls inderste.

Sansen for nyheder blev ikke just skærpet på Jyllands-Posten. I den følgende udgave havde vi historien, korrekt i alle detaljer. Hvor mange halvbagte nyheder ville ikke have godt af at blive lidt længere i ovnen.

Efter fire gode arbejdsår i Aarhus fulgte to år i Jyllands-Postens Københavns-redaktion, først som medhjælper hos en erfaren reporter, som efter et års tid fik den ulykkelige idé, at han ville starte en hønsefarm i Kenya, og det andet år som ene hane i Jyllands-Postens københavnske hønsegård. De to år gav mig mit livs erfaring i rigsdagsreportage, og jeg har ikke savnet det siden, formentlig fordi jeg ikke havde den fine næse for storpolitik i vandrehallen.

I 1933 fik jeg et tilbud fra Nationaltidende om en post som redaktionssekretær, og udsigten til et mere kreativt arbejde fristede mig over evne.

H. Hansen så faderligt på mig: Ja, ja, prøv det så. Vi kan jo altid snakkes ved senere.

Jeg byttede gårde med Nationaltidendes redaktionssekretær Lasse Egebjerg, og begge var glade for skiftet. Lasse Egebjerg endte i øvrigt sin karriere som H. Hansens efterfølger på Jyllands-Posten, mens jeg flakkede rundt i den store

verden.

Den gamle redaktør, der den gang var blevet medejer af Jyllands-Posten, foregreb en af Churchills krigstidsbemærkninger:

– Det er første gang, jeg har set rotterne gå om bord i et synkende skib.

I det sidste nummer af Dagens Nyheder (Nationaltidende), der udkom den 3. september 1961 tager bladets redaktion afsked med sine læsere i en artikel, hvori det bl.a. hedder: „Vi erkender, at vor lod har været den journalistskole, hvor ethvert talent kunne prøve sine kræfter for at få dem honoreret andetsteds. Vi formåede at *finde* kræfterne - desværre kun sjældent at *binde* dem“. Hvad der var stort udtænkt af etatsråd Ferslew „blev forretningsmæssigt misrøgtet under hans arvinger“.

Dødsfaldet indtraf næsten 30 år efter, at jeg et år havde virket som redaktionssekretær på Nationaltidende (som det dengang hed), så mit alibi er i orden. Bortset derfra er det rigtigt, at Nationaltidende/Dagens Nyheder var en gennemgangslejr for mange talenter, og det skyldes måske dommedagsstemningen, at man i bladets egen nekrolog glemmer den mest markante af bladets medarbejdere, Nic. Blædel.

Min korte periode på Nationaltidende var lærerig i professionel henseende, fordi man virkelig fik lov til at prøve kræfterne 12 timer i døgnet i seks af ugens dage. Det vil nok chokere velorganiserede journalister, som af kollegiale hensyn nu opfordres til ikke at tage overarbejde, men værre var det dog, at redaktionelle medarbejdere blev opsagt og derefter forlænget fra måned til måned, hvis der tilfældigt viste sig at være penge i kassen. Intet under at der blev gennemtræk i redaktionsstaben.

Nationaltidende var i begyndelsen af trediverne et muntert galehus - men med den ene reservation, at bladets ejer Frederik Hegel troede, det var et kongerige. Han var en fortrinlig forlægger, men hans erfaringer fra bogverdenen lod sig ikke umiddelbart overføre til bladdrift. Det var en for al-

le parter ulykkelig situation. Vort faste punkt i tilværelsen var Gamle Andersen, redaktionsbudet, som efter alderen at dømme godt kunne have tjent under kammerherre Ferslew. Han var langt fra begejstret for de nye toner i det gamle bladhus Ved Stranden, og vi andre kunne vanskeligt være uenige med ham.

Forholdet mellem udgiver og medarbejdere blev aldrig hjerteligt. En journalist fik den onde, men geniale idé at gøre golfspil til en populær sport, ikke så meget af hensyn til folkesundheden, men fordi den aristokratiske Frederik Hegel var en dygtig golfspiller, der næppe havde noget ønske om at mænge sig med den gemene hob. Golfspillet blev faktisk populært, men da var både Hegel og Nationaltidende afgået ved døden.

Hvad man savnede var tillid og tryghed - ikke blot økonomisk tryghed. I et morads af rygter og intriger og usikkerhed for den enkelte og foretagendet blev der præsteret fremragende journalistik. Blandt medarbejderne mærkedes en stemning, som berettiger mig til at benævne journalistik et kald. Anden forklaring kan der ikke gives på, at medarbejdere på løbsagtig månedskontrakt kunne bevare gejsten.

Jeg var ikke ene om at forlade Dagens Nyheder/Nationaltidende efter et års ansættelse. Ærbødigst og Jensenius vendte tilbage til Pilestræde, fremragende journalister som Ernst Schwencke, Eric Boesgaard, Sten Gudme, Susanne Palsbo og mange andre fandt vej til Pilestræde, senere også Nic. Blædel og Edith Ryssel, da forholdene Ved Stranden blev for brogede. Den unge og lovende journalistspire Knud Sønderby valgte den litterære vej.

Trods denne åreladning af journalistiske talenter lykkedes det under andre ejerforhold at holde Dagens Nyheder flydende i næsten 30 år. Det var ikke alene et spørgsmål om penge udefra, men i højere grad en tro på, at journalistikken har sin eksistensberettigelse selv under de sværeste økonomiske vilkår.

Aage Schoch holdt fra 1934 sammen på stumperne med ild-

hu og inspiration, indtil han i 1942 blev tvunget bort fra redaktørstolen efter besættelsesmagts krav. De senere storme på Dagens Nyheder falder uden for denne fremstillings rammer.

„Vil De gerne til London?“

Det var min kollega og læremester fra Dagens Nyheder, Sten Gudme, der banede vejen for mig til Pilestræde. Han var formentlig den tids bedste redaktionssekretær med sans for nyheder og med en kunstnerisk fornemmelse af, hvordan et blad skulle brydes om for at appellere til læserne. Da vore veje igen mødtes i krigstidens London, opdagede englænderne hurtigt hans sans for lay-out, og han fik overdraget tilsynet med de millioner af pjecer og flyveblade, som RAF spredte over det besatte Europa.

I redaktionen på Berlingske Tidende hang der i mange år en herlig tegning af Jensenius. Den forestillede Svend Aage Lund, lang og duknakket, iført flyttemandens forklæde. Han og den lille runde portner med den sorte moustache betragtede sveddryppende en flyttekasse fra Nationaltidende, og Lund udbryder: Pyh, det er vel også det sidste læs! Det var det også i den ombæring, senere fulgte andre efter.

Det passede med tidspunktet, at det var mig, der sad i kassen. Ingen kunne den gang ane, at flyttegodset skulle blive fast inventar i Det Berlingske Hus i over 40 år med udlån til England i besættelsens fem lange år.

I sin ro og værdighed mindede bladhuset i Pilestræde mere om Jyllands-Posten end mine andre arbejdspladser. Der var velstand til huse, men med den sans for sparsommelighed, som præger ethvert solidt borgerhjem. Vi var tre redaktionssekretærer på et blad, der i omfang, men først senere i oplag skulle blive landets største. Aftenen efter min ankomst var jeg alene på broen - en snes sættemaskiner raslede, typograferne arbejdede støt med ombrydning, siderne forsvandt i dybet, men endnu kl. 22 var der ikke kommet en linie af det redaktionelle stof, som jeg i aftenens løb havde læst og forsynet med overskrifter.

– Det er de mange småannoncer, forklarede faktor.

Det var dem, Ferslews arvinger stødte ud i kulden, hvorfra de af administrator Henius og redaktør Gulmann blev hentet ind til det hjertevarme Berlingske Tidende. Der har de befundet sig siden og således bekræftet den internationale erfaring, at småannoncerne samles i ét blad.

Omsider kom da også det redaktionelle stof væltende. Avisen blev færdig til tiden. Det er et af de mirakler, der sker hver dag i ethvert bladhus.

Redaktionssekretærens job er stabsarbejde. Han leder og fordeler det daglige arbejde med hensyntagen til den hellige ko, som hedder journalistens stofområde. Det volder som regel ingen kvaler, for en journalist med respekt for sig selv passer sine forbindelser og dækker sit felt. Hvis ikke hver dag rejste problemer, der var forskellige fra gårsdagens, ville arbejdet i redaktionssekretariatet blive dødbringende rutine.

Trods alt længtes jeg tilbage til det pulserende liv på torvet, ikke det i Esbjerg med prisen på persilledusken, men det store internationale torv, hvor der handlede om krig og fred, om den vestlige civilisations skæbne.

Det var Nic. Blædel, som ikke blot gav mig chancen, men også inspirationen. Denne blændende skribent, der blev brændt op indefra af et had til nazismen, skulle få en afgørende indflydelse på en kreds af yngre journalister og dermed for danske journalisters holdning i førkrigsperioden og i høj grad på den illegale presses opståen, selv om der kan gives mange og mere nærliggende forklaringer på det sidste fænomen.

Den berømte engelske, nu afdøde, Times-korrespondent, Thomas Barman, har hugget Blædels indsats i sten med en enkelt sætning: Han vaccinerede Danmark mod nazismen. De to store B'er i min journalistiske tilværelse, Blædel og Barman, vil dukke op senere i disse memoirer. Blandt de journalister, som Blædel inspirerede, var Erik Seidenfaden nok den, der kom læremesteren nærmest i stil, og det var således ikke et tilfælde, at det var Seidenfaden, der blev udpe-

get til at gennemgå og indlede det storværk „Forbrydelse og Dumhed“, som Nic. Blædel efterlod i manuskript ved sin død i 1943.

En skønne dag i foråret 1937 blev jeg kaldt ind hos Blædel, der så på mig med sine stærke, men venlige øjne, og spurgt, om jeg gerne ville være korrespondent i London. Om jeg ville? Et ferievikariat i London året i forvejen havde forstærket min tro på, at England, trods Baldwin, Chamberlain og andre ulykker var det faste punkt i den europæiske tilværelse, som enhver tilhænger af Blædels antinazistiske linie måtte sætte sin lid til. Appeasement-årenes ulidelige frustration, krigstidens lidelser og besvær endte trods alt i et nøgternt folks heroiske eksplosion. Man måtte være født med et hjerte af plastic, hvid det ikke mærkede én for resten af tilværelsen.

Jeg havde nær glemt at tilføje, at jeg sagde ja tak. De praktiske spørgsmål ordnede Svend Aage Lund med den blanding af rundhåndethed og vindskibelighed, der altid har præget Berlingske Tidende.

Der er altid noget absurd over fortiden, sagde Max Beerbohm. Når jeg tænker tilbage på korrespondentårene i London fra 1937 til april 1940 må jeg give ham ret. Det var ikke så meget den omstændighed, at det var et slid fra morgentunden til ud på natten. Det generede ikke den gang en journalist, når der skete noget. Det absurde var, at det var det forkerte, der skete, men også beskrivelsen heraf hører med til journalistik. Det tragiske var at se en stormagts fornedrelse i appeasement-perioden, at se en nation, rig på verdenspolitiske erfaringer i hænderne på en premierminister, der aldrig burde være nået højere end til borgmesterstolen i Birmingham.

Det var Baldwin, der i et anfald af åbenhjertighed indrømmede, at han ville have tabt valget i 1935, hvis han var gået ind for oprustning af England. Det er et af historiens mirakler, at hans efterfølger, Neville Chamberlain ikke tabte den europæiske civilisation på gulvet, og det skyldtes kun, at han i den 12. time blev afløst af Winston Churchill.

Der er skrevet bøger nok om appeasement-perioden eller beroligelsespolitikken, nok til at fylde et helt bibliotek. Det storpolitiske Mester Jakel-teater i det britiske verdensriges hovedstad var ledsaget af så mange politiske og menneskelige konflikter, så megen uforstand og så mange dramatiske begivenheder, at det ligefrem gav en korrespondent en ønskestilling - fra et rent professionelt synspunkt. Forfatteren af disse linier var efter München ikke i tvivl om, at det bar mod en verdenskrig, som England var slet rustet til at imødegå. En udlandskorrespondents opgave er at rapportere, hvad der sker i det land, hvis udvikling han skal beskrive, men naturligvis kan ordvalget og udvalget af emner ikke være upåvirket af korrespondentens sympatier og antipatier. Selv den hæderligste korrespondents stræben mod objektivitet må i det daglige arbejde blive farvet af den øjeblikkelige indstilling til dagens problemer, og det er dem, der optager en korrespondent. Den dyberegående analyse og de ledende artikler, der bliver skrevet efter nøje overvejelse bag de lukkede døre i en hjemlig redaktion, ligger uden for en korrespondents arbejdsområde. Han skal i nogle få og hektiske timer, og undertiden minutter, gøre sig sin stilling klar til det brogede væld af begivenheder, som selv et enkelt døgn vælter ind over ham. Avislæseren kan jo ikke vide, at kun en ringe brøkdel af det stof, der indløber til redaktionen, finder anvendelse i bladets spalter. Til alt held har man endnu i Danmark været i stand til at opretholde en alsidig presse, der frit kan vælge og vrage i den overflod af stof, der må give enhver redaktør eller redaktionssekretær konstant hovedpine.

I mine korrespondentår i London har jeg altid holdt på den forkerte hest - på outsiders som Churchill, Eden, Vansittart og Duff Cooper for blot at nævne nogle få. Det gjorde ikke noget, så længe de var ude i kulden - det forlenede engelsk politik og udenrigspolitik med et spændingsmoment, som måtte formodes at interessere læserne. Det var fra et snævert dansk synspunkt i bedste orden, så længe Hitlers bestræbelser for at beherske Europa gik ud over andre. Det

blev straks sværere, da Hitler havde opslugt de nærmestliggende lande som Czekoslovakiet og Østrig, og man med logikken i behold måtte begynde at spekulere på, hvem der nu stod for tur i planerne for Hitlers Neuropa. I den henseende kom krigsudbruddet (for Englands og Frankrigs vedkommende den 3. september 1939) til at spille en afgørende rolle for en London-korrespondents virksomhed. Danmark blev bange, og det er der måske ikke noget at sige til. Folk der var klogere end jeg og lige så kloge som Stauning, P. Munch og Scavenius, må så afgøre, om skræk for fremtiden er det bedste forsvar for nutiden.

Mit hovedkvarter i London var på The Times, det helt gamle Printing House Square med det berømte ur over indgangen til hovedbygningen. Bygningen var omtrent så kompliceret som Pilestræde i dag, men med respekt for det nationale og det medmenneskelige, som altid har præget englænderne, var vi som danske blevet anbragt i en sidebygning der tidligere havde tilhørt et berømt levnedsmiddelfirma, Spiers & Pond. Kontoret var absolut hygiejnisk med hvide industrifliser fra gulv til loft, formentlig fordi utalte tons af Danish Bacon havde passeret gennem lokalet. Besøgende redaktører fra de smagfuldt udstyrede redaktionslokaler i Pilestræde var meget anerkendende over for det arbejde, som mine kolleger og jeg - først Eggert Nielsen, senere Sven Ebbesen - havde udført, men de var rystede i deres sjæls inderste over de ydre forhold, hvorunder dette arbejde blev udført. Vi fik tilbud om tæpper på gulvet og nye møbler, men hvilken journalist gider interessere sig for de umiddelbare omgivelser, hvis han tror, at en verden omkring ham er ved at bryde i brand?

Nyanskaffelserne blev begrænset til en ny skrivemaskine. Det er utroligt, hvad en journalist kan udrette med en telefon og en skrivemaskine, selv uden tæpper på gulvet. Samme skrivemaskine var i øvrigt nær ved at bringe mig i konflikt med straffeloven. Jeg solgte den ved den almindelige likvidation af kontoret efter 9. april 1940 for at dække en te-

lefonregning. Godt fem år senere kom så regnskabets time - man må efter de gode Berlingske traditioner ikke forgribe sig på Husets ejendele, og hvis det drejer sig om fast ejendom, kræver det oven i købet bestyrelsens godkendelse. Jeg hævdede over for regnskabschefen, at selv en tung kontor-maskine ikke kunne betegnes som fast ejendom. Med et blink i øjet frifandt han mig efter tåbeparagraffen.

Rent bortset fra de flisebeklædte vægge, var The Times for en journalist med min indstilling en institution, der spredte kølighed. Jeg havde mange venner i The Times' redaktion, men toppen svævede så højt oppe i appeasement-tågerne, at vi nok anede dens eksistens, men aldrig nåede blot skyggen af en personlig kontakt.

I slutningen af mellemkrigsårene var Geoffrey Dawson chefredaktør, og han havde tillige tillagt sig titlen som udenrigsredaktør - formentlig ud fra den betragtning, at udenrigspolitik under Baldwin og Neville Chamberlain var en underordnet funktion af imperiets politik. Som stedfortrædende redaktør havde han Robin Barrington-Ward. Om dem begge siger The Times' åbenhjertige officielle historie, at ingen af dem havde forudsætninger for at bedømme den udenrigspolitiske situation, og dertil kom så, at Edward VIII's demission, og alt hvad der gik forud, beslaglagde den redaktionelle opmærksomhed i langt højere grad end den truende udvikling i Europa.

Det er ikke hensigten at skrive The Times' historie i denne sammenhæng, men kun at henvise til den skæbne, der kan ramme en udenrigskorrespondent under ugunstige vilkår. I 1927 var Norman Ebbut blevet udnævnt til Times' korrespondent i Berlin, og i denne egenskab fungerede han, til han blev udvist i august 1937. Han var en god skribent og en skarp iagttagere, formentlig for skarp ud fra det redaktionelle synspunkt, som The Times anlagde i bestræbelserne for at skabe afspænding i Europa. Norman Ebbut led samme skæbne som talrige andre korrespondenter, inklusive danske, han blev udvist. Det var et hårdt slag for The Times (eller

var det?), for et blad, der udover alle grænser stræbte efter en alt omfattende forståelse med det nazistiske Tyskland.

Til en anden af The Times' korrespondenter skriver Dawson et brev, som i åbenhjertighed eller naivitet fortjener at citeres: „Jeg gjorde mit yderste, aften efter aften, for at holde bladet (The Times) fri af alt, hvad der kunne støde tysk følsomhed. Jeg kan virkelig ikke forestille mig noget, som har været trykt de sidste måneder, som tyskerne på nogen måder kunne tage afstand fra som *unfair* tilkendegivelse“.

Stadigvæk med The Times' officielle historie som kilde kan der citeres en passus, som med fuld ret kunne have været indlemmet i Berlingske Tidendes 200-årige historie, hvis dens omhyggelige forfatter havde haft samme sans for de store linier, som han havde for detaljer. I Times' historie fra førkrigsårene hedder det: „The Times' korrespondenter i Europa følte sig generet af en praksis, der udelukkede alt, hvad tyskerne valgte at anse for „*unfair*“ fra såvel ledende artikler som nyhedsmeddelelser i bladets spalter. For korrespondenterne så det ud, som om deres meddelelser blev „skåret til“ for at kunne indpasses i en politik. Det er en kendsgerning, at telegrammer blev skåret ned eller udeladt fra tid til anden i overensstemmelse med, hvad der blev accepteret af redaktøren som værende i uoverensstemmelse med diplomatiets krav“.

Kan man tænke sig en hårdere dom over en i øvrigt anset redaktør? Kan man forstå, at en dansk korrespondent til et i øvrigt anset blad følte bitterhed over at se sine telegrammer „skåret til“, eller endnu mere effektivt havne i papirkurven, fordi de var i uoverensstemmelse med diplomatiske krav?

Norman Ebbut blev udvist af Tyskland med den motive- ring, at hans „journalistiske virksomhed ikke blev modtaget med den tyske regerings godkendelse“. Den 21. august 1937 forlod han Berlin. I en fodnote til The Times' officielle historie hed det: „Ved ankomsten til England blev han ramt af et helbredsmæssigt sammenbrud, og han skrev ikke mere for bladet“. Der har sikkert været en smuk nekrolog i The

Times, men den har jeg ikke opbevaret.

Times tog en grusom hævn over det nazistiske Tyskland. Medens Ebbuts meddelelser var fremkommet som stammen-
de „From our *own* correspondent“, hed det efter hans udvisning „From our correspondent“. Et alvorligt prestigetab for Hitler! Hvis Hitler havde haft den ringeste sans for humor, ville han være død af grin. I øvrigt gjorde Ebbuts udvisning og den senere udvikling ikke noget indtryk på Times' ansvarlige ledelse. Appeasement fremfor alt.

Det blev til et langt sidespring - et af de hop, som enhver fornuftig hare foretager sig for at aflede sporhundredes opmærksomhed, inden den søger natteleje. Jeg har med denne dokumenterede fremstilling blot villet påvise, at en korrespondents virksomhed, som den tager sig ud for læseren, ikke altid afspejler journalistens indsats. Det ville være forkert at skjule, at jeg navnlig efter krigsudbruddet følte en overvældende bitterhed mod den måde, hvorpå de engelske synspunkter som afspejlet i mine telegrammer, blev negligeret. En korrespondent smider normalt sine telegrammer i papirkurven, når de er afleveret, og dermed berøver han sig muligheden for efterfølgende dokumentation. Min papirkurv på Times og senere i udlandskorrespondenternes fælles arbejdsplads, informationsministeriet, var en miniatureudgave af den på Berlingske.

Først med årene lærer man at se sin egen kranke skæbne i historiens perspektiv. Den engelske ambassadør i Tyskland fra 1937, Nevile Henderson, har senere i forbindelse med sin udnævnelse ordret skrevet: „Jeg var enig (med Baldwin og Chamberlain) i, at jeg skulle gøre mit yderste for at arbejde sammen med Hitler og det nazistiske parti som den eksisterende regering i Tyskland“. The Times' historie og Nevile Hendersons åbenhjertige afsløring er i få træk billedet af England i appeasement-perioden.

Når en ledende nation i Europa kunne arbejde ud fra disse forudsætninger, er det på sin vis forståeligt, at et lille land i Hitlers baghave som Danmark kunne føle sig fristet til at

føre en yderst forsigtig politik - hvor lidt det end nyttede. Derfra og til den danske strudspolitik forud for besættelsen er der dog et spring.

En af de uheldige helte i Chamberlain-perioden, Sir Robert Vansittart skrev i sine erindringer: „Jeg har altid fundet det lettere at forstå tyskerne end pro-tyskere“. Selv om jeg af gode grunde ikke den gang kunne kende dette vidnesbyrd, kan jeg godt nu erklære mig enig med ham.

Jeg havde som nævnt holdt på outsiderne, som enhver civiliseret europæer i sin inderste sjæl måtte gøre, dog uden større udsigt til gevinst. Udenrigsminister Eden gik af i februar 1938, fordi han ikke ville stå med hatten i hånden over for diktatorerne. Jeg overværede hans tale efter hans udtræden af regeringen i hans valgkreds Leamington i februar 1938, og sjældent har jeg oplevet et parlamentsmedlem blive hyl-det som Eden blev i den kølige februaften. Churchill var sat ud i kulden af både Baldwin og Chamberlain, Vansittart, Duff-Cooper og mange andre med dem kørt ind på et side-spor, hvor de kunne dampe af, men uden mulighed for at påvirke den politiske udvikling. Chamberlain omgav sig med appeasement-bevægelsens *Yes Men*.

En slægtning af premierministeren, Sir Austin Chamberlain, havde moralsk mod til at sige til Neville: Du må huske på, Neville, at du ikke aner noget om udenrigspolitik.

Men Chamberlain vidste bedre. Han var manden, der skaffede os „*Peace in our time*“. Vor tid varede til 3. september 1939.

Samtidig med at Chamberlain over BBC udsendte sit budskab til nationen om, at England var i krig med Tyskland, lød for første, men ikke sidste gang, sirenerne i London. En privat flyvemaskine havde forvildet sig ind i varslingsområdet. Fra et sikkert skjulested under skrivebordet sendte jeg via Store Nordiske meddelelsen om krigsudbruddet.

Samtidig udsendtes fra admiralitetet en meddelelse til alle krigsskibe: *Winston is back*. Han var blevet marineminister. Først efter Frankrigs sammenbrud blev han premierminister

- og sejrens arkitekt.

På den sidste side i „Forbrydelse og Dumhed“ har Blædel ramt plet med et citat af et telegram fra London: „En mærkelig følelse af lettelse gør sig gældende i dag, søndag - på krigens første dag. Aldrig er der vist skrevet således ved et krigsudbrud“, og han citerer Churchill for en enkelt sætning, der aldrig kan glemmes: „Uden om os kan stormene rase, men i vore hjerter er der denne søndag morgen fred“.

„Vor korrespondent“ kan uden videre skrive under på både følelsen af lettelse og fred i hjertet med et citat fra Blædel: „Livet i tasmørkets pinefulde uvished i skumringens snigende uhygge var blevet uudholdeligt, og at afgørelsen, i hvad retning den end måtte falde, ville føles som en befrielse“.

For en dansk korrespondent i London blev det dog fortsat et liv i skumringen, der efterhånden nærmede sig den totale mørkelægning. Berlingske Tidende var ikke ene om at tage forskud på den 9. april - Tyskland var faretruende nær, og truende ikke alene i geografisk henseende. Det kom til at præge dansk presse på en måde, som fortjener et pressehistorisk studium af større dybde end denne personlige fremstilling tilstræber.

Fra et teknisk synspunkt var forbindelsen til Berlin i orden - fra London voldte transmissionen store vanskeligheder. En overgang måtte det redaktionelle stof transmitteres gennem en dansktalende dame i Holland.

For en London-korrespondent var det efter krigsudbruddet en ørkenvandring. Der var også korrespondenter i Tyskland som Helge Knudsen og Jacob Kronika, der under overhængende trussel om udvisning lærte deres danske kolleger før og efter besættelsen kunsten at skrive mellem linierne. Imellem de to yderpunkter var der så det grå mellem-lag, som langt fra var unationalt, men som troede, at Tyskland ville vinde krigen, og som derfor anså det for en national interesse at anlægge en tone, der kunne gøre det lettere for Danmark at indpasse sig i Neuropa og en ny ver-

densorden.

I London havde vi kun et valg, og jeg er glad over at kunne sige, at samtlige mine kolleger i det danske korrespondentkorps følte dette valg som en naturlig stillingtagen: en tro på, at England ville vinde krigen og dermed sikre den vestlige civilisations fortsatte eksistens. Selv efter Danmarks besættelse og det allierede nederlag på kontinentet, der kulminerede i Dunkirk, var der ingen, der svigtede. Selvfølgelig var vi tåber, men det var englænderne også. Det gustne overlæg har sin berettigelse, men det har tåberne sandelig også.

Perioden fra krigens udbrud til Danmarks besættelse var en vandring i ligegyldighedens verden. Krigen var gået i stå, og et par besøg hos RAF og den engelske hær i Frankrig kunne ikke give stort andet end en situationsbeskrivelse af den „sitzkrieg“, der først ved invasionen af Danmark og Norge blev afløst af en bevægelseskrig, som skulle tage en uventet vending med invasionen af Holland og Belgien efterfulgt af et nedværdigende fransk sammenbrud.

Med den mangel på logik, men ikke moralsk mod, som altid har præget en englænder med ryggen mod muren, oplevede jeg hos den menige englænder den samme følelse af letelse, som da krigen brød ud: *Thank God, we are alone.*

På et tidspunkt var det dog umuligt helt at ignorere korrespondancerne fra London, nemlig når det drejede sig om torpedering af danske handelsskibe, der i lovligt ærinde og med overholdelse af alle de betingelser, der var aftalt mellem Danmark og Tyskland, fragtede landbrugsekспорт til England. Her var der virkelig tale om lokale nyheder, der ikke kunne forties, fordi så mange danske søfolk mistede livet.

Værst var det i påskedagene 1940, da seks danske handelsskibe blev torpederet i Nordsøen med tab af over 60 menneskeliv. De danske skibe, der fulgte alle forskrifter om fuld belysning og med malteserkorset på skorstenen, blev koldblodigt myrdet af tyske u-både. Trods korrespondentens detaljerede øjenvidneberetninger fra overlevende, som kun-

ne fortælle om maskingeværild mod redningsbådene, blev det i Berlingske Tidendes overskrifter til noget så hændeligt som „krigsforlis“ i Nordsøen. Bagefter kan man så spørge, om det var neutralitet eller hæderlig journalistik.

De brændemærkede

Mangel på forståelse af Hitlers politik og dens formål var ikke et isoleret fænomen, begrænset til The Times og dets redaktører. Nic. Blædel blev ganske vist ikke en Norman Ebbutt, men en episode i efteråret 1938 er et så trist eksempel på en fri presses eksistensberettigelse, at den bør nedfældes på papiret - om ikke af andre grunde så for at tjene som et advarende eksempel.

Baggrunden er denne: Chamberlain havde ganske vist reddet „freden i vor tid“, men uden at afvente den lovede afstemning var Hitler rykket ind i det czekiske Sudeterland.

Et liberalt medlem af det engelske Underhus, Richard Acland, var netop vendt tilbage fra Czekoslovakiet, og han berettede i parlamentet, at han havde set en ung czekisk kvinde med hagekorset indbrændt med gloende jern på brystet, og at en læge havde fortalt ham, at han havde behandlet et otte år gammelt barn, på hvis pande et hagekors var indbrændt.

Naturligvis sendte jeg dette referat fra Underhuset hjem, og det var nok i sig selv en uvenlig handling mod tyskerne, men værre blev det, da Nic. Blædel i Berlingske Aftenavis den 7. oktober citerede Aclands udtalelse i en ledende artikel.

Fanden var løs i Pilestræde.

Det tyske gesandtskab protesterede voldsomt, og udenrigsministeriet gav protesten sin opbakning. Den følgende morgen bragte Berlingske Tidende på lederplads „En Beklagelse“ der citerede udtalelsen om brændemærkningen, ledsaget af en beklagelse af „fremkomsten af disse linier, idet der i be-retningen om en i sig selv lidet troværdig og i hvert fald for os ukontrollabel episode kan indlægges en antydning af, hvorledes den czekisk² befolkning som sådan kan ventes at blive behandlet. Formodninger af den art ligger Berlingske

Tidendes ansvarlige ledelse fjernet“.

Det skete ganske vist før man fra de allierede sejrherre i den anden verdenskrig havde fået bekræftelse på koncentrationslejrenes bestialitet og jødernes udryddelse i gaskamre, men det må trods alt forekomme besynderligt, at Berlingske Tidende under overskriften „En Beklagelse“ følte sig foranlediget til at desavouere Nic. Blædel for gengivelsen af en offentlig fremsat udtalelse og sende ham på ferie til Frankrig og England. Den dag Blædel kom til London, havde jeg ved et rent tilfælde været passager i et af Londons underjordiske tog, der stødte ind i et andet med tab af en halv snes menneskeliv. Vi tog det begge med fatning, selv om det smertede mig, at jeg intet kunne gøre for de skrigende mennesker, der var fastklemmt i vrage. Blædel var mindre bitter mod Berlingske end jeg var mod London's *underground*. Han tænkte på de millioner af levende mennesker, der lå på skinnerne foran Hitlers tog.

Jeg fik 100 kr. for månedens bedste historie. Blædel fik en rejse til Frankrig og England til yderligere bekræftelse af hans antinazistiske indstilling.

Lad nu være, at Berlingske Tidende følte sig presset til at handle, som det gjorde. Helt uforklarligt er det imidlertid, at Politiken en måned efter episoden følte sig foranlediget til at tage sagen op på en måde, som var en direkte fornærmelse mod læsernes intelligens. Bladet skrev med henvisning til „en beklagelig episode“, at den havde skabt „en vis urolig bekymring med hensyn til den danske presses frihed. Er den under pres og censur fra tysk side, spørger man ... Der foreligger intet om tysk pres over for danske bladredaktioner“.

Efter mit personlige skøn var holdningen i den del af den danske presse, som jeg i London havde lejlighed til at følge, mere nedværdigende end den redaktionelle politik, der måtte anlægges under tysk besættelse. Det er i denne sammenhæng mindre væsentligt, at nogle politikere, Stauning, P. Munch, senere også statsminister Buhl og med ham flere blade gik for

langt i deres bestræbelser for at tilfredsstille tyskerne, for slet ikke at tale om Erik Scavenius.

Det, der for mig blev afgørende, var, at dansk neutralitetspolitik var blevet en uhåndterlig gelemasse. Neutraliteten under den første verdenskrig havde som baggrund viljen - og delvis evnen - til at forsvare neutraliteten, nøjagtigt som Sverige med værdighed har demonstreret under den anden verdenskrig og for den sags skyld senere. Under den munch'ske periode i neutralitetspolitikken blev begrebet udvisket til ukendelighed.

Den officielle holdning smittede af på de dagblade, der var lige så lidt kloge på virkelighedens verden som Munch. Neutraliteten, med behørig hensyntagen til den stærkeste og eneste truende militære magt, var blevet en trosbekendelse eller en livsløgn, der varede til den 9. april 1940.

Under krigen så jeg det som en opgave at afsløre det forlorne i den danske holdning. Allerede i krigsårene besluttede jeg, hvis jeg overhovedet fik adgang til dansk presse, at gøre en indsats for at bringe dansk forsvars- og udenrigspolitik i kontakt med virkeligheden. Om det lykkedes at bidrage til dette formål må andre afgøre.

For en korrespondent i London var det en katastrofe, om end en af de mindre, at Nic. Blædel var blevet vingeskudt i sin redaktionelle indflydelse. Jeg skrev talrige breve til ham med beklagelse over den mishandling, de af mig fortolkede engelske synspunkter blev udsat for. Blædel var stort set enig, men afskåret fra at gøre sin indflydelse gældende.

Man havde i Danmark - ikke alene i Berlingske Tidende - taget forskud på besættelsen.

Vor udsendte korrespondent blev efterhånden til vor tavse korrespondent - eller således måtte læserne i virkeligheden opfatte det. De kunne jo ikke vide, at der var en parallel linie i Det Berlingske Hus til den, der er dokumenteret med uddrag af The Times' historie. Berlingske Tidende har altid været en mådeholden avis. Struensee-perioden med den forhastede indførelse af trykkefriheden satte sig efter histo-

rikernes opfattelse ingen væsentlige spor i Københavnske Posttidenders redaktionelle ytringsform. Man kunne jo aldrig vide, hvor længe disse nymodens ideer ville holde, og det blev som bekendt ikke så længe.

Jeg var af gode grunde afskåret fra at anlægge en objektiv bedømmelse af bladets holdning under besættelsen, selv om jeg nu og da fik lejlighed til at sende vredladne breve over Stockholm. Selv om man tog i betragtning, at Berlingske Tidende som landets ældste og formentlig mest ansete blad var udsat for tyskernes særlige bevågenhed, kunne jeg ikke dy mig i mit stille sind for at omskrive gamle Ernst Henrik Berlings motto: *Ob fructus arduat scandit*. Det betyder noget i retning af, at man for at nå frugterne, må arbejde sig op i træet. I min oversættelse blev det til: Hellere overleve end slet ikke leve – en oversættelse, som ingen gammel latiner vil godkende. Men rigtig var den nu.

De efterfølgende bemærkninger er derfor ikke ment som et opgør med en fjern fortid, men som en skitse af redaktionelle principper, der meget vel kan blive aktuelle i fremtiden. Bismarck har efterladt sig et politisk testamente, der bl.a. siger, at et land må betale for de ruder, dets presse slår ud. Jeg ved ikke, om det før besættelsen stod som et opslag over indgangen til Berlingske Tidendes telegramredaktion, men princippet blev i hvert fald fulgt. Alt hvad der kunne tænkes at genere det nazistiske Tyskland, nåede formentlig aldrig den ansvarlige ledelse, men havnede i telegramredaktionens rummelige papirkurv.

Nå, man dør jo ikke af at blive tiet ihjel, men derfor kan en røst fra graven godt have sin berettigelse i et tilbageblik af denne karakter. Danmark var ikke blevet besat en dag før eller senere, hvis danske blade havde levet op til de forventninger, man med rette kunne stille til blade med så rige traditioner.

Et eller andet sted må man jo søge trøst, og jeg vender tilbage til Tom Barman, der som *The Times'* korrespondent i Skandinavien i appeasement-perioden var i samme situation,

som jeg efter krigsudbruddet i mit forhold til Berlingske Tidende.

Han søgte trøsten hos The Times' daværende udenrigsredaktør W. F. Casey, der var modstander af appeasement uden dog at kunne få sine synspunkter frem i bladet. Casey sagde til Barman: „En god udenrigskorrespondent bliver bedømt efter sin evne til at få trykt de nyheder, der er i modstrid med bladets redaktionelle linie“.

En ting lærte jeg af de triste erfaringer som en kværket korrespondent i London før besættelsen. Det nytter ikke at bøje sig for -ismerne, hvadenten de kaldes nazisme, fascisme eller kommunisme. De er en religion, der ikke lader sig forene med dansk snusfornuft.

Churchill om at fodre krokodillen

Inden jeg går over til den skelsættende dato, 9. april 1940, er det nødvendigt at skildre en begivenhed, som i det kølige overlæg om Danmarks stilling til besættelsen kan have spillet en vis rolle. I Erik Scavenius' forklaring på handlingsforløbet („Forhandlingspolitikken under besættelsen“) har den ikke været uden betydning for beslutningen om, i hvilken grad man skulle imødegå en tysk invasion af Danmark.

Churchill var blevet marineminister ved krigsudbruddet den 3. september 1939. Han havde, som man kunne forestille sig, ikke meget brug for de neutrale, og han lagde aldrig skjul på sine meninger. Som baggrund for det efterfølgende ikke tidligere offentliggjorte referat af et fortroligt møde med Churchill er det nødvendigt at citere en radiotale, han holdt den 20. januar 1940. Han sagde bl.a.: „Hvad ville der ske, hvis alle de neutrale nationer, jeg har nævnt (deriblandt de skandinaviske lande) spontant ville gøre deres pligt i overensstemmelse med Folkeforbundspagten og stå sammen med det britiske og det franske rige imod aggression og uret? I øjeblikket er deres lidelser begrædelige, og det vil blive værre. De bukker ydmygt i frygt for tyske trusler og voldshandlinger, og de trøster sig i mellemtiden med forestillingen om, at de allierede vil vinde, at England og Frankrig nøje vil overholde alle love og konventioner, og at brud på disse love kun kan forventes fra tysk hold. Hver enkelt af dem håber, at hvis han fodrer krokodillen nok, er han den sidste, der bliver ædt. Hver enkelt af dem håber, at stormen vil lægge sig, før det bliver deres tur til at blive slugt. Jeg frygter - jeg frygter alvorligt - at stormen ikke vil lægge sig. Den vil rase, og den vil brøle, blot endnu højere og endnu mere vidtspredt. Den vil brede sig mod syd, den vil brede sig mod nord.“

Om stormen, der ville rase og brøle og brede sig mod nord, var Churchill som så ofte før et par måneder forud for sin tid, men det er ikke hans profetiske evner, der skal beskrives i denne sammenhæng, men hans vrede mod de neutrale og navnlig den undtagelse, han gjorde for Danmark.

En indflydelsesrig dame, hvis navn jeg desværre har glemt, havde overtalt Churchill til at møde de skandinaviske London-korrespondenter til en åben drøftelse ved en frokost den 2. februar 1940. Den engelske dame handlede muligvis ud fra den forudsætning, at de nordiske korrespondenter kunne drage fordel af at høre Churchills anskuelser under mere private former. For mig er der ingen tvivl om, at når Churchill ville spille et par af sine kostbare timer på nogle elendige neutrale journalister, var det med et konkret politisk formål i kikkerten.

Churchill kom, tyggende på sin cigar, og med det bulldog-udtryk, som afslørede, at nogen ville blive bidt i benene. Det blev de også - på nær Danmark, som han anså for en allerede afgnavet knogle. Frokosten må efter al sandsynlighed have været holdt på Carlton. Da spisningen var overstået, og Churchill havde fået tændt sin cigar, kiggede han med sin sans for det dramatiske bag gardinerne for at forvisse sig om, at ingen af Mussolinis landsmænd, der er udmærkede tjenere, havde skjult sig bag dem. Der var ingen.

Så åbnede marineministeren ilden først med maskingeværer, senere med det svære skyts.

Den eneste måde, hvorpå en beretning om Churchills udtalelser kunne nå frem til Danmark, var gennem kurerposten i uforseglet kuvert. Mit brev var adresseret til redaktør Nic. Blædel med en bemærkning om, at det var baggrunds-information, ikke beregnet til offentliggørelse. Da de engelske arkiver forlængst er åbnede, gengiver jeg rapportens ordlyd med udeladelse af et par indledende bemærkninger af personlig karakter.

Churchills tale om de neutrale:

Radiotalen var baseret på to forestillinger hos Churchill

1.: *„We do not get an equal treatment“*

2. Churchill ønskede at stille problemet således op, at de neutrale lande blev tvunget til at tænke over deres holdning.

Med hensyn til det første punkt talte C. med mærkbar bitterhed. *„De laver mere blæst over (fuss about) mine taler end over, at tyskerne torpederer deres skibe og myrder deres søfolk med maskingeværild.“* Han erklærede, at han ikke havde talt i nogen ond mening, da han talte om at fodre krokodillen, og han forstod - ikke uden bitterhed igen - at de neutrale ønskede at holde sig gode venner med Tyskland. De havde jo intet at frygte af de allierede. Hvis England og Frankrig taber denne krig, bliver de neutrale småstater forvandlet til tyske vasalstater. C. var fremdeles af den opfattelse, at hans tale ikke var blevet nær så dårligt modtaget, som bladene havde givet udtryk for.

Finland:

Spurgt, i hvilken henseende Churchill havde ønsket, de neutrale skulle hjælpe de allierede, om det skulle ske ved krig mod Tyskland eller ved støtte til Finland, svarede C. med en henvisning til jernmalmen (omtales nedenfor) og dernæst:

Finlands nederlag ville være *a terrible disaster* (han undlod at definere dette punkt nærmere, om det var fra et strategisk eller et følelsesbetonet synspunkt). Hvis vi ikke havde haft vor egen krig med Tyskland, ville Englands stilling have været en anden, men vi har ikke en ekspeditionshær at sende til Finland. Vi yder finnerne betydelig hjælp, men vi taler ikke for højt om det for ikke at kompromittere Sverige og Norge, der må lade materiellet passere deres territorium. De skandinaviske lande må spørge sig selv, om de yder al den hjælp, de kan. Finland må hjælpes i langt større udstrækning end nu, tilføjede han. Hvor

vi nu taler om tusinder af frivillige, må der tales om titusinder. Da man spurgte C., hvad England ville gøre, hvis Rusland trængte frem til Atlanterhavet efter Finlands sammenbrud, overvejede han svaret et øjeblik: Jeg tvivler på, at vi kunne tillade det.

Skandinavien:

Churchill taler bestandigt om Skandinavien i betydningen: den skandinaviske halvø (Sverige og Norge). Det er med fornyet bitterhed, han taler om den svenske jernmalm. Medens vi kæmper for hele civilisationen - og for de små stater med - fortsætter Sverige leveringen af jernmalm, brudt af svenske arbejdere og transporteret om bord på norske skibe gennem norsk territorialfarvand til Tyskland. Af hver 1000 tons jernmalm kan der fremstilles 100.000 granater, der bliver brugt til at dræbe engelsk og fransk ungdom på slagmarkerne. „Hvis Tyskland bliver afskåret fra svensk jernmalm, vil krigen være forbi inden årets udgang“, men C. tvivlede på, at det ville lykkes at standse tilførslerne af malm og olie. At tage malmen fra Tyskland ville være det samme som at tage insulinet fra en sukkersygepatient!

„Det ville i længden være bedre for os at have et fjendtligt Skandinavien (Sverige og Norge) end et neutralt. Selve deres eksistens afhænger af, at vi vinder krigen. Vi har allerede garanteret Norge (protest).“ C. syntes at forudsætte dette bekendt, han mumlede over cigaren, at det jo var en gammel historie, at det vel skete før krigen, men gik i øvrigt over til et andet emne uden forklaring. Det var faktisk umuligt at afgøre, om det drejede sig om en simpel erindringsforskydning, eller om C. havde talt over sig.

- *We ought to be asked*, sagde C. to gange, gennem de sædvanlige diplomatiske kanaler: Hvad kan og vil de allierede gøre for at hjælpe Sverige og Norge, hvis den eller den bestemte situation opstår, og jeg er overbevist om, at regeringen vil svare og svare omgående, ikke med et ja i al-

mindelighed, men med bestemte tilsagn og med nøjagtige data. (Henvendt til fh. marineminister Alexander: Jeg tror, det ville finde almindelig tilslutning. Alexander: Ja, afgjort.)

Danmark:

Jeg kan ikke bebrejde Danmark noget, sagde C. De andre har dog en grav, over hvilken de kan fodre tigreren, men Danmark er så frygteligt nær Tyskland, at det ville være umuligt at bringe hjælp. Jeg ville i hvert fald ikke påtage mig at garantere Danmark. Det gælder for Danmark om at balancere ... Vi får noget bacon og smør, og tyskerne får noget ... det er måske også det bedste sådan. Danmark har jo en traktat med Tyskland, men jeg tvivler ikke på, at tyskerne vil oversvømme Danmark, den dag det passer dem.

Krigen i almindelighed:

Det er opmuntrende at lægge mærke til, at tyskerne stadig retter deres angreb på de svage punkter, mod ubeskyttede handelsskibe, mod hjælpeløse trawlere. Nazi-Tyskland er svagere end kejsertidens Tyskland. Man kan holde folket nede i fredstid ved hjælp af politi og et udbredt spionagesystem, men krigen forudsætter en spontan vilje til at vinde sejren, en vilje, der bl.a. giver sig udslag i, at fjendtlig propaganda preller af på folket som „*water on a duck's back*“. Men C. advarede imod at undervurdere modstanderen, der har opbygget en mægtig hær og opsamlet vældige ammunitionslagre. Han anser et gennembrud af Maginotlinien for uigennemførligt og tilføjer, at Frankrig inderligt ønsker, at nazisterne vil gøre forsøget. Det er muligt, Tyskland vil søge en alternativ krigsskueplads. Et angreb gennem Holland og Belgien kan komme når som helst.

England vil aldrig begynde bombardement af civilbefolkningen. Det ville være ødslen med ammunition. Afgørelsen fremkaldes ikke af luftvåbnet, men af hærene.

Fredskonferencen:

De, der har kæmpet, må afgøre freden eventuelt med deltagelse af de stater, der er rede til at spille en konstruktiv rolle ved fredens opbygning. Vi ønsker ikke, at de lande, der har holdt sig uden for krigen, skal plumre konferencen med platituder og moralske talemåder.

Deler De den opfattelse, man møder her, at russerne har overtaget herredømmet i Østersøen?

C.: *Who told you that nonsense!* Naturligvis er tyskerne ubestridt herrer i Østersøen.

For en ung dansk korrespondent var det naturligvis ikke opmuntrende at høre Churchills bedømmelse af Danmarks stilling, selv med den forståelse, der blev lagt for dagen. Efter andre referater skal Churchill have sagt noget om, at man altid kunne kæmpe til sidste mand.

For mit eget vedkommende blev hans bemærkning om, at de, der har kæmpet, måtte afgøre freden også afgørende. Der fandtes andre kampmidler end dem, det officielle Danmark rådede over - men det er at foregribe begivenhedernes gang.

Den 9. april i flydevest

Det var i vinteren og foråret 1940 nødvendigt at opsøge krigens som London-korrespondent for at konstatere, om den var i gang. Det var før de store luftangreb på London, og da de kom, havde jeg ingen avis at skrive i. Torpederingen af fredelige danske handelsskibe i Nordsøen og navnlig samtaler med overlevende, havde gjort mig til tilhænger af noget så uneutralt som den engelske flådes eskortering af vore handelsskibe på åbent hav i Nordsøen, et standpunkt der ikke passede ind i dansk neutralitetspolitik og vist nok aldrig kom til udtryk i de forsigtige spalter.

I en omgående bevægelse fandt jeg ud af, at jeg ville skildre den engelske flådes eskortering af egne skibe i kystfar-ten fra Themsen og nordpå ud fra den simple betragtning, at det måtte englænderne da have lov til. Tyskerne var vel også i deres gode ret til at angribe fjendtlig skibsfart, og i hvert fald gjorde de det, både med fly og de hurtiggående E-både. Måske kunne der dog skrives en artikel om den side af søkrigen, uden at den hellige neutralitet blev krænket.

Fra admiralitetet fik jeg tilladelse til på egen regning og risiko at gå om bord i en kulbåd i ballast i en af Themsens dokker. Datoen var 5. april 1940. Bestemmelsesstedet kulby-en Newcastle. Det så lovende ud. Den gamle kuldampere havde fået et par maskingeværkugler gennem skroget under en tidligere rejse, men på rejsen så vi aldrig skyggen af en tysker. Fredeligt, men kedeligt. Hvem kunne også vide, at tyskerne i begyndelsen af april var *anderswo engagiert*.

På hjemvejen fra Newcastle havde jeg fået lov til at deltage i en flyvning med en af de RAF-maskiner, der skulle beskytte konvojerne mod angreb fra luften og fra E-både. Den 8. april om aftenen fik jeg nøje instruktion i brugen af faldskærm og flydevest, og den 9. april kl. 5 om morgenen

var jeg fuldt påklædt som en anden Michelin-mand. Kl. 6 gav BBC de første meddelelser om invasionen af Danmark og Norge. Situationen var grotesk, men hvad jeg aldrig glemmer, er den forargelse over det tyske angreb på de to fredelige nationer og den upåtagne venlighed og sympati, som de unge flyvere gav udtryk for. Det var en opmuntring midt i sorgen over tabet af et hjemland. Bekymringen for fremtiden for en korrespondent uden blad og uden ret mange penge på lommen meldte sig først senere. Flydevesten blev afmonteret, faldskærmen stuvet væk, og jeg tog toget til London.

Den dag blev Danmark overført fra listen over neutrale lande til *enemy occupied countries* - og i modsætning til Norge uden at have gjort bemærkelsesværdig modstand. Det var ikke morsomt at være dansker i London den 9. april - i pub'en sagde de, at danskerne var *yellow* - feje.

Det gjaldt for danske om at modvirke den folkelige engelske opfattelse. Det var i begyndelsen et kommunikationsproblem, og hvem var nærmere til at søge det løst end netop det danske korrespondentkorps i London. Ingen af dem svigtede.

Mens jeg rumlede i toget mod London, havde min kollega fra Politiken, Sven Tillge-Rasmussen taget et frisk initiativ. Gennem sine forbindelser i informationsministeriet og udenrigsministeriet havde han overbevist de engelske myndigheder om, at det, Danmark havde brug for, var en forsikring om, at vort land ikke var glemt, ikke afskrevet som en uværdig taber. Han fik – såvidt jeg véd for første gang i BBC's historie - anledning til at tale på dansk i Home Service kl. 18 - den mest aflyttede af alle radioudsendelser. Teksten var naturligvis vejret og vurderet i udenrigsministeriet, og den lød således:

„For anden gang er Danmark blevet brutalt invaderet af Tyskland. Den britiske nation har modtaget meddelelsen med dyb indignation og ønsker at bringe det danske folk en hilsen med udtryk for den varmeste sympati. Denne begi-

venhed har styrket englænderne i deres beslutning om at fortsætte krigen, indtil de europæiske nationer er befriet fra den prøjsiske angrebslyst“.

Det var den første hilsen fra det officielle England til det besatte Danmark - det skulle ikke blive den sidste.

Den „varme sympati“, som med godkendelse af Charles Peake i informationsministeriet og Lord Halifax i udenrigsministeriet blev udsendt gennem BBC, må formentlig være kommet som et opmuntrende budskab for de mange danske, der havde vænnet sig til og havde forudsætninger for at lytte til BBC's engelske udsendelser.

Man tager fejl, hvis man tror, at engelsk udenrigspolitik er dikteret af sentimentale hensyn. Om man i ansvarlige engelske kredse overhovedet havde forestillet sig, at der efter en nedværdigende dag skulle opstå en målbevidst dansk modstandsbevægelse, lader sig af gode grunde ikke efterspore. Hvad man derimod i engelske regeringskredse var fuldt fortrolig med var, at der på verdenshavene befandt sig en handelsflåde på et par hundrede skibe eller mere. Og lige så sikkert vidste man, at tyskerne ville gøre deres yderste for at unddrage de allierede brugen af disse skibe. Og ganske rigtigt. Allerede dagen efter besættelsen blev der over den danske radio og på anden vis udsendt ordre til danske handelsskibe om at gå til italienske, spanske eller neutrale havne, unddrage sig allieret opbringelse eller vende tilbage til danske havne.

Samme dag blev der over BBC på dansk, engelsk og andre sprog udsendt en meddelelse til alle danske og norske skibe om, at ordren til dem om at gå til italienske, spanske eller andre neutrale havne var dikteret af tyskerne og derfor skulle ignoreres. Skibene blev opfordret til at søge ind i allierede havne, hvor de ville blive behandlet som venner og ikke som fjender. Det engelske admiralitet ville give dem al mulig beskyttelse, og de ville modtage kompensation for deres tjeneste hos de allierede. Den næste dag gentog den djærve kaptajn H. C. Røder (af nazisterne udnævnt til „Skipper

Skræk“) opfordringen til de danske kaptajner om at gå til engelske havne.

Udenrigsministeriets *controller* i BBC var Sir Ivone Kirkpatrick, en arg modstander af Chamberlains appeasement. Han viste sit irske temperament den 9. april, da han erklærede, at når Danmark ikke havde kunnet tage sig sammen til at gøre modstand mod tyskerne, var der heller ingen grund til at ofre noget af den kostbare og knebne sendetid på danskerne. Han betragtede Danmark som et dødt område. Hvis hans synspunkt havde sejret, ville Danmark være blevet det eneste besatte land, som ikke blev værdiget en udsendelse fra London.

Til alt held havde vi indflydelsesrige venner i England, og en af dem, Thomas Barman, havde æren for, at de danske udsendelser blev holdt i gang efter den 9. april. Han var gammel Times-korrespondent i Norden, en nær ven af Nic. Blædel, og han levede i den faste overbevisning, at nazismen ikke havde grobund i Danmark. Hvad Danmark trængte til var opmuntring - ikke en engelsk holdning, som ville føje spot til skade.

Det lykkedes Barman at overtale Sir Campbell Stuart og lederen af den tyske propagandaafdeling, Richard Crossman (senere Labour-minister og forfatter af omstridte dagbøger) til at „låne“ danskerne fem minutter af den tyske sendetid. Barman, Stuart og Crossman havde ret i deres bedømmelse. Fem minutter til Danmark var fra et allieret synspunkt mere værd end fem minutter til Tyskland på et tidspunkt, da Hitlers anseelse blandt tyskerne var på sit højeste. Halvanden måned senere, da nye radiostationer kunne tages i brug, blev transmissionerne udvidet til 15 minutter. Afgørende var, at udsendelserne ikke blev indstillet den 10. april.

De danske udsendelser blev i begyndelsen ledet af Ronald Turnbull, der senere skulle spille en afgørende rolle for forbindelse med Danmark på sin post i Stockholm. Han blev afløst af Robert Jørgensen, der redigerede de danske udsendelser til krigens afslutning.

Alle danske journalister i London gjorde deres yderste for - med Christmas Møllers senere udtryk - at forklare og forsvare begivenhederne omkring Danmarks besættelse. Opgaven var ikke let. Sammenligningen med Norges heroiske modstand var ikke til fordel for Danmark. Da Holland og Belgien blev invaderet en måned senere, efterfulgt af det franske sammenbrud og Dunkirk, var der ikke megen plads i de magre engelske avisspalter tilovers til Danmark.

Hvis ikke millioner af mennesker havde været i samme situation, som jeg var efter den 9. april, ville jeg have udeladt de efterfølgende oplysninger fra den grå hverdag. Hvad gør man, når man har mistet forbindelsen med det land, man betragter som sit fædreland, forladt det frivilligt, forvist eller simpelthen strandet på en fremmed kyst? Jeg har kendt hundreder af mennesker i den samme situation, flygtninge fra forfølgelse af politiske eller racemæssige grunde, eller de søgte tilflugt i England, fordi deres land var blevet rendt over ende af nazisterne.

Paradoksalt nok: håbløshed var næsten den eneste følelse, man ikke mødte i de kredse i England, formentlig i følelsen af at have undgået det, der var værre. Bevidstheden om at leve i et land, hvor den personlige frihed var en ufravigelig menneskeret, var kompensation for alle de økonomiske goder som så mange måtte give afkald på. Hverdagen blev en udfordring, initiativ og fantasi en daglig nødvendighed.

For mit eget vedkommende et par eksempler fra april 1940 - en blanding af free lance journalistik i Fleet Street med bestandig søgen efter et fastere job. Der er næppe den trappe i Fleet Street, jeg ikke har slidt for at afsætte artikler om Danmark, Norge og Sverige - det sidste emne med rørende bistand af svenske kolleger. Dertil kom naturligvis The Times, som under hele krigen gav mig spalteplass på hovedsiden til den gunstigst mulige fortolkning af udviklingen i Danmark og tilmed optrykte nogle af mine artikler i samleværker med titlen „Europe under the Nazi Scourge“. Fra min spredte samling af udklip er der artikler fra august 1940 om den ty-

ske udplyndring af Danmark og fra januar 1941 om Danmark som det tyske spisekammer. Om disse artikler kan stå for en nærmere historisk prøvelse, skal være usagt, men de bidrog deres til, at Danmark ikke blev glemt. The Times' „Danish Correspondent“ tog forskud på den modstandsbevægelse, der i de første besættelsesår endnu var en svag spire, udsat for den nazistiske nattefrost og det hjemlige „kølige overlæg“.

Ved et mærkeligt tilfælde blev det Lord Kemsley's avis-kæde, som i april 1940 skulle blive min væsentligste indtægtskilde. Foruden skribentvirksomhed på stykbetaling blev jeg engageret som radioaflytter på en aflytningsstation, han havde etableret i en hestestald på sit gods uden for London. Vi blev indlogeret fire mand i ét værelse i den lokale pub, men de fleste af os havde familien i London, og naturligvis ville vi gerne tilbringe den hellige weekend sammen med vore nærmeste. Ulykkeligvis ville også Lord Kemsley's venner gerne tilbringe en fredelig weekend på landet, og naturligvis ville Kemsley demonstrere sit private radiofoniske efterretningssystem for vennerne en søndag formiddag. Alle de sprogkyn-dige var borte, og tilbage sad en enkelt „supervisor“, som talte jævnt engelsk. Der er ikke noget at sige til, at det ædle gik af lord'en, og at han blev vred. Jeg skyndte mig at sige op, inden jeg blev fyret og fik ansættelse hos den anden af de berømte Berry Brothers, Lord Camrose, udgiveren af Daily Telegraph. Til alt held udvekslede brødrene ikke oplysninger om medarbejdere af underordnet betydning som radioaflyttere. Det blev kortvarigt, fordi jeg fik ansættelse på BBC's aflytning fra 1. maj. På Telegraph blev jeg afløst af Sven Ebbesen - men inden længe befandt vi os begge i BBC's *monitoring service* i Evesham.

I de første hektiske uger efter besættelsen forsøgte jeg alle muligheder for at finde opgaver med det dobbelte formål: at skaffe et levebrød, som tillige tillod mig med udnyttelse af journalistisk erfaring og kendskab til Norden at genere tyskerne mest muligt.

Krigsministeriet og efterretningsvæsenet var de mest nærliggende mål. Forskellige kaptajner og majorer beklagede i høflige skrivelser, at der desværre ikke var ledige stillinger, men håbets grønne træ voksede flere meter, da en løjtnant, der tillige var jarl, udsendte en bekendtgørelse om, at man efterlyste „mænd med kendskab til norsk, svensk eller dansk“. Kvalifikationerne a og b (alder og sprogkendskab) var i orden, men derefter fulgte det karakteristisk engelske punkt c: Faderen må være britisk - dog med den fodnote, at man i visse acceptable tilfælde ville dispensere fra punkt c.

Det var naturligvis længe før de konservative havde opfundet Margaret Thatcher, men alligevel kunne man godt undre sig over, at moderen, som dog spillede en vis rolle ved en ansøgers indlemmelse i menneskeheden, var af underordnet betydning i bedømmelsen af ansøgerens muligheder. Hvis man så endda havde været født om bord på et engelsk skib, ville man automatisk være blevet anerkendt som britisk borger, men jeg var født i Tjæreborg.

Det blev et afslag. Derimod accepterede man redaktøren af de danske BBC-udsendelser, Robert Jørgensen, som i tide var blevet britisk statsborger. Han nåede, som det vist hedder i det militære sprog at blive iklædt. Han nåede også så langt som til Skotland, men heller ikke videre. Den engelske intervention i Norge, der både i materiel og overbevisning savnede den nødvendige styrke, blev opgivet. Robert Jørgensen vendte tilbage til BBC og jeg til den herskende usikkerhed.

Dette afsnit af en broget tilværelse kan ikke afsluttes uden en henvisning til den medmenneskelighed, vi som danske blev genstand for i England. Vi blev nok betragtet som en slags efterkommere af Dronning Alexandra, hvis minde endnu glødede i bevidstheden hos den lidt ældre kreds af englændere. Det begyndte med, at vor husvært tilbød at halvere huslejen, men hvem kunne håbe at indtjene 1900 kroner om året til husleje alene?

En englænder, som vi kun flygtigt havde truffet, og som med sin organisation var blevet evakueret til et sikrere sted i

England, overlod os sit hus i udkanten af London. Lejekontrakten lød på, at vi skulle betale en shilling om ugen, imod at han til gengæld betalte gartneren. Huset havde blandt mange fordele et solidt egetræs køkkenbord, hvor vi med vore to børn kunne søge tilflugt under de ustandselige bombardementer af London.

Et træk til, som illustrerer den engelske menneskelighed: En engelsk familie lovede os, at den ville adoptere vore to mindreårige børn, hvis der kom en bombe med min og min kones navne på. Vi kunne sende de to småpiger, Lise og Inger, afsted med deres gasmasker i papæsker til evakuering i Bath i bevidstheden om, at de, hvis det værste skulle ske, ikke ville strandе i et fremmed land som hjælpeløse *orphans*.

Er der noget at sige til, at man har bevaret kærligheden til et land, der har så megen menneskelighed i behold på et tidspunkt, da nationens og hele den vestlige civilisation var indsatsen i det store spil om en verdenskrigs udfald?

Det var vistnok i april 1940, at The Times bragte den første meddelelse fra min fødeby Tjæreborg. Et telegram fra Stockholm berettede udførligt om en storkehan, der hver morgen fløj rundt i landsbyen og med sit kraftige næb knuste ruder, indtil tallet nåede 35. Så måtte man bede myndighederne skride ind - min fader var stedets sognefoged. Han mente, ifølge The Times, at der var something rotten in the state of Denmark og lovede at tage sagen op. The Times' egen forklaring var, at den uregerlige stork var blevet forstyrret i hovedet af at flyve over Nazityskland.

Hvorfor skulle netop Tjæreborg, en landsby med under tusinde indbyggere pludselig optræde i det ellers så højtidelige engelske blad? Var det en kodemeddelelse? Jeg læste meddelelsen forfra og bagfra, hvert 35. ord, og hvad man ellers kan finde på for at bryde en kode. Ingen løsning - kun en af de gode dyrehistorier, englænderne ikke kan stå for.

Først længe efter krigen afslutning blev jeg klar over, at jeg i Bedfordshire havde boet som nabo til en organisation, som havde vist sig i stand til at udkode alle de meddelelser,

som Wehrmacht med tysk grundighed sendte til de forskellige styrker. Hvad F. W. Winterbotham, chefen for denne afdeling af det militære efterretningsvæsen kunne have fundet ud af ved læsning af storkehistorien blev således aldrig afprøvet.

Det første øjenvidne til besættelsen den 9. april, som jeg traf i London var Rodney Gallop, den engelske legationsråd, der som „en god engelsk ven af Danmark“ senere blev kendt af mange radiolyttere. Hvad man kun kunne vide i inderkredsen i London var, at Gallops memoranda om Danmark kom til at præge det engelske udenrigsministeriums forstående holdning til Danmark. Han sad ganske vist i det syd-amerikanske departement, men hans interesse for Danmark var usvækket.

– Danskerne kunne da i det mindste have taget et sort slips på, sagde Gallop om københavnernes optræden den 9. april, men de stod bare og måbede!

Ikke alle. Dr. Vincent Næser opbød alt sit moralske mod, gik til den engelske legation i Bredgade og blev modtaget af gesandten, Howard Smith. Dr. Næser bad ham overbringe mig en hilsen og en besked om en gunstig økonomisk ordning, når de allierede havde vundet krigen. Efter udvisningen blev Howard Smith sendt til Island, og han døde, inden han nåede at aflevere et kærkomment budskab.

Berlingske Tidendes bestyrelse - hvad jeg ikke vil bebrejde den - tog mere forsigtigt på problemet og tilførte protokollen en bemærkning om, at tre måneders gage skulle udbetales til medarbejderforeningens formand, hvorefter „enhver forbindelse med hr. Terkelsen var ophørt“.

Man vidste jo aldrig, hvad en uregerlig stork fra Tjæreborg kunne finde på.

Forsigtighed og forudseenhed har altid præget den Berlingske ejerkreds. Nærig er den ikke, og det tilføjes kun for fuldstændighedens skyld, at der efter krigen blev fundet en økonomisk afvikling, som jeg havde grund til at være tilfreds med.

Da min gamle fader blev afhørt af tyskerne om min virksomhed i London, kunne han med rette sige, at han intet vidste om den. For at understrege troværdigheden, tilføjede han: Han har nu altid været en skidt knejt. Det grinte vi meget af i sommeren 1945.

I 1942 blev Journalistforbundet tvunget til at stryge mine London-kolleger og mig af medlemslisten med den logiske begrundelse, at vi ikke havde forbindelse med danske blade og bureauer.

En mystisk radiosender, der kaldte sig Radio Friesland, og som var bemanded med danske journalister, benyttede eksklusionen til at anklage os for „landsforræderisk virksomhed“.

Om dette landsforræderi handler de efterfølgende kapitler.

Intellektuelt centrum mellem rosenkålene

Min debut i BBC's danske afdeling var ikke lovende. Jeg blev ved en prøve kasseret som speaker - eller det englænderne mere korrekt kalder announcer, manden der læser nyhederne op. Til gengæld fik jeg tilbudt en stilling som radioaflytter, monitor ved BBC's store aflytningsstation i Evesham, Worcestershire. Det må have været mine enorme sprogkunderskab der imponerede englænderne. Her var en mand, der foruden engelsk kunne forstå de tre nordiske sprog og endda tysk og noget fransk. Først da jeg havde fået øreklapperne på, måtte jeg i det mindste over for mig selv erkende, at svensk og norsk kan være en noget vanskeligt forståelig afart af det danske sprog, men ved hjælp af en båndoptager gik det hæderligt. De svenske vejrrapporter skulle af hensyn til RAF's virksomhed være pinligt nøjagtige, og vi blev hurtigt fortrolige med „moln“ og „enskaka“ regnbyger. Det var et held, at mine tyskkunderskaber aldrig blev sat på prøve, for der var så mange tyske flygtninge i Evesham, at feltet var dækket - også i en kort periode, da nogle af dem efter Frankrigs sammenbrud blev interneret som *enemy aliens*.

Efter Dunkirk blev England grebet af en næsten panikagtig stemning over for begrebet Femte Kolonne. Man havde på fastlandet oplevet en femte kolonne-aktivitet, som overraskede og rystede det patriotiske ørige, og det vrimlede med flygtninge i England. Hvem kunne vide, om ikke en tysk agent var blevet „plantet“ i strømmen af flygtninge? Hvem kunne vide, hvor flygtningenes loyalitet ville være, hvis den overhængende invasionstrussel blev omsat til virkelighed?

Der var formentlig større tillid til nordmænd og danskere end til de fleste andre nationer på fastlandet. Så vidt jeg ved, blev kun en London-dansker udsat for en kortvarig internering, og det skyldtes en fejltagelse. Vi andre slap med skær-

pede restriktioner. Som et særligt privilegium fik min kone af den stedlige politimester tilladelse til at bruge en cykel for at kunne eskortere de to mindreårige børn i skole. Hvis jeg skulle til møde i London, måtte jeg opgive togtider for afrejse og hjemkomst, og i hvert tilfælde krævede det politiets tilladelse, som aldrig blev mig nægtet.

Kun én gang har jeg været ude for en uvenlig politimand, der formentlig havde fået sin uddannelse i kolonierne. Han sagde, at regeringen (dengang under Chamberlain) var en samling vaskekoner, og hvis det stod til ham, ville han innternere „*the whole damned lot*“. Han var den undtagelse, der bekræftede reglen om det engelske politis fairness og menneskelige forståelse.

Den skærpede kontrol var ikke udtryk for hysteri, men helt enkelt for den overhængende fare for en tysk invasion med luftbårne tropper og en transport over Kanalen, som selv den stærke engelske flåde måske ikke i længden kunne have hindret. Hvad vi kun kunne ane var, at store dele af den engelske hær var demoraliseret efter helvedet ved Dunkirk. De professionelle gardere gav et bedre eksempel: De stillede op i række og geled på perronen og marcherede med blankpudsede støvler til deres gamle kaserne ved Hyde Park.

Hitler tøvede for første gang i sin tilværelse. Eksperter diskuterer endnu, om ikke denne tøven afgjorde krigen. Han kunne have udslettet resterne af den engelske hær ved Dunkirk - han kunne sandsynligvis have invaderet England.

For en gangs skyld var det ikke rart at være alien i England, men ens trofaste venner bevarede tilliden, og det var mede.

Men livet skulle gå videre, og arbejdet gøres, selv om man måtte træde varsomt i pedalerne inden for en bevægelsesradius på fem miles.

Det kunne virke lidt kedsommeligt at være tvangsindlagt til at lytte til Kalundborgs daglige krønike døgnet rundt, men det var et led i en større enhed, der satte englænderne i stand til at danne sig et helhedsbillede af stillingen i Euro-

pa. Politiske synspunkter var der ikke megen plads til i de besatte landes radiofonier, og militære efterretninger var under skarp tysk kontrol. Bekendtgørelser om priser og rationering og andre økonomiske foranstaltninger kunne stykkes sammen til et portræt af landets forsyningsforhold - følelser og meninger måtte nødvendigvis glimre ved deres fraværelse. Man kunne næsten blive rørt til tårer, når handelsminister Halfdan Hendriksen kom til mikrofonen med en meddelelse om, at det var lykkedes ham at skaffe et kvart pund kaffe til de gamle til jul. Man kunne også plages af dårlig samvittighed over for landsmænd, for kaffen blev aldrig rationeret i England i modsætning til så godt som alt andet. I de kontinentale dele af Evesham bredte der sig en liflig duft af kaffe til overraskelse for de lokale, der måtte spare på deres te-ration.

Mine artikler til The Times i 1940 var bygget på oplysninger, der kunne stykkes sammen ved systematisk aflytning af dansk radio. Omridset af den tyske udplyndring af Danmark kunne skelnes kort efter besættelsen. Det passede godt i engelsk politik at kunne dokumentere udnyttelsen af besatte lande som en advarsel til andre, og danske interesser kunne ikke skades ved offentliggørelsen. Senere i besættelsesårene blev Børge Outzes Information, den illegale presse og Dansk Presse Tjeneste i Stockholm og faldskærmsfolkene hovedkilder til efterretninger om interne forhold i Danmark.

Evesham, en lille markedsby med 12.000 indbyggere var pludselig blevet centrum i et kosmopolitisk samfund af radioaflyttere, der talte alle sprog. Forholdet mellem de lokale og tilflytterne voldte mærkeligt nok kun få vanskeligheder til trods for, at de fremmede blev tvangsindkvarteret i private hjem, der havde et ubenyttet værelse tilovers. Selv delte jeg værelse med en østrigsk jødisk flygtning, der gik under navnet Tony, men da vi sov på forskellige tider af døgnnet generede vi ikke hinanden. Hverken han eller jeg kunne den gang ane, at han skulle blive en berømt forlægger for til sidst at blive ophøjet til Lord Weidenfeld. En anden blev en

verdensberømt kunsthistoriker, andre igen blev efter krigen forfattere af format eller videnskabsmænd. Hverken før eller senere har så mange talenter været samlet i Evesham.

Min vært, der havde været beslagsmed i den første verdenskrig og nu var reservepolitibetjent og forhandler af kunstgødning, lagde ikke skjul på, at han havde mindre sympati for den vordende forlægger end for mig. Jeg havde fra barndommen begreb om kunstgødning. Vi kørte rundt sammen og snakkede med landbrugere og gartnere, og når handelen var sluttet, skulle der efter god skik drikkes lidkøb. Enhver landmand med respekt for sig selv havde i laden en tønde med æblecider, der hen på sæsonen kunne blive en drik med betydeligt alkoholindhold. Der blev nu ikke tale om at skåle, for der var kun ét tinkrus lænket til tøndens. Vi drak efter tur, og når vi havde besøgt tilstrækkeligt mange lader, udkæmpede beslagsmeden den første verdenskrig igen. Det var altsammen meget hyggeligt og satte mig i forbindelse med en kreds af den djærve engelske landbefolkning, som jeg ellers ikke ville have mulighed for at møde.

Den eneste bekymring var, at min kone boede i London under de svære bombeangreb i 1940. Det var umuligt at opdrive så meget som et loftsværelse eller et udhus i det overbefolkede Evesham - når familien skulle samles måtte det ske i London. Der tilbragte vi sammen en væsentlig del af tiden under det solide egetræs køkkenbord. Hver gang sirenerne lød, og det kunne ske en snes gange i løbet af et døgn, indtog vi vore faste pladser under bordet.

En ukendt tysk flyver kom os til hjælp. Han slap en bombe i nærheden af Evesham, og en ældre dame besluttede, at hendes plads måtte være hos en datter i nærheden. At finde et ledigt hus i Evesham var lige så usandsynligt som at finde guld i Mølleåen. Lejemålet gik i orden, trods den gamle dames betænkelighed ved disse fremmede mennesker, og vi delte huset med en russisk familie. Det forløb uden gnidninger af nogen art. Om fredagen når der skulle koges lunge i køkkenet til katten Koschka, gik de danske beboere en lang

tur mellem æbletræerne og markerne med rosenkål, Eveshams stolthed. Børnene kom i den lokale skole, hvor den yngste, der er den mest musikalske, tillagde sig en Worcestershire-dialekt, der er lige så ejendommelig som sovsen af samme navn. Det kostede ekstra penge til *elocution*, men en løn på næsten 500 kr. om måneden rækker vidt, når den bliver strakt. Børnene endte deres skoledage i den udprægede skoleby Bedford, hvor de fortsatte skolegangen til vor tilbagevenden til København i 1946.

Aflytningsarbejdet, hvor nyttigt det end kunne være, var omtrent lige så spændende som det havde været at skrive for den rummelige papirkurv i Pilestræde i månederne før besættelsen. Min trofaste ven Thomas Barman kom mig til hjælp. Han tilbød mig en stilling i Political Intelligence Department of the Foreign Office (P. I. D.) en førkrigsinstitution, hvis væsentligste opgave var at fortolke og bearbejde udenlandsk materiale til brug for det engelske udenrigsministerium. Med militært efterretningsvæsen havde det intet at gøre, men til trods herfor var det på listen over hemmelige departementer, og da navnlig efter at det ved krigsudbruddet blev nøglen til propagandavirksomhed af forskellig art. Det var endog så hemmeligt, at min kontrakt lød på en aftale med et eller andet økonomisk forskningsinstitut, men da jeg aldrig satte mine ben der, fralægger jeg mig ethvert ansvar for det engelske pounds sørgelige skæbne.

Jeg skulle møde i Woburn Abbey, Hertugen af Bedfords slot. Den daværende hertug var kendt som pacifist, en indstilling, der ikke var særlig populær under den anden verdenskrig. Han var dog så fredelig, at han afgav sit herresæde til staten og selv flyttede til sine besiddelser i Skotland. Jeg ved ikke, hvor mange hundrede tønder land, der er indhegnet af en tre meter høj mur, men midt i dette smørhul ligger Woburn Abbey, som skulle blive hovedkvarteret for engelsk propaganda til besatte eller neutrale lande og til Tyskland og Italien.

Woburn Abbey er et af de mange velbevarede minder om

Englands storhedstid. Den nuværende hertug har som så mange andre af sine standsfæller åbnet adgang til huset mod en beskeden entré, og for at lokke husarerne ind er der endog lavet en mellemting mellem Tivoli og Dyrehavsbakken ved hovedbygningen. Under krigen var der ingen adgang for uvedkommende. Propagandafolket havde hele herligheden for sig selv med frodige rhododendronbuske, kinesiske vandhjørte og alt, hvad der i øvrigt hører til på et velassorteret gods.

Det blev mit første besøg i et af The Stately Homes of England, men ikke det sidste. England havde i sine slotte og herregårde en enorm reserve af gulvareal, som et land i krig kunne tage i brug til formål, som var ukendte i fredstid.

Canalettoer og hemmelige kanaler

Min ankomst til Woburn Abbey blev noget forsinket, fordi tyskerne, som må have anet, hvad der ventede dem, havde valgt at kaste et par bomber på jernbanelinien. Til gengæld fik jeg en fyrstelig modtagelse med indkvartering i det såkaldte Canaletto-room, det fornemste efter Dronning Victorias værelse, der var fredhelligt. For første og eneste gang kunne jeg lægge mig til at sove, omgivet af et dusin Canaletto'er. Jeg syntes nok, de lignede hinanden til forveksling, men det skyldtes manglende kunstforstand. Bortset fra den store kunst var der af mere praktiske ting varmt vand og et badekar af kobber - ikke et af de borgerlige, hvor man får et kuldechok i halen, når man sætter sig. Det var kunst og luksus for alle pengene, og der var ingen undskyldning for ikke at møde veloplagt og renvasket til den første conference.

Jeg fik en almindelig oversigt over aktiviteterne på stedet, blev orienteret om den åbne, den grå og den sorte propaganda og blev derefter stillet over for det konkrete spørgsmål:

- Vil du lave en frihedssender til Danmark?

Jeg tænkte mig om et øjeblik og svarede: Jeg vil gøre alt, hvad der kan genere tyskerne uden at skade Danmark. Det var faktisk en programerklæring, som jeg holdt fast ved til den 5. maj 1945.

I hertugens gamle ridehus, der var delt op med spanske vægge, begyndte jeg at forme det propagandaapparat, der udover BBC skulle holde modet oppe hos de rettroende og formane de vaklende til at holde sig på dydens smalle sti. Ikke alene den officielle danske politik, der havde det store flertal af befolkningen bag sig, gjorde det svært. Også den omstændighed, at det i 1941 skortede på de efterretninger fra Danmark, som var det nødvendige udgangspunkt for en effektiv imødegåelse af tyske forsøg på at give danskerne

det indtryk, at alt var ved det gamle - lige bortset fra den såkaldte værnemagts tilstedeværelse. Vi fik en del rapporter fra det engelske gesandtskab i Stockholm og fra den engelske generalkonsul i Göteborg, nogle løsevne beretninger fra danske der havde lovligt ærinde i Sverige, men det var småt i sammenligning med det nyhedsmæssige efterretningsvæsen, der et par år senere blev opbygget med Stockholm som det naturlige centrum. Vi fik afskrifter af Kalundborgs nyhedsudsendelser, som jeg fra min tidligere aktivitet i Evesham kendte til fortvivlelsens grænse, og som naturligvis udmærkede sig ved ikke at indeholde noget, som kunne forstyrre tyskerne.

Ved midler, der kun er undskyldelige i krigstid, lykkedes det mig faktisk regelmæssigt at læse Berlingske Tidende og Søndags B.T. Et medlem af den Berlingske familie var gift med den schweiziske gesandt i det neutrale Irland. Hun fik tilsendt de to publikationer via Schweiz, og da der åbenbart fandtes en stiltiende aftale mellem Irland og England om, at oversøisk post - for at undgå opbringning - skulle passere den engelske censur, fandt Berlingske Tidende trods alt vej til Woburn Abbey. Den blev læst med adskillig forsinkelse og uden større opmuntring, den blev omhyggeligt lagt tilbage i korsbåndet uden fedtpletter og videresendt til Irland. Den gamle dame, fru Lizzie Benziger, er død nu - og jeg nænnede aldrig at fortælle hende, at jeg havde læst og forsinket hendes elskede avis. Jeg er sikker på, at hun ville have tilgivet mig. Hun var så god en dansker som nogen.

På dette forholdsvis spinkle grundlag blev Frihedssenderen startet. Det var en ufravigelig regel, at ingen, der havde talt i BBC, måtte oplade deres røst i Frihedssenderen - mystikken omkring den skulle bevares. Derimod var der intet, der forhindrede mig eller andre danske journalister i at levere manuskripter til den underjordiske radiostation, og vi mente at vide, hvad der skulle siges. Frihedssenderen havde den fordel frem for BBC, at den ikke var underkastet engelsk censur i det daglige, et forhold som lejlighedsvis kunne friste

til uansvarlighed. Hovedlinierne for denne underjordiske propaganda blev forelagt rette vedkommende til godkendelse, men der var intet til hinder for, at Frihedssenderen anlagde en anden politik end den, der blev fulgt i BBC. Det gjaldt eksempelvis holdningen til valget i 1943, da Frihedssenderen opfordrede vælgerne til at afholde sig fra at stemme, medens BBC betragtede valget som en tilkendegivelse for begrebet folkestyre. Henimod krigens slutning tror jeg, at Frihedssenderen gjorde meget ud af de „sorte lister“, der med modstandsbevægelsens hjælp blev udarbejdet over kollaboratører eller tyskvenlige personer. På det tidspunkt var jeg forlængst flyttet til andet arbejde. Min opgave var at sætte noget i gang - på dette som på andre felter inden for propagandaens brogede verden.

Jeg skrev de første flyveblade på dansk til R.A.F. - senere blev dette felt sammen med heftet „Vi vil vinde“ overtaget af Sten Gudme og andre danske journalister. Vi kunne skrive mere, end R.A.F. kunne postomdele, men efterhånden som den allierede overlegenhed i luften blev en kendsgerning, blev også distributionen forbedret. Der var konkurrence i luftrummet mellem våben, sprængstoffer og flyveblade - og det er forståeligt, at modstandsbevægelsen var mere interesseret i de håndgribelige ting end i kloge ord fra England.

For at forstå sammenhængen, eller undertiden mangelen på sammenhæng, i de engelske bestræbelser for at projicere England og påvirke stemningen i resten af Europa, er det nødvendigt at give en kort fremstilling af de regeringsorganer, der var indblandet i operationerne. I Chamberlains regeringsperiode var det naturligvis ugørligt at forberede et propagandaapparat, der tog sigte på krig. Det ville have været en erkendelse af, at regeringen trods alt ikke troede på fredens bevarelse. Men da krigen alligevel kom, måtte man gøre noget. Det første skridt var oprettelsen af et informationsministerium, som i engelsk presse blev den mest kritiserede af alle institutioner. Det var ikke helt uden grund, for informationsministeriet blev ledet af en række pæne og rettænken-

de mennesker, som blot ikke havde sans for, hvad massemedierne havde brug for, og hvad der kunne meddeles uden at skade den engelske krigsindsats. For udlandskorrespondenter, der fik deres egne skriveborde og telefonbokse i University of London, havde informationsministeriet den fordel, at censorerne var ved hånden, og de var til at forhandle med, når det ikke drejede sig om nærgående militære spørgsmål.

I forvejen eksisterede Political Intelligence Department of the Foreign Office (P. I. D.). Den ekspertise, der her var samlet, blev inddraget i propagandavirksomheden som en rådgivende instans. Det første sideskud af P. I. D. hed E. H. Det stod for Electra House på Victoria Embankment og var hovedsædet for propaganda til fjendtlige lande - i begyndelsen Tyskland og Italien.

M. I. 5 og M. I. 6 - det militære efterretningsvæsen og kontraspionagen - levede sin egen skjulte tilværelse med en naturlig afsky for alt, hvad der havde med presse og radio at gøre. Kort efter krigens udbrud oprettedes Special Operations Executive, S. O. E., der senere skulle blive et nøgleord i forholdet til den danske modstandsbevægelse. S. O. E. var faldskærmsfolkenes organisation.

Ideen var, at arbejdet skulle koordineres under de tre ansvarlige ministre, udenrigsminister Eden, informationsminister Brendan Bracken og ministeren for økonomisk krigsførelse Hugh Dalton, under hvem S. O. E. sorterede. På papiret var planen i orden, i praksis førte den til uendelige kompetencestridigheder.

Mere system kom der i tingene i 1941, da regeringen besluttede at skabe en tremandskomite, Political Warfare Executive (P. W. E.) med Robert Bruce Lockhart som formand. Opgaven var at udstikke retningslinierne for propagandaen til fjendtlige og besatte lande, og det var navnlig inden for denne organisation, jeg kom til at beskæftige mig med danske anliggender.

Samarbejdet kompliceredes ved, at BBC nidkært vogtede over sine rettigheder til en uafhængig nyhedsformidling, el-

ler i hvert fald til udvælgelsen af de 250.000 ord, som hver dag blev sendt ud i æteren fra Bush House i Aldwych, centret for radioudsendelser til verden uden for England. Et så indviklet system måtte nødvendigvis føre til indbyrdes kompetencestridigheder og til konflikter med eksilregeringerne i London, som følte, at der blev talt til deres lande hen over hovedet på dem. Intet under, at Christmas Møller, som dog var en erfaren politiker, senere havde svært ved at finde vej i propagandaens irgange. BBC's hævde af retten til at vælge og vrage blandt de foreliggende nyheder, skulle senere føre til en konflikt med Dansk Presse-Tjeneste i Stockholm - en konflikt, som truede de danske udsendelsers betydning på det tidspunkt, da der var mest brug for dem.

Da man omsider havde fået et nogenlunde funktionsdygtigt apparat stablet op, var det omgivet af så mange hemmelige departementer og direktiver, at det unddrog sig offentlighedens og endog parlamentets kontrol. Da Churchill gav Underhuset meddelelse om dannelsen af P. W. E., nægtede han at forklare sig nærmere under henvisning til, at det var et hemmeligt departement. Et spørgende medlem ville gerne vide, hvad forskellen var mellem et hemmeligt og et ubejligt spørgsmål. Uden tøven svarede Churchill: Det første kan være en fare for landet, det andet en ærgrelse for regeringen.

Selv i de mørke tider levede den engelske sans for humor. Man påstod, at Chamberlain omend noget tøvende havde givet sin tilladelse til, at der efter krigserklæringen blev nedkastet flyveblade over Tyskland, dog ikke i så store bundter, at de kunne slå en tysker ihjel.

Indholdet af flyvebladene var teknisk hemmeligstemplede - man ønskede ingen offentlig debat om deres indhold. De skulle stå som udtryk for et enigt Englands synspunkt. De kunne jo falde i fjendens hænder, var, efter hvad onde tunger sagde, motiveringen for, at de ikke måtte aftrykkes i engelske dagblade.

Det mirakuløse ved dette Storm P-agtige propagandaappa-

rat var, at det virkede. Forklaringen kan kun være, at engelsk propaganda var forskellig fra den underlødige version, som Goebbels havde skabt. BBC og organisationerne bag den lagde hovedvægten på at bevare tilliden, selv om vi nok var tilbøjelige til at understrege de lysere sider af sagen og for udenlandske kommentators vedkommende til at fremstille deres egne nationer som mere heltedige end de i virkeligheden var.

BBC's øverste politiske leder, Ivone Kirkpatrick har med sin spidse irske pen beskrevet propaganda-arbejdet med disse ord: „Vi var nok profeter, men ikke æret i vort fædreland. I de tre år, da ordener regnede ned, var jeg i stand til at skaffe et O. B. E. og et M. B. E. til en stab på 1200 mennesker. De var heldigvis ikke særlig interesserede i disse ting og den velkomst, de fik i Europa, var rigelig kompensation for deres arbejde. Selv fik jeg et kort brev fra udenrigsministeriet om, at mine år i BBC ikke talte med i pensionsmæssig anciennitet.“

Alt kommer i tur og orden i England, men det tager sin tid. 30 år senere faldt et engelsk kommandørkors ned i min turban, og Kirkpatrick oplevede sit livs triumf, da han blev engelsk højkommissær i det besatte Tyskland. Han havde dog i sin tid i BBC haft den uforglemmelige oplevelse at identificere og interviewe Rudolph Hess efter den stedfortrædende førers flugt til Skotland. Kirkpatrick anså ham for gal, og han blev ikke særlig smigret, da en vestafrikansk avis bragte denne meddelelse fra London: „Hitler har udnævnt Kirk Patrick, Herr Hess' stabschef, til at efterfølge Herr Hess ...“

Nogen i Vestafrika må have fået BBC galt i halsen.

Borgerkrig på den danske nyhedsfront

Fra det grandiose Woburn Abbey og den nærliggende mere beskedne Wavendon Park Farm, der var blevet den danske afdelings hovedkvarter, blev jeg i begyndelsen af 1942 dirigeret til London. Med bombetruslen hængende over London kunne man endnu den gang finde en bolig i det nu så mon-dæne Hampstead og Hampstead Village, hvor huse og lejligheder i dag er deres vægt værd, om ikke i guld, så dog i sølv. Min kone og jeg fandt da også en forskudt etage i det ubeboede Studio House med udsigt til en pragtfuld have. Den forskudte og forsænkede etage havde efter mine beregninger den fordel, at den nedsatte bomberisikoen med 50 %. Dertil kom så rent forsyningsmæssigt den fordel, som mange havekyndige ikke havde været opmærksomme på, at man udmærket kunne dyrke tomater og andre grøntsager i det som ellers er fredhelligt i en engelsk have af klasse, nemlig rosenbedet. Det generede ikke roserne, og det hjalp med til at sætte kulør på de sparsomme rationer. Det viste sig, at tomater godt kan spises uden æg - af denne sidste luksus-spise fik vi ét om ugen, dog pr. person.

Vor nærmeste nabo blev kaldt Gracy Field's House (hun boede der nu ikke), og i umiddelbar nærhed boede selve de Gaulle. Han havde efterfulgt Tillge-Rasmussen som lejer.

Det var ikke hensynet til personlig bekvemmelighed, der fik Political Warfare Executive til at sende mig til London. Det var derimod nødvendigheden af at opretholde den nærmest mulige kontakt med BBC, hvis udsendelser på dansk var blevet betydeligt udvidet. Opgaven bestod i at samle alt, hvad der kunne tilvejebringes af oplysninger om Danmark og på dette grundlag udarbejde et ugentlig direktiv for den politiske linie i udsendelserne på dansk. Dertil kom så et nært personligt samarbejde med faldskærmsfolkernes

organisation S. O. E. Forudsætningen for dette samarbejde var, at man havde lært kunsten at holde mund - hvad der aldrig var faldet mig svært. Og endelig lå P. W. E.'s hovedkvarter i Ingersoll House kun et par hundrede meter fra BBC's europæiske hovedkvarter i Bush House, således at jeg altid kunne springe til med en radiotale, når udviklingen i Danmark gjorde det ønskeligt. Det blev til over 170 radiotaler i årenes løb, og temaet, der gik igen, var berømmelse af og opmuntring til modstandsbevægelsen. Fra den danske sektion i BBC sivede nyheder og beretninger om danske sabotagehandlinger ud til de øvrige sprogområder i Bush House og bidrog dermed til at befæste troen på, at samarbejdspolitikken også havde sine handlekraftige modstandere i Danmark.

Det er indlysende, at man ikke kunne lægge den politiske kontrol med udsendelser over BBC i hænderne på en dansk borger. Det ville være en for stærk belastning af den dobbelte loyalitet, enhver dansk måtte føle over for det kæmpende England og det besatte fædreland. Det ville i øvrigt være i modstrid med engelsk tradition at overlade *policy control* til en ikke-britisk statsborger. Det voldte for Danmarks vedkommende kun periodevis vanskeligheder, men det kunne godt sætte ens diplomatiske evner på prøve og tilmed en tålmodighed, som i hvert fald ikke var Christmas Møllers fremtrædende egenskab - men herom senere.

Mine nærmeste overordnede i P. W. E. var chefen for Northern Section, professor Brinley Thomas, en økonom med et walisisk temperament, og dr. J. W. Varley, en krølhåret og munter arkæolog, der vidste mere om køkkenmøddinger end de fleste danske, selv om køkkenmøddinger er en dansk specialitet. Til dem måtte der opbygges et tillidsforhold, som varede krigstiden ud. De overlod stort set til mig at udforme hovedlinierne i de danske direktiver og greb kun ind, når de havde en fornemmelse af, at mine patriotiske følelser farvede mit politiske jugement. Det skete uhyre sjældent, og kun når der fra udenrigsministeriet eller P. W. E.'s topledelse

udgik direktiver, som jeg ikke kunne have kendskab til.

Redaktøren af BBC's danske udsendelser, Robert Jørgensen, der længe før krigen var blevet britisk statsborger, viste en udpræget forståelse for de nationaltbetonede danske synspunkter, men han var i det daglige arbejde underkastet BBC's europæiske centralledelse, der var mere optaget af at projicere britiske synspunkter end at varetage danske modstands-interesser.

I ugentlige direktivmøder, hvori alle de nævnte deltog, udformedes de principielle linier, og vi fik lejlighedsvis støtte fra to gamle kendere af Danmark, Thomas Barman og Rodney Gallop, og senere - da modstandsbevægelsen antog mere konkrete former - af commander Hollingworth, Reginald Spink eller andre fra S. O. E. Undertiden så vi også repræsentanter for udenrigsministeriet og de væbnede styrker, eller måske navnlig deres efterretningsafdelinger.

Formålet med de ugentlige direktiver var at tilvejebringe den nærmest mulige sammenhæng mellem BBC's danske udsendelser og de overordnede krigsmål og samtidig indpasse udsendelserne efter den øjeblikkelige situation i Danmark, herunder navnlig modstandsbevægelsens aktivitet, som var så nøje sammenkædet med faldskærmsfolkernes rapporter og Frihedsrådets direktiver. Det var næsten indbygget i systemet, at det måtte føre til endeløse konflikter imellem de forskellige instanser, der repræsenterede danske interesser og de udenrigsministerielle og militære synspunkter over for en unuanceret BBC's centralledelse, der så det som sin hovedopgave at forsyne Europa med nyheder, der svarede til de traditioner, som BBC i fredstid så beundringsværdigt havde hæget om. De „lokale“ nyheder gled i baggrunden. Det var en smalsporet politik, i hvert fald i forholdet til Danmark, hvis BBC så det som sin opgave at vedligeholde kontakten med en modstandsbevægelse, der allerede havde ydet og i givet fald kunne komme til at yde en afgørende indsats på de allieredes side. Den gang kunne man jo ikke vide, at tyskerne ville overgive sig, inden den militære konfrontation

nåede den danske sydgrænse. For at yde BBC's centralledelse retfærdighed, må man indrømme, at den efter nogle magre år i de allieredes krigsindsats endelig i 1944 fik en mulighed for at rapportere allierede sejre. Intet er så tillokkende i et krigsførende land som at kunne melde om militære sejre.

Denne holdning medførte en så alvorlig skævhed i de danske udsendelser, at det førte til et brud mellem Dansk Presse-Tjeneste i Stockholm og BBC, eller med andre ord mellem den vigtigste danske nyhedskilde og det medium, der skulle give nyhederne vægt på hjemmefronten.

Den samme rolle, som den illegale presse spillede for styrkelse af moralen på hjemmefronten, spillede Dansk Presse-Tjeneste for Danmarks anseelse i den frie verden. Det er mit indtryk, at man ikke helt har vurderet D.P.T. efter fortjeneste, og i hvert fald var det ikke tilfældet i BBC. D.P.T. kom til verden den 29. august 1943 i et værelse på Grand Hotel i Stockholm og udviklede sig hurtigt til et nyhedsbureau i internationalt format, bemandet med en snes professionelle journalister, der var flygtet fra Danmark. Intet andet besat land i Europa kunne præstere en så effektiv nyhedsformidling – og det samme gjaldt i øvrigt det militære efterretningsvæsen fra Danmark. Der blev opbygget et landsdækkende net af informationskorrespondenter, der ad uransagelige veje fik nyhederne til Sverige, hvorfra de af D.P.T. blev fordelt til svenske blade og den internationale presse. De mere eller mindre fantasifulde rapporter fra flygtninge blev erstattet af et professionelt arbejdende bureau, som var i stand til at vurdere kildernes og nyhedsmaterialets værdi.

Intet under, at erfarne danske journalister så en opgave i at underrette resten af verden om en udvikling, der spredte tågerne over Danmark og gjorde landet til en ikke uvæsentlig faktor i de besatte landes indsats mod tyskerne. D.P.T. blev en hovedkilde for BBC's danske udsendelser, som blev kaldt „Danmarks mest udbredte avis“. Tilmed gav pressetjenesten BBC et tidsmæssigt forspring, således at de danske

udsendelser kunne bringe nyhederne før noget andet medium. Man skulle synes, at der her lå en mulighed for BBC til at opfylde det dobbelte formål: at genvinde noget af det terræn, som de danske udsendelser efter samstemmende udtalelser havde tabt, og at opmuntre den modstandsbevægelse som voksede hastigt, og som naturligvis gerne så anerkendelse udefra. Det gik i begyndelsen tåleligt, men nyhedens interesse for pressetjenestens materiale blev efterhånden tyndslidt i BBC's centralledelse. Adskillige henstillinger og protester fra Stockholm blev besvaret med venlige men uforpligtende breve fra det officielle London. Inden for BBC gjorde redaktøren af de danske programmer, Robert Jørgensen, sig de hæderligste anstrengelser for at skaffe mere plads til de danske nyheder – som faktisk var nyheder af betydning. Han kunne med tørre tal påvise, at danske nyheder udgjorde en langt ringere procentdel af programtiden, end tilfældet var i andre europæiske udsendelser. Men direktøren for BBC's europæiske udsendelser Noel F. Newsome vidste bedre end alle andre, hvad danskerne ville have eller i hvert fald burde have. Han var en inspirerende leder og et energibundt, der ikke skånede sig selv. Han svarede meget nøje til den definition, som Bruce Lockhart i anden forbindelse har givet af journalister i propaganda-arbejdet. „Journalisterne var utvivlsomt de bedst egnede til propaganda,“ skrev han. „De havde den bedste forståelse af værdien af det talte eller skrevne ord ... Vante til det døgnflueagtige arbejde var de ikke så gode i spørgsmål om politisk linie ...“ Det gjaldt i hvert fald den politiske linie over for et land som Danmark, hvis indsats i besættelsens første år havde været beskednen, men som nu var vågnet op til en ny national selvbevidsthed.

Den 26. juni 1944 faldt bomben. Erik Seidenfaden, Ebbe Munck og Erling Foss meddelte telegrafisk den britiske legation i Stockholm, at de med øjeblikkelig varsel indstillede nyhedsbetjeningen til B.B.C. De motiverede det med, at enestående oplysninger blev bragt til Sverige på rekordtid gen-

nem en dristig og livsfarlig indsats, men at nyheder som undtagelsestilstandens indførelse, Frihedsrådets dagsbefaling og store terror-Schalburgtager overhovedet ikke blev omtalt.

Fire dage senere faldt en anden bombe, en af Hitlers egne, ud for Bush House. Den satte mig ud af funktion i nogle uger, og jeg kunne således ikke deltage i fredsforhandlingerne mellem London og Stockholm. BBC reagerede omgående med en beklagelse af, at telegramtjenesten uden varsel var blevet standset på et kritisk tidspunkt, men indrømmede, at der var „stærk grund til at kritisere BBC's udsendelser. Vi overvejer skridt til øjeblikkelig reform“.

Der skulle gå måneder, inden tillidsforholdet mellem BBC og Prettjenesten blev genoprettet. Tyskerne havde været smarte nok til at modvirke Prettjenestens indflydelse ved at give en korrespondent fra det svenske Tidningarnes Telegrambyrå (T.T.) tilladelse til at telefonere ucensurerede nyheder fra København til Sverige. Ucensureret i samme forstand som danske Berlin-korrespondenter kunne telefonere til deres blade under besættelsen. Den eneste forudsætning var, at telegrammerne ikke var imod tyske interesser. T.T.-korrespondenten skelnede således ikke mellem sabotage og Schalburgtage, og der var dog fra et dansk synspunkt en vis forskel.

Den største kompliment til Dansk Presse-Tjenestes indsats kommer ironisk nok fra tysk hold. En betingelse for, at T.T. kunne få lov til at have en korrespondent i København, var, at svenske blade afholdt sig fra at benytte D.P.T.

Jeg har ikke selv opbevaret kopier af intern korrespondance i P.W.E., som teknisk var et hemmeligt departement, men Jeremy Bennett har i sin bog „British Broadcasting and the Danish Resistance Movement“ gravet et brev frem, som jeg den 5. oktober 1944 skrev til Varley, og hvori det bl.a. hed: „Hvis De lytter til BBC's danske udsendelser, vil De bemærke, at der nu er mere dansk materiale end på noget tidligere tidspunkt. Centralledelsens (BBC's) modstand synes at være overvundet. Om det nu skyldes, at Newsome ikke

længere er direktør for de europæiske udsendelser (han var taget til Frankrig med S.H.A.E.F.) eller at A.B.S.I.E. (American Broadcasting Stations in Europe) er blevet en konkurrent af voksende betydning, skal jeg lade usagt“.

Dette sidste var, kan jeg godt nu indrømme, et led i en psykologisk krigsførelse. Nok var England og Amerika trofaste allierede, men de var tillige konkurrenter, når den politiske indflydelse i Europa skulle udmåles efter krigen. De amerikanske udsendelser kunne hverken i aktualitet eller kvalitet måle sig med BBC's hvad talrige rapporter fra Danmark afslørede, men de kunne i hvert fald bruges som en advarsel til englænderne mod at negligere de kræfter i Danmark, de selv havde været med til at skabe.

A.B.S.I.E.-argumentet havde været anført fra danske hjemme og i Sverige formentlig med de samme ædle hensigter.

Konflikten om mængden af danske nyheder i udsendelserne til Danmark må også ses i lyset af de vanskeligheder, som England havde med de talrige eksilregeringer og nationalkomiteer, der følte, at der blev talt hen over hovedet på dem til de nationer de repræsenterede. Eksilregeringerne i London tilkæmpede sig efterhånden en vis „fri“ sendetid, der kun var underkastet censur af sikkerhedsmæssig karakter. Men hverken Det danske Råd eller Frihedsrådet havde en sådan grad af officiel anerkendelse, at systemet kunne overføres til danske forhold – til stor skuffelse for mange og navnlig for Christmas Møller.

Det tavse samarbejde med faldskærms-folkene

Vi kaldte det altid Baker Street, og det var ikke af nostalgisk respekt for Sherlock Holmes, der som bekendt havde sin adresse i et ikke eksisterende nummer af denne berømte gade. Det skyldtes simpelthen, at Special Operations Executive S.O.E., havde sit hovedkvarter i nr. 64. Det var herfra faldskærmsmændene blev udsendt, her samledes deres rapporter og herfra dirigeredes de forsyninger, der kom til at spille en så afgørende rolle for den danske modstandskamp. Det var indlysende, at hvis man som dansk civilist, tilmed fra en anden omend beslægtet organisation kunne vinde indpas i S.O.E., ville det skabe en enestående baggrund for den psykologiske krigsførelse, som jeg var engageret i. Fra min journalistiske erfaring vidste jeg, at man kan få adgang til næsten alle politiske nyheder – når blot man lover ikke at skrive dem. I forholdet til S.O.E. var det ikke blot et spørgsmål om tavshedspligt og diskretion. Det var valget mellem at kunne fortsætte, hvad jeg anså for et nyttigt arbejde, og som det så smukt hedder at blive indespærret på ubestemt tid „at His Majesty’s pleasure“. Om majestæten i givet fald ville føle nogen særlig glæde ved at indespærre en udlænding, er en sag for sig, men jeg havde en begrundet fornemmelse af, at intet efterretningsvæsen og ingen hemmelig paramilitær organisation er ømskindet over for agenter, der svigter, eller over for andre, der røber en hemmelig viden. Forholdet til S.O.E. skulle udvikle sig til et mønsterværdigt samarbejde, som kom helheden til gode.

S.O.E. var kommet til verden under de samme fødselsvanskeligheder som den propagandaorganisation, jeg arbejdede for. Baker Street var et eksperiment uden fortilfælde i krigshistorien, og efter sagens natur måtte et sådant fremmedlegeme ligefrem opfordre organismen til at udstøde det. Man

havde de regulære styrker, der måtte se med mistænksomhed på en ny organisation, der ville betjene sig af uortodokse midler, og som tilmed ikke havde nogen baggrund eller en klart defineret målsætning. Værre var det, at S.O.E.'s tråde ikke kunne undgå at krydse det etablerede efterretningssystem, navnlig den sektion, der gik under betegnelsen M.I.(R) hvis formål var at „skabe og støtte enhver guerilla-bevægelse, der kunne hjælpe allieret krigsindsats“. Selv inden for S.O.E. kunne der opstå gnidninger mellem de tre sektioner, der fra begyndelsen var opdelt i S.O.(1), der var S.O.E.'s propagandaafdeling, S.O.(2) var den operative afdeling og S.O.(3) planlægningsafdelingen. Den sidste var så grundig i planlægningsarbejdet, at den i en papirknap tid organiserede sig selv ud af systemet. En af medarbejderne i S.O.E., Bickham Sweet-Escott, har i sin bog „Baker Street Irregular“ tegnet et lidet flatterende billede af de kompetence-stridigheder, der svækkede engelsk krigsindsats på et sårbart område, i hans tilfælde Mellemøsten. I et kapitel han har kaldt „Muddle East“ skriver han bl.a.: „S.O.E.-sektionen i Mellemøsten syntes at ofre mere tid på at kæmpe mod de andre hemmelige britiske organisationer, end den ofrede på at bekæmpe fjenden“. Det vil næppe undre nogen, at hans bog blev forsinket i 10 år „af sikkerhedsgrunde“, men da den omsider kom, indeholdt den en fodnote om S.O.E.'s danske sektion, som forfatteren kun havde periferisk forbindelse med. Sweet-Escott omtaler den tragiske hændelse i december 1941, da C. J. Bruhn blev dræbt i Danmark, da hans faldskærm ikke foldede sig ud, og tilføjer „Operationerne i Norge og Danmark var blandt de mest succesrige i Europa ... Den oprindelige ulykke i Danmark blev efterfulgt af en serie af næsten uafbrudte succeser, herunder den fortsatte og udbredte sabotage til 1945, et fuldkomment efterretningssystem og tilrettelæggelsen af en flugtrute til Sverige, hvorved næsten alle 7.000 jøder i Danmark blev reddet“.

De interne kompetencestridigheder gik hen over hovedet på alle danske, og det ville for enhver udlænding have været

halsløs gerning at søge at påvirke deres forløb. Såvidt jeg har forstået, dog uden at kunne dokumentere det, blev det en aftale, stiltiende eller formuleret, at Danmark var et for begrænset geografisk område til, at flere organisationer kunne arbejde på dansk territorium uden at skabe unødigt forvirring i rækkerne. Efter at den danske løjtnant Thomas Sneum i september 1941 var landet i faldskærm på Sjælland sammen med en medhjælper, blev fremtidige operationer et S.O.E.-anliggende. Det var Secret Intelligence Service, som havde befordret Sneum, men derefter koncentreredes arbejdet i S.O.E. Denne begrænsning skete også i forståelse med amerikanerne, hvis hjælp med hensyn til materiel blev af uvurderlig betydning. Det kunne være svært nok fra et dansk synspunkt, at „Ligaen“ – dansk officersorganisation – og den civile modstandsbevægelse havde forskellige opfattelser af, hvordan tyskerne bedst kunne skades, omend de havde det samme mål. Hvis vi var blevet indblandet i interne engelske kompetencestridigheder, var resultatet ikke blevet „second to none“ for nu at foregribe Montgomery.

Hvordan jeg vandt indpas i S.O.E., står mig ikke klart. Engelske venner må have sagt god for mig, men det var to fremtrædende danske officerer i S.O.E., Svend Truelsen og Flemming Juncker, senere også Ole Lippmann, som åbnede de sidste jerndøre for mig til det hemmeligste af alt: kommende militære operationer i et besat område. Hvad det betød i propagandamæssig henseende, skal jeg vende tilbage til.

Mine første kontakter i S.O.E. var lederen af den danske sektion, Commander Ralph Hollingworth, som havde en dansk fortid, og en af hans nærmeste medarbejdere, Reginald Spink, der var dansk gift, og som beherskede det danske sprog til en sådan fuldkommenhed, at han senere blev en anerkendt oversætter af klassisk dansk litteratur til engelsk.

Fra et propagandapolitisk synspunkt var det af afgørende betydning, at man var orienteret om sabotagen, dens rytme og dens taktiske eller strategiske tidsplan. Det kunne være

fristende for en modstandsgruppe, der var kommet i besiddelse af dyrebart sprængstof, at anvende det hurtigst muligt, dels for at demonstrere, at der fandtes en modstandsbevægelse, som det var værd at støtte, dels for at øge den tyske nervøsitet i det ellers så fredelige Danmark. Det kunne også være farligt at bruge sprængstof i utide. De fleste danske var ikke særligt begejstrede for at se et dansk produktionsapparat ødelagt, medmindre der kunne anføres gyldige grunde for det. Sabotage for knaldets skyld var ikke en handling, der vakte begejstring i Danmark og heller ikke i England, hvor man betragtede sabotagen ikke blot i Danmark, men i alle besatte lande som et af de underjordiske led i krigsførelsen. Sabotagen var en tidsindstillet bombe, der skulle eksplodere i det rigtige mål på det rigtige tidspunkt.

Langt de fleste sabotagehandlinger opfyldte dette krav, men andre, f.eks. sprængningen af en Storebæltsfærge i 1943 var en af de episoder, som gav Krenchel såvel som danske antinazister som Hartvig Frisch anledning til at mistænkeliggøre modstandsbevægelsen som helhed. I enhver militær eller paramilitær aktion er *timing* en afgørende faktor. Derfor var forbindelsen med S.O.E. en nødvendighed for enhver, der over BBC henvendte sig til landsmænd i Danmark. Hvis Christmas Møller havde bestræbt sig for og overholdt betingelserne for et nært samarbejde med S.O.E., kunne hans herostratisk berømte sabotagetale den 6. september 1942 godt have været holdt, blot på et andet tidspunkt. Der kunne tillige være tidspunkter, hvor modstandsgrupperne i visse dele af landet var så hårdt trængt, at arbejdsro på sabotagemarkedet var en midlertidig nødvendighed. På dette punkt var både Ebbe Munck i Stockholm og de danske officerer i S.O.E. bedre underrettet end vi andre dødelige i London. Samarbejde var en nødvendighed, og de sikkerhedsmæssige jerndøre kunne kun åbnes med den nøgle, der hedder tillid.

Længe før kodemeddelelserne fra S.O.E., „særmeldinger“ blev et fast led i udsendelserne, fik jeg af S.O.E. den opgave

at afgive en kodemelding i dagene mellem 23. februar og 6. marts 1942. Hverken jeg eller Robert Jørgensen vidste, hvad formålet var, men vi forstod, at den usædvanlige fremgangsmåde angik en vigtig operation, og Robert Jørgensen lovede, at den skulle blive bragt uden hensyn til pladsforholdene i udsendelsen. En kommentar af mig om danske arbejdere i Tyskland skulle ende med ordene: „For eller imod Hitler“. Det blev senere opklaret, at kodemeldingen havde forbindelse med en plan, udarbejdet af det danske militære efterretningsvæsen, hvorefter en engelsk flyvemaskine skulle „afhente“ Sneum og Christoffersen i Isefjorden. Man følte fra dansk side, at de to udsendinge trådte i efterretningsvæsenets cirkler. De danske officerer havde udklækket den tanke, at når maskinen alligevel kom, kunne den også tage Christmas Møller og hans hustru og søn med, og eventuelt en socialdemokratisk politiker. Planen var dødfødt – englænderne havde i 1941–42 ikke maskiner til den slags ekskursioner. Kodemeldingen i slutningen af min tale: For eller imod Hitler, blev derfor aldrig afleveret, men jeg var stadig imod Hitler. Bag episoden lurede også principielle modsætninger mellem S.O.E. og officersgruppen, i kodesproget kaldet Ligaen eller Prinserne, om karakteren af den danske modstand, der var under hastig udvikling. Alt dette har besættelsestidens historiker Jørgen Hæstrup beskrevet i enkeltheder. Problemet blev løst på den måde, at officererne fortsatte deres overordentlig kompetente militære efterretningsvirksomhed, og S.O.E. gik i gang med sine faldskærms- og sabotageprogrammer.

Det må have været et led i forligsbestræbelserne i forholdet til Ligaen, at Ronald Turnbull, S.O.E.'s repræsentant i Stockholm, i april 1942 gav tilsagn om, at London ville moderere sin radiopropaganda for ikke at ændre status quo i Danmark. „Det erkendes, at den nuværende Quisling-regering må fungere videre for tiden, hvis vi vil bevare den organisation, som Ligaen (officererne) har kontrol over“. Der var videregående tilsagn om begrænsningen af sabotagen, og

at faldskærmsfolkene skulle hellige sig et „roligt og diskret“ organisationsarbejde.

Det er min erindring, at det politiske element i dette til-sagn aldrig sivede ud til propaganda-organisationerne, og vi fortsatte ufortrødent med at kritisere regeringen, som ingen ansvarlige danske i Stockholm eller London i øvrigt betragtede som en Quisling-regering, hvor irriterende dens politik og enkelte ministres udtalelser end kunne være. Der er meget dobbeltspil inden for hemmelige organisationer, der ikke skal stå til regnskab for deres handlinger. I spørgsmålet om sabotage fulgte vi en overgang den neddæmpede linie.

Man måtte vænne sig til, at der blev spillet med fordækte kort, selv om det var i det godes tjeneste. Det kunne vi leve med i London, men værre var det, at Chr. Michael Rottbøll og hans to medhjælpere i den første vellykkede S.O.E.-nedkastning modtog valne direktiver fra London. Der var således rig lejlighed for faldskærmsfolkene til at udøve det private initiativ, og de savnede hverken mod eller fantasi.

Fra et nationalt synspunkt var det for os i London en tilfredsstillelse, at S.O.E.'s hårde linie sejrede over den mere defensivt militært betonedede politik, som officererne efter hele deres baggrund måtte være tilhængere af. Til slut gik det hele op i en højere enhed. Den målbevidste, vel tilrettelagte sabotage mod jernbaner og industriforetagender, der arbejdede for tyskerne, bidrog væsentligt til at gøre Danmark til „en allieret, kun ikke af navn“, og det betød et væsentligt bidrag til den grad af allieret anerkendelse, som var af betydning, da freden brød ud.

Det kunne, da den effektive sabotage satte ind, føre til dansk overmod. Nu havde vi i årevis talt om „norske tilstande“ som et alternativ til den eftergivende politik, og pludselig var de der. På et dansk-norsk direktivmøde med Ivone Kirkpatrick drøftedes sabotagen i Danmark og Norge som et krigsvåben, og jeg kunne ikke tilbageholde følgende bemærkning:

– Mener De, Sir, at man burde stræbe efter, at indføre dan-

ske tilstande i Norge?

Kirkpatrick så et sekund hvast på mig. Så blev han klar over, at irsk og jysk humor er beslægtede, og med et lille smil gik han over til næste punkt på dagsordenen.

Jeg nåede aldrig at få nær personlig kontakt med faldskærmsfolkenes chef i Danmark, Flemming Muus, under hans kortvarige besøg i London. Jeg havde den største respekt for hans personlige mod og hans effektive arbejde, mindre for hans politiske jugement. Det er uden forbindelse med, at han senere spillede propagandafolket i London et puds. To faldskærmsmænd, Hecht-Johansen og Herschend, der blev kastet ned den 31. marts 1944, havde fra London fået tildelt den særlige opgave at samarbejde med den illegale presse og koordinere dens arbejde med den engelske propaganda, hjælpe Aage Schoch i propagandaarbejdet og registrere reaktioner på BBC og Frihedssenderen – med andre ord koncentrere sig om den propagandamæssige side af krigsførelsen. Flemming Muus lagde mere vægt på den håndgribelige krigsførelse og beordrede Hecht-Johansen til aflastning af en anden faldskærmsmand. I flere måneder bevarede Muus diplomatisk tavshed om sine dispositioner. Han var sikkert i god overensstemmelse med danske modstandskredse, der brændte af iver efter at få våben og sprængstoffer i containerne i stedet for trykt materiale. De gode hensigter, som propagandafolket i London havde lagt for dagen, strandede på den militære virkeligheds skær i det besatte Danmark.

S.O.E. var en levende og alsidig, men langtfra ufejlbarlig organisation, og den havde sans for, at påvirkning af folkestemning eller den offentlige mening var af betydning, navnlig i et land som Danmark, der i besættelsens første år måtte leve med en splittet samvittighed. Denne indstilling kom mig og BBC til gode, da spørgsmålet om bombardementet af Gestapo-hovedkvartererne i Aarhus Universitet og i Shell-Huset i København blev planlagt og udført. Erfarne krigskorrespondenter vil kunne bekræfte, at forestående militære

operationer sjældent eller aldrig bliver meddelt til udenforstående på forhånd, hvorimod de er velkomne til at beskrive dem efter udførelsen, og da navnlig hvis de lykkes. I de to nævnte tilfælde valgte man at orientere mig på forhånd, formentlig ud fra den betragtning, at den danske befolkning ville blive udsat for et koncentreret propagandistisk modangreb fra den tysk kontrollerede Kalundborg Radio. Det gjaldt med andre ord om at komme fjenden i forkøbet med en motivering, som folk kunne forstå, navnlig da tab af civile danske liv ikke kunne udelukkes.

Motiveringen for angrebene på de to Gestapo-hovedkvarterer, og senere Husmandsskolen ved Odense var, at tyskerne var godt på vej til at optrevle modstandsbevægelsen, der i tilfælde af Danmarks isolering som en „lomme“ under de vestallieredes fremstød kunne komme til at spille en udslagsgivende rolle. Af de rapporter, som Gestapochefen Bovensien sendte til Berlin, og som først senere blev kendt, fremgår det, at nok havde man i de sidste fire måneder af 1944 arresteret 800 modstandsfolk og likvideret 35 „terrorister“, men flere meldte sig i deres sted, og våbenforsyningerne antog et foruroligende omfang.

Det gjaldt fra et dansk synspunkt om at ødelægge de arkiver, Gestapo arbejdede efter. Det lykkedes i Aarhus, i væsentlig grad i Shell-Huset, men ikke efter forventning i Odense. Over for dette hensyn måtte R.A.F. anføre den overordentlig store risiko, der var forbundet med et bombardement i dagslys mod konkrete mål i områder, der var velbeskyttet af antiluftskyts. Beslutningen om bombardement blev i hvert enkelt tilfælde truffet af Air Vice-Marshall Sir Basil Embry efter indtrængende henstilling fra danske, både hjemme og i London. „Basil Boy“, som vennerne kaldte ham, deltog selv i alle tre angreb, formentlig under påtaget navn og reduceret rang, dels fordi en luftmarskal ikke formodedes at deltage i den slags farlige operationsflyvninger, og dels fordi han i juli 1940 var undsluppet fra en tysk krigsfangelejr på en måde, som tyskerne ikke ville have glemt, hvis han var ble-

vet taget til fange igen. Second Tactical Air Force havde lige som Commandos en evne til at fortolke de strenge regler på en egen lemfældig måde.

Forberedelserne og den endelige afgørelse om angrebene er beskrevet i detaljer i besættelsestidens litteratur. Det eneste, jeg har at tilføje er, at jeg som den eneste civilist var indviet i planerne på forhånd med det udtrykkelige formål at give en hurtig og korrekt fremstilling af bombardementerne og forklare deres formål. Det var en tillidserklæring, som jeg formentlig i første række kan takke de danske officerer i S.O.E. for. Det var tillige en anerkendelse af, at hurtige og korrekte oplysninger er et nyttigt led i krigsførelsen. I Aarhus-tilfældet kunne BBC's danske udsendelse bringe meddelelse om bombardementet fem minutter før tyskerne kunne udsende deres egen rædselsberetning – og i øvrigt 18 timer før meddelelsen blev frigivet i BBC's Home Service.

Forud for angrebet på Shell-Huset lå der i mit stålskab et manuskript, som jeg har opbevaret i den engelske version, der skulle gennem BBC's sikkerhedskontrol. Det hedder heri: It is officially reported that the Gestapo Headquarters in Copenhagen was attacked by Mosquitoes this morning/afternoon ...

Det ikke ønskede streges ud! Færdig lå også en fuldstændig redegørelse for grunden til angrebet, som var motiveret med nødvendig støtte til modstandsbevægelsen. Den samlede fremstilling blev givet i de danske BBC-udsendelser få timer efter angrebet, og det blev naturligvis fulgt op med udførlig reportage fra Dansk Presse Tjeneste og kilder i Danmark.

I begge tilfælde, Aarhus og Shell-Huset, fik jeg adgang til at se de modeller, man arbejdede med og fik samtidig en „briefing“ om operationernes tilrettelæggelse. Mit beskedne bidrag til Shell-Hus bombardementet var et billede på forsiden af Berlingske Tidende (2. dec. 1944), som netop viste målet fra indflyvningsvinklen. I forvejen havde Ole Lippmann, før han tog til London og andre med ham fotografe-

ret og filmet Shell-Huset, og en recognosceringsmaskine havde kort før angrebet taget billeder af området. Efterretningstvæsenet havde givet nøjagtige oplysninger om placeringen af tysk Flak. Intet blev overladt til tilfældighederne.

Basil Embry så mig stift i øjnene efter briefing og tilføjede for god ordens skyld: Hvis De siger ét ord om dette til noget levende menneske, skal jeg sørge for, De bliver skudt.

God lektion i kunsten at tie.

"I suppose these Messette pin-point-red boys discovered the Gestapo were smuggling the outside Beer—and that was that." —by Nrb..

*B. Embry.
 Peter Clapham
 Patrick
 Shellhouse*

En engelsk bladtegners fremstilling af Shellhusbombardementet. Air Chief Marshal Sir Basil Embry og andre piloter har attestert rigtigheden.

London-danskerne mobiliseres

Det var i 1940 en udbredt følelse blandt danske i England, at der måtte gøres noget for at afsvække eller udviske det uheldige billede, som den svage modstand den 9. april og senere torpedo-bådenes udlevering havde efterladt sig i engelske sind. Det store spørgsmål var: hvordan? Det var meget få, der af hensyn til deres økonomiske eller familiemæssige forbindelser med Danmark gjorde sig usynlige i disse overvejelser og endnu færre, hvis holdning var dikteret af det praktiske hensyn, at man jo i 1940 ikke kunne vide, hvem der ville vinde krigen. I den henseende var der ingen væsentlig forskel mellem danske i England og deres landsmænd i det hjemlige miljø. Af denne sammenblanding af patriotisme og gustent overlæg opstod Det danske Råd den 30. september 1940, og i august det følgende år vedtoges lovene for den vidtforgreneede sammenslutning, der fik navnet De frie Danske i Storbritannien og Nord-Irland. Bevægelsens formål var at øve en aktiv indsats på allieret side og ved dette og andre midler overbevise den frie verden om, at danskerne var bedre end det rygte, de havde pådraget sig den 9. april. Vi yndede at bruge det udtryk, at vi talte som vore landsmænd ville have talt, hvis de havde haft frihed dertil – en påstand, der i nogen grad blev aflivet af Stauning og stedt til graven af Scavenius. Mange flere, end vi brød os om at tænke på, deltog i jordpåkastelsen, men uanset manglende forståelse i det officielle Danmark fortsattes arbejdet ufortrødent til befrielsen var blevet en kendsgerning.

Hvem der egentlig fostrede ideen er det svært at efterspore. Tanken om skabelsen af et organ, der frit kunne give udtryk for et dansk synspunkt, lå så at sige i luften. Der er næppe tvivl om, at Robert Jørgensen, der havde professionel kendskab til betydningen af *public relations*, var blandt dem

der mest energisk arbejdede med tanken. Det var i hvert fald ham, der gennem Rodney Gallop sonderede stemningen i det engelske udenrigsministerium. Ideen blev godkendt af udenrigsministeriet under to forudsætninger, der skulle holde krigen igennem: at bevægelsen økonomisk skulle hvile i sig selv, og at man ikke ville danne nationalråd eller regering.

De to betingelser blev næsten som en selvfølge godkendt af de mænd, der grundlagde den frie danske bevægelse. Ingen af dem drømte om at modtage finansiel støtte af den engelske regering, allerede af den grund, at bevægelsen derigennem kunne fremstilles som et redskab i den engelske regerings hænder. Tanken om en eksilregering eller blot noget, der kunne nærme sig dette begreb, lå helt uden for de idealistiske bestræbelser, som rådets fædre den gang havde i sigte. Der var mig bekendt ingen, der gik med en minister eller en de Gaulle i maven. Støtten til Det danske Råd - i den udstrækning den blev ydet - var bestemt af uegennyttige og nationale hensyn.

Da Det danske Råd blev dannet, sad jeg lænket til øretelefonerne i Evesham, og alene af den grund blev min aktive deltagelse i rådets start begrænset. Dog blev jeg efter engelsk indstilling udpeget som forbindelsesofficer mellem udenrigsministeriet og rådet. Det blev ganske naturligt ændret ved Christmas Møllers ankomst i 1942, da han, rådets formand, varetog den direkte forbindelse med de engelske myndigheder. Det udviklede sig endvidere hos Christmas Møller til en anden målsætning, der kom bag på de fleste englandsdanskerne, og i hvert fald på det engelske udenrigsministerium for slet ikke at tale om minister Kauffmann i Washington.

At Det danske Råd overhovedet blev en funktionsdygtig organisation, skyldtes en uegennyttig indsats fra en kreds, der strakte sig fra journalister uden blade til veletablerede danske forretningsmænd med penge i London. Alle var med, men nogle var mere aktive i det daglige arbejde end andre. Det er ugørligt inden for rammerne af denne opsummering

at nævne alle, der ydede positive bidrag til arbejdet - det blev i London en stående regel, at alle hjalp til - med arbejdskraft eller med penge. Begge dele er som bekendt nødvendig for al krigsførelse, selv om den kun er af psykologisk natur.

Emil Blytgen-Petersen var med fra starten til slutspurten, og han har i forskellige bidrag til samleværker, bl.a. „Danmark under Besættelsen“ beskrevet den frie danske bevægelse i hovedtræk. Han var fra den første dag redaktør af rådets publikation „Frit Danmark“ med Sven Ebbesen som sin nærmeste medarbejder. Leif Gundel var rådets sekretær i hele dets funktionstid. Det var en naturlig ting, at K. G. Anker-Petersen, der tjente sine penge på udryddelse af rotter efter et dansk patent, blev formand for arbejdsudvalget i en organisation, hvis formål var udryddelsen af nazismen i Danmark. Han stillede et hus til rådighed for organisationsarbejdet. Mange andre fortjener at nævnes i denne sammenhæng, men det er ikke Det danske Råds historie, der her skal skrives. Dog kan man ikke komme uden om Krøyer Kielberg (senere Sir Michael), hvis hengivenhed for Danmark, og hvis indsats for Danmark rigeligt gjorde ham fortjent til det Storkors, han efter krigen modtog. Han var blevet engelsk statsborger, og ingen kunne have bebrejdet ham noget, hvis han havde helliget sig arbejdet i United Molasses, United Destilleries eller hvad nu de verdensfirmaer hed, hvor han havde en dominerende indflydelse. I stedet ofrede han tid, kræfter og penge og en uendelig tålmodighed på at støtte den frie danske bevægelse. På et tidspunkt, da man frygtede, at Det danske Råd skulle blive fremstillet som et instrument for engelsk politik, accepterede han stillingen som præsident for sammenslutningen, medens formanden skulle være en dansk statsborger, valgt på demokratisk vis. Efter Christmas Møllers ankomst i 1942 var der jo ingen tvivl om, hvor formandsskabet skulle placeres. Han var selvskreven. Den danske gesandt, greve Edouard Reventlow, blev ærespræsident for sammenslutningen efter at have sagt fra, da anti-komintern-pagten blev underskrevet. Da Scavenius omsider

besluttede sig til at afskedige ham, fik Reventlow den anerkendelse af den engelske regering, at han blev betragtet som fortsat ansvarlig for beskyttelsen af sådanne danske interesser, som ikke var under fjendtlig kontrol - samtidig med, at han beklædte en post som ærespræsident for den frie danske bevægelse. Det var et stykke diplomati af den højere skole.

I dette store spil var vi naturligvis alle amatører og opnåede derigennem den *goodwill*, der i engelsk sportsånd bliver amatører til del i sammenligning med de professionelle. I den politiske arena blev der stillet andre krav til den professionelle politiker, og det er et åbent spørgsmål, om Christmas Møller var i stand til at opfylde disse krav, ganske uden hensyn til det mod og den patriotisme, der brændte ham op indefra. I et senere afsnit skal jeg gå i gang med den håbløse opgave, det er at skildre ledende personligheder i deres menneskelige, ambitiøse, patriotiske og politiske sammenhæng, hvad der så end måtte komme først.

Men tilbage til det uskyldige amatørstadium i Det danske Råd. Kaptajn H. C. Røder valgte som titel på sin bog „Vi sejlede bare“, og journalisterne, der i virkeligheden var inspiratorerne bag den frie danske bevægelses opståen i England, kunne med samme ret sige: Vi skrev bare. Nu vinder man som bekendt ikke krige ved bare at skrive, men for mig er der ingen tvivl om, at den store kreds af danske journalister i England virkede som den kamouflerede isbryder, der fik det danske statsskib til at sejle nogenlunde uskadt gennem det iskolde farvand, der omgav Danmark efter den 9. april.

Vi havde så få sømærker at sejle efter, mest iøjnefaldende var de 4-5.000 danske søfolk, som med deres skibe gjorde langt den største kontante indsats til fordel for England og de allieredes krigsførelse. Vi havde de danske frivillige og blandt dem også en sømand, Anders Lassen, der vandt krigens eneste danske Victoria Cross, ulykkeligvis posthumt. Vi havde en modstandsbevægelse, der i de seneste krigsår kunne tjene som et mønster for andre besatte lande. Vi havde også - hvad man ikke dengang kunne afsløre - et mili-

tært dansk efterretningsvæsen, der ikke er overgået i noget besat land. Vi fik faldskærmsfolk, der ved personligt mod – og måske navnlig ved deres indsats – var fuldt på højde med hvad andre lande kunne fremvise. Men alt dette kom efterhånden. I 1940 var der ikke meget at bygge på.

Vi havde ordet, det frie ord, og det var en absolut nødvendighed for, at dansk indsats på disse områder kunne opnå den anerkendelse, som den fortjente. Glem ikke, at Danmark blandt alle besatte lande indtog en særstilling. En Scavenius-regering, som vi i London godt kunne have undværet, indtil den blev afskaffet i 1943, en konge, som overlevede omvæltninger og besættelse og til slut i besættelsestiden et uklanderligt departementschefstyre, som holdt samfundsmaskineriet i gang. Hitlers „mønsterprotektorat“ blev ved skæbnens tilskikkelse et håndfast dementi af det, som nazisterne havde tilsigtet.

Vi spillede alle på en vis måde et dobbeltspil. Det gjorde man både i den officielle danske politik og blandt de amatører i udlandet, der satte en tyk streg under enhver handling, der kunne tjene til at undergrave den officielle politik. Forskellen i betoningen er nok, at Scavenius troede på en tysk sejr, mens vi andre imod al fornuft troede på det modsatte.

Det var selvfølgelig ikke de danske journalister i London, der vandt krigen. Deres indsats, som jeg har beskrevet i en anden publikation „Særmelding fra London“ bestod i, at de skabte en bredere forståelse for situationen i Danmark og henledte de allierede landes opmærksomhed på den fundamentale ændring, der skete efter den lidet glørværdige 9. april.

Den interne forbindelse mellem sammenslutningens medlemmer blev opretholdt gennem udsendelsen af bladet Frit Danmark. En engelsksproget udgave Free Danes måtte opgives, efter at otte numre var udgivet, på grund af den papirmangel, som også plagede de engelske dagblade, der som hovedregel var nedskåret til fire sider. Den skjulte værdi af disse

danske blade lå i, at man havde skabt et forum, hvor de forstående engelske udtalelser kunne vinde øget udbredelse og tjene som opmuntring for danske, hvadenten de befandt sig i England eller på den anden side af Nordsøen. BBC gjorde i stor udstrækning brug af de nyheder og udtalelser, der først så dagens lys i Frit Danmark. En overgang havde også sømændene deres eget blad, *Kurer*, der ofte var lidt for saltvandsfrisk til at kunne citeres i en ærværdig institution som BBC.

Så længe den danske gesandt, greve Edouard Reventlow endnu følte sig bundet af sine embedsforpligtelser, var der snævre grænser for, hvad han kunne udtale i retning af kritik mod det officielle Danmarks handlinger. Her var Det danske Råd anderledes frit stillet, og denne frihed blev benyttet i fuld udstrækning til at fremstille Danmark som et land, der lå så tæt op ad de allieredes kurs som muligt. Anglo-Danish Society, hvor Krøyer Kielberg også var præsident, blev koblet ind i bestræbelserne for at skabe det bedst mulige klima. Denne gamle ansete organisation, der havde tilhængere på et højt politisk og socialt plan, gik ufortrødent ind for at støtte de mål, som den mere borgerlige frie danske bevægelse havde sat sig. Ved en Anglo-Danish Society frokost på Dorchester i februar 1941 blev rollerne smukt fordelt. Greve Reventlow udbragte en skål for de to kongefamilier, og Krøyer Kielberg talte med klædelig beskedenhed om det lille bidrag, som danske, efter at katastrofen havde ramt Danmark, kunne yde i Englands kamp for at sikre retfærdighed og frihed. Captain Crookshank, der midt under frokosten to gange var blevet kaldt til Underhuset, nåede at aflevere en kompliment til Danmark for „det mod og den udholdenhed, som kongen og folket viser under deres lidelser“. Inden frokosten var forbi, var understatssekretær i udenrigsministeriet R. A. Butler blevet løsladt fra Underhuset, og også han bekræftede den engelske regerings ønske om det nærmest mulige samarbejde med danske, der var stillet over for de problemer, som også var Englands.

Man bemærker det venlige, men forsigtige og uforpligtende tonefald i udtalelserne fra de engelske politikere. Få dage i forvejen havde den kommende krigstransportminister, Sir Arthur Salter, i en tak til de søfarende i Newcastle sat fingeren på det afgørende punkt. Han sagde: „Danmark er ikke allieret af navn, men gennem den indsats, de yder, står de på nøjagtig samme fod som de allierede.“

Ikke allieret af navn – det blev et gennemgående tema i alle de bestræbelser, der fra dansk side i England, og for den sags skyld i Amerika, blev udfoldet for at lægge Danmark så tæt op ad allieret status som overhovedet muligt. De formelle forudsætninger for fuld anerkendelse af Danmark som allieret var simpelthen ikke til stede. Kongen var forblevet i landet, der var i hvert fald indtil 1943 en lovlig regering (som under Scavenius ikke havde gjort sig særlige anstrengelser for at knytte sig til de allierede), og det kom aldrig til en krigserklæring mod Tyskland. Trods disse sammenfaldende omstændigheder blev Danmark alligevel ved det tyske sammenbrud behandlet, som om det havde haft fuld status som allieret.

Endnu i 1941 kom der en bekræftelse på, at Danmark blev opfattet som en uformel allieret nation. Jeg skrev den første af flere publikationer, der blev udgivet under Det danske Råds auspicier. Den bar den fængende titel „Denmark – Fight follows Surrender“ med en beskrivelse af den spirende danske modstandsbevægelse. Børge Outze har nok ret, når han skriver, at jeg havde taget udviklingen på forskud, men det var mindre væsentligt. Det afgørende var forordnet, skrevet af vicepremierminister Clement Attlee. Han skrev: „Omstændighederne har hidtil forhindret os i at udstrække det ærefulde navn af allieret til Danmark, men det er allieret i alt undtagen af navn. Som alle mine landsmænd ser jeg med fortrosthed frem til den dag, da ikke blot Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien, men alle danske, både hjemme og ude, forener sig – som de med sikkerhed vil gøre – for at bære deres fulde andel af det undertrykte Europas

aktive modstand og dermed kaste den besættelsesstyrke ud, hvis nærværelse besudler det skønne land.“

Det var fra vicepremierministeren, den senere premierminister, en tillids erklæring, der afspejlede troen på en voksende dansk modstandsbevægelse – helt på linie med, hvad vi i London og mange danske patrioter vidste ville ske. Attlees ord var naturligvis en let kamoufleret opfordring til øget modstand mod tyskerne, men det var også en påskønnelse af det arbejde, der var sat i gang i England. Erklæringer som Attlee's og Arthur Salter's havde for os danske i England den overordentlig praktiske betydning, at vi ikke blev betragtet som *enemy aliens* og derved undgik faren for internering i ugerne efter Frankrigs fald, da frygten for en Femte Kolonne i nogen grad og på tværs af god engelsk *common sense* antog overdrevne former.

Det gjaldt for alle danske journalister, der skrev for Frit Danmarks forlag, at de skrev uden honorar, og at oplaget således fra en snæver økonomisk betragtning blev et underordnet spørgsmål. „Fight follows Surrender“ nåede et oplag på 20.000 eksemplarer, og hvis nærværende bog når et tilsvarende oplag, vil i hvert fald forlaget blive behageligt overrasket. Hvad min næste bog „Frontline in Denmark“ angår, har jeg ingen oplagstal, men den gang – i 1944 – var der virkelig noget at skrive om. Drabelige sabotagebilleder, barrikader under folkestrejken og sænkede krigsskibe. I de senere udgaver havde „Frontline in Denmark“ tillige en fuldstændig oversættelse af Frihedsrådets proklamation „Når Danmark atter er frit“. Mit arkiv, som var en rummelig te-kasse fra Darjeeling, indeholder desværre ingen oplysninger om størrelsen af de fire oplag.

De to pjecer – for stort mere var der ikke papir til – gav anledning til en række anmeldelser, der i de mere populære blade særligt heftede sig ved „Churchillklubben“ i fængslet i Aalborg, som var blevet et helt lille hovedkvarter for sabotage mod tyskerne. Det appellerede til Robin Hood's fædreland. The Times og Manchester Guardian bragte ledende ar-

tikler om „Fight follows Surrender“ og hyldede den danske indsats for de allierede på søen og i de væbnede styrker. „Denne lille bog“, skrev Guardian, „viser, hvor vanskeligt det er at nedbryde ånden hos et modigt folk med selvrespekten i behold.“ Det afgørende i denne sammenhæng var ikke den venlige bedømmelse af et skrift til 50 øre, men nok så meget en demonstration af den forståelse, som de to ledende engelske opinionsblade viste Danmark under de skiftende faser i besættelsestiden. En engelsk ven skrev til mig: „Dit navn er blevet udødeliggjort i en leder i The Times.“ Times er altid korrekt i titulaturen: Hr. Terkelsen. Havde jeg ulykkeligvis været tysker, ville det have været Herr.

For nu at gøre min egen indsats færdig: Henimod krigens afslutning besørgede Frihedsrådet udgivelsen af „Befrielsens Problemer“, hvori jeg udnyttede de oplysninger, der kunne hentes i News Report – en daglig publikation – fra P.W.E. med uddrag af, hvad der blev skrevet i pressen i de befriede lande. For at opmuntre de tvivlende skrev jeg straks efter invasionen på kontinentet en lille bog, der hed „Fra D-dag til Cherbourg“. Den blev udgivet på Nyheder fra Storbritanniens Forlag og trykt i Edmund Larsens Bogtrykkeri, hvor det så end måtte befinde sig.

Danske journalister følte det som en professionel og national pligt at bidrage til oplysning om det mørkelagte Danmark. Det danske Råd forestod udgivelsen af „Denmark stands to for Zero“, der blev til i et samarbejde mellem Ole Kiilerich og Eric Dancy og i Christmas Møllers tid adskillige andre pjecer.

Den mest betydningsfulde bog til forståelse af de særegne danske problemer blev nok skrevet af Sten Gudme, der i 1941 kom til England. Gollanz udgav i 1942 hans bog „Denmark – Hitler’s Model Protectorate“, der byggede på personlige iagttagelser i Danmark i det første besættelsesår. Også Paul Palmér skrev et par bøger, „Denmark in Nazi Chains“ og i en oplysende serie om det besatte Europa „Denmark“. Disse bøger og publikationer bidrog til at skabe forståelse for

den særlige synsvinkel, hvorunder udviklingen i Danmark burde anskues.

For kuriositetens skyld bør det nævnes, at jeg i 1944 til brug for „Army Bureau of Current Affairs“ skrev en mindre afhandling om Danmark under besættelsen. Den indbragte et honorar på 300 kroner, men kontrakten blev ledsaget med en bemærkning om, at også andre led i forsvaret og civilforsvaret havde ret til at bruge manuskriptet. Såvel civilforsvaret som brandvæsenet – og muligvis andre – udnyttede det.

Jeg havde gerne givet afkald på de 300 kroner, hvis jeg havde vidst, at et stykke dansk oplysningsarbejde kunne fænge i brandstationerne.

Det danske Råd havde svært ved at finde en positiv linie. Det skyldtes ikke alene, at der i danske kredse var divergerende opfattelser af, hvor voldsomt man skulle gå til værks, men også, at der blandt de engelske autoriteter var afvigende opfattelser af tempoet. Det hændte undertiden, at organisationer, der nok havde forbindelse med det engelske udenrigsministerium, gav udtryk for opfattelser, som ikke havde dækning i ministeriet. Under sådanne forhold måtte de politiske amatører i rådets ledelse og navnlig dets arbejdsudvalg når det handlede, løbe sig staver i livet.

I august 1941 sendte arbejdsudvalget, hvis drivende kraft var K. G. Anker-Petersen, et telegram til frie danske bevægelser i andre dele af verden med besked om, at „rådet vil anlægge en ny politik, der giver udtryk for mishag med regeringens samarbejde med (de tyske) nazister“. Fra den danske komite i Johannesburg kom der et henholdende svar, der understregede, at den danske regerings politik var dikteret af tysk pres. Fra Buenos Aires indløb en klar afvisning.

Minister Kauffmann, der gennem National America Denmark Association var blevet gjort bekendt med planen, reagerede skarpt. Der var, telegraferede han, ikke sket nogen ændring i situationen i Danmark, siden en delegation fra London (Anker-Petersen, E. Hertel og kommandørkaptajn Lemb-

cke) havde besøgt ham i Washington. „Det vil være dårlig propaganda at angribe en konstitutionel dansk regering, der endnu ikke har forspildt den lovligt valgte rigsdags tillid.“

Planen om en skarpere kurs blev lagt i skuffen, men den havde sået en alvorlig tvivl i Kauffmanns sind om Det danske Råds politiske visdom. Denne tvivl blev ikke ret meget mindre, da greve Reventlow og Christmas Møller knyttede deres navne til den frie danske bevægelse i London. Den bundede i forskelle i temperament, men måske navnlig i en forskellig opfattelse af, om det var London eller Washington som skulle være centrum for danske uden for landets grænser. Det skulle føre til mange og pinlige episoder, som åbningen af de engelske arkiver senere har afsløret. Konflikterne gik videre – blot på et højere niveau.

Christmas Møller *- den skuffede patriot*

Med Christmas Møllers ankomst til London i maj 1942 tegnede alt sig lyst og lykkeligt for Det danske Råd og for Frie Danske i Storbritannien og Nordirland. Her kom efter engelsk indbydelse den førende danske konservative politiker, som var en glødende antinazist, ja, som i sin modstand mod nazismen havde vendt sig mod dansk deltagelse i Olympiaden i Berlin.

Han kom sammen med sin hustru og søn, men han kom som den eneste politiker. Indbydelser til andre, bl.a. Hans Hedtoft, var blevet mødt med afslag. Hedtoft mente, han kunne gøre bedre fyldest hjemme. Han havde naturligvis den fordel fremfor Christmas Møller, at han havde mulighed for at gøre sin politiske indflydelse gældende – en mulighed, som tyskerne havde frataget Christmas Møller. Fra et engelsk synspunkt manglede der således en politisk balance i repræsentationen i den frie danske bevægelse, men det var ikke Christmas Møllers skyld.

Søfolkene, der heller ikke dengang var udpræget konservative, modtog Christmas Møller med en vis skepsis, der snart forsvandt, da de opdagede, at Christmas Møllers konservatisme ikke var af Estrups tilsnit.

I sin grundige gennemgang af det engelske udenrigsministeriums åbnede arkiver, er Frank Esmann Jensen stødt på en fodnote, som han ganske rigtigt tillægger udenrigsminister Eden. Den lyder: „Han er en modig mand. Jeg håber, at risikoen er berettiget.“ Den sidste sætning tog sigte på Christmas Møllers senere plan om at lade sig kaste ud med faldskærm over Danmark – en plan, der aldrig blev gennemført, fordi Christmas brækkede en ankel under træningen.

Men modig var Christmas Møller. Flugten fra Danmark i en lille fragtbåd var for en mand, der var mærket af nazi-

sterne, en dristig handling. Det var et udslag af utrolig smålighed, at Christmas Møller senere blev angrebet for i sin første radiotale at have anført, at han var undsluppet uden dansk hjælp. Det afslørede kun, hvor lidt begrebet „illegal virksomhed“ var trængt igennem i dansk bevidsthed. At flugten så til gengæld var slet tilrettelagt for en så landskendt og let genkendelig mand som Christmas Møller, er en sag for sig. Man behøvede ikke at være en Sherlock Holmes for at afsløre flugtvejen. Politiet var simpelthen nødt til at afsløre flugten, hvis det i tyskernes øjne skulle bevare en vis troværdighed som politi.

Det blev overdraget mig at modtage „John Barr“, fru Gertrud og John på Euston banegården den 11. maj 1942. Han var landet i Skotland kort i forvejen, men var veloplagt og ganske upåvirket af den lange rejses strabadser. Han fortalte med et smil, at han i Skotland var blevet modtaget af en immigrationsofficer, der kiggede i hans engelske pas, med den bemærkning: Deres engelsk er blevet lidt rustent, Mr. Barr. – Ja, men det er også længe siden, jeg har været i Skotland, svarede Mr. Barr. Mig bekendt havde han aldrig været der før.

Vi kørte til P.W.E.'s hemmelige danske hovedkvarter Wavendon Park Farm i Bedfordshire, hvor Christmas Møller skulle møde en kreds af danske, der senere blev hans nærmeste medarbejdere, for at han kunne slappe af efter rejsen. Dette med at slappe af var en kunst, som han aldrig lærte, selv i det engelske miljø, hvor det udgør en del af livsholdningen. Det blev sent den aften med en krydsild af spørgsmål om den ukendte verden, Christmas Møller så brat var havnet i.

Tre dage senere gav Christmas Møller en pressekonference i informationsministeriet, hvor han forklarede Danmarks særlige stilling, og hvor han udfyldte hullerne i sine engelsk-kundskaber med sin personlige charme. Det var som pressekonference en succes. Samme aften holdt han sin første radiotale i de danske udsendelser i BBC.

Det begyndte så godt, men det viste sig hurtigt, at der

skulle opstå vanskeligheder og gnidninger, som Christmas Møller ikke var ene om ansvaret for. Han havde overdrevne forestillinger om den rolle, englænderne havde tiltænkt ham, og det er mere end sandsynligt, at de mundtlige tilsagn, der blev givet ham, undertiden på anden hånd pr. kurér, havde stillet ham mere i udsigt, end der var grundlag for. Ikke alle kurerer var som diplomater eller journalister trænet i kunsten at gengive en mundtlig udtalelse, uden at den blev farvet af den pågældendes egen indstilling og måske endda af ønsket om at få Christmas Møller til London – i håb om, at når han først var der, ville han være i stand til at gøre sig gældende.

Esmann Jensen har nøje gransket, hvad der i de engelske arkiver findes af materiale om indbydelsen til Christmas Møller. Længst går S.O.E.'s kontaktmænd i Stockholm, Ronald Turnbull (tidligere engelsk presseattaché i København) i et usigneret brev, som Christmas troede stammede fra Stockholm-gesandten Victor Mallet. Heri hed det: „... netop nu, da Stauning-regeringens skæbne og måske også kongens står på spil, må der være en repræsentativ gruppe danskere som er rede til at overtage ansvaret og tale og handle for Danmark i den igangværende store konflikt“.

Udtrykkene „repræsentativ gruppe“ og „overtage ansvaret“ kan naturligvis fortolkes, og der hersker ingen tvivl om, at Christmas anlagde en mere vidtgående fortolkning, end de engelske myndigheder var rede til at acceptere. Præsidenten for Det danske Råd, Krøyer Kielberg, skrev i det andet foreliggende brev til Christmas Møller, at hans ankomst til London ville være den største hjælp for Den frie danske Bevægelse, og at han kunne regne med en varm og hjertelig velkomst i danske og officielle britiske kredse.

Christopher Warner, chefen for det engelske udenrigsministeriums Northern Department, kom efter den foretagne undersøgelse, da krisen havde meldt sig, til den konklusion, at Christmas Møller aldrig fik lovning på andet end en førende position i Den frie danske Bevægelse og en varm vel-

komst. Han fik ikke, tilføjer Warner, „løfte om specifikke faciliteter eller om konsultationer ud over, hvad vi er villige til at give ham som formand for Det danske Råd“.

To måneder efter sin ankomst eksploderede Christmas Møller i et brev til Commander Hollingworth, lederen af den danske sektion i S.O.E. „Det er helt umuligt for mig at arbejde under de betingelser, der har været gældende det sidste par måneder, og jeg synes derfor, vi skal ophøre med at spille hinandens tid“. Christmas beklagede, at han var blevet holdt i komplet uvidenhed om forholdet til „Prinserne“ (de danske officerers efterretningssektion), om udsendelsen af tre nye faldskærmsfolk, der burde have talt med ham, Christmas, ligesom man ikke havde rådført sig med ham, om de overhovedet skulle sendes.

Hvis Christmas Møller havde ventet at blive taget med på råd i spørgsmålene om militært efterretningsvæsen og de paramilitære operationer i S.O.E. forstår man hans skuffelse. Han *kunne* måske, hvis han havde lært kunsten at holde mund, have fået en vis orientering om hovedlinierne, men Christmas Møllers mangel på diskretion var meget hurtigt gået op for englænderne.

Endnu i 1942, inden Christmas Møllers rejse til Amerika, skrev Warner til den britiske ambassadør i Washington et brev, der først opregnede Christmas Møllers mange fortjenester og gode egenskaber. „Han er en meget energisk mand, har det rigtige sind, og han er sympatisk. Han er ikke, såvidt jeg kan se, særlig skarpsindig eller i besiddelse af megen diskretion eller konduite ... Hvad angår hans klage (over ikke at blive holdt underrettet om hemmelige kontakter i Danmark) er der visse vanskeligheder ved at betro ham de nærmere omstændigheder ... En af dem er uheldigvis, at han ikke har begreb skabt om sikkerhed.“

Det var hårde ord i oktober.

I det samme brev til den britiske Washington-ambassadør har Christopher Warner en bemærkning, der røber større sans for humor, end jeg havde tiltroet denne perfekte, men

lidt tørre embedsmand. Han skriver: „Vi har en mistanke om, at han (Christmas Møller) og Kauffmann ikke vil passe særlig godt sammen, men jeg håber, det vil vise sig uberegtiget, og at de to mænd vil kunne enes om en fælles politik for Den frie danske Bevægelse.“

Warner vidste udmærket, at Kauffmann og Christmas Møller var inkommensurable størrelser - og formentlig også, at Amerika og England havde afvigende opfattelser af, hvor tyngdepunktet i udenrigspolitikken i forholdet til Danmark skulle ligge. Man stillede den ikke særligt „skarpsindige“ frie danske udsending over for en håbløs opgave.

For at læseren ikke skal tro, at jeg skriver i bitterhed eller ud fra forudfattede meninger om Christmas Møller, bør det nævnes, at der aldrig har været et ondt ord mellem Christmas og mig. Vi havde det samme mål i sigte, omend vi nærmede os det fra et forskelligt udgangspunkt. Der var nu heller ikke så mange gode ord imellem os, og det var synd, men som god politiker med partidisciplinen i rygmarven havde Christmas Møller kun brug for mennesker, der var enige med ham. Den betingelse kunne jeg ikke uden videre opfylde, og navnlig kunne jeg ikke med mit kendskab til Christmas Møllers manglende diskretion give ham de oplysninger, som jeg havde modtaget under tavshedspligt og med *The Official Secrets Act* hængende over hovedet. Han viste ikke tilbøjelighed til samarbejde, skønt jeg dog med min viden om irgangene i engelsk udenrigspolitik og mine personlige forbindelser, der efterhånden var ganske gode, kunne have afværget nogle af de ubetænksomheder som Christmas Møller notorisk begik.

Den psykologiske forklaring af dette fænomen er givet af en skarpsindig analytiker, Thomas Barman i bogen „Diplomatic Correspondent“. Christmas „vendte sig stærkt imod aktiviteten blandt de danske, der var i den engelske regerings tjeneste eller rettere sagt: at de ikke holdt ham underrettet. Det argument, at de var i britisk tjeneste, og at deres første pligt var over for den engelske regering, gjorde intet indtryk

på ham. Han var altfor jaloux med hensyn til sin egen position, og han ville ikke tolerere nogen aktivitet i hans eget land eller vedrørende hans eget land, som han ikke var bekendt med. Hvis han var gået direkte til Eden eller den pågældende embedsmand i udenrigsministeriet, ville alt være blevet forklaret ham, og megen spænding og dårlig luft kunne have været undgået“.

Det var synd for en sag, som vi alle kæmpede for. Der var ikke tale om personlige modsætninger, kun om krænket forfængelighed hos den ene part.

Henimod krigens afslutning, i efteråret 1944, da jeg anså min opgave i P.W.E. som i realiteten afsluttet, besluttede en af Christmas Møllers nærmeste medarbejdere at forlade ham for at overtage en stilling i Stockholm. Jeg tilbød på stående fod at opsiges min stilling hos englænderne og betingelsesløst slutte mig til rådets stab. Christmas Møller sagde, at jeg havde gjort et godt job i engelsk tjeneste og bad mig fortsætte. Det er den største kompliment, jeg har modtaget fra den side. Jeg nægter at tro, at det var en gammel politikers afværgedagsorden.

Som en meget underordnet instans i et kompliceret engelsk maskineri havde jeg naturligvis ikke adgang til udenrigsministeriets hemmelige dokumenter, men jeg havde fornemmelser, som undertiden blev underbygget ved henkastede bemærkninger fra de mere vidende. Mine forudannelser om den engelske bedømmelse af Christmas Møller er på næsten tragisk vis blevet bekræftet ved åbningen af det engelske udenrigsministeriums arkiver.

Et par konkrete eksempler vil vise, hvor ulykkeligt det var at Christmas Møller valgte at følge sin egen politik, ikke alene bag min ryg, hvad han var fuldt berettiget til, men også bag ryggen af Det danske Råd, der på demokratisk vis havde valgt ham som formand.

Med regelmæssige mellemrum skrev jeg til det engelske udenrigsministeriums orientering analyser af udviklingen i Danmark. Det skete på vegne af P.W.E. og ikke som „liai-

son-officer“ for Det danske Råd – en funktion, der var op-
hørt, inden Christmas Møller kom til London. Den 16. no-
vember 1942 må jeg efter Esmann Jensens arkivstudier at
dømme have sendt et eksposé gennem P.W.E. til udenrigs-
ministeriet. Den interdepartementale komité (der bestod af
alle engelske ministerier og organisationer, som havde med
Danmark at gøre) erklærede sig enige med rapportens kon-
klusion om, at tiden ikke var inde for Det danske Råd til at
skabe en mere repræsentativ form for organisation for at de-
monstrere, hvor Danmarks sande sympati lå.

Da jeg ikke er i besiddelse af dokumentet, må jeg henhol-
de mig til Esmann Jensens gengivelse: „Terkelsen afviste
tanken om en eksil-regering, og han tilføjede, at Det danske
Råds værdi lå i, at det handlede i harmoni med det danske
folk som helhed ... Der har ikke været væsentlige demon-
strationer, og danskerne har accepteret Scavenius-regerin-
gen.“

„Affundet sig med“ ville nok have været et mere dækken-
de udtryk, men bagefter ved man jo altid, hvad man skulle
have sagt eller skrevet. I øvrigt ville jeg ikke i dag, en lille
menneskealder senere, have ændret en tøddel i den analyti-
ske fremstilling.

Hvad jeg ikke var underrettet om, og derfor ikke kunne
tage hensyn til, var, at der næsten samtidig var indløbet et
andet memorandum til udenrigsministeriet underskrevet af
Christmas Møller, Sten Gudme, Eyvind Knauer og Sven Till-
ge-Rasmussen. De vigtigste forslag i dokumentet var:

1. Dannelsen af en hemmelig dansk komité, der skulle virke
som en nationalkomité.
2. Organisationen af modstanden i Danmark skulle finde
sted i London og ledes af danske.
3. Man stillede spørgsmålet, om det er i dansk og britisk in-
teresse, at den nuværende danske regering bliver ved
magten. De fire svarede selv: „Nej, vi må gå i aktion, vi
må overbevise det danske folk om, at der skal kæmpes.“

Det så smukt og heroisk ud på papiret – det havde blot

ingen forbindelse med virkeligheden. En hemmelig dansk komité, der skulle virke som nationalkomité. Man glemte forudsætningerne for engelsk accept af Det danske Råd: Ingen eksilregering og ingen nationalkomité. Man glemte, at der sad en gesandt i Washington, som ikke var uden indflydelse. Man glemte, at S.O.E. kontrollerede faldskærmsorganisationen og endog af sikkerhedsmæssige grunde nægtede at holde den åbenhjertige Christmas Møller underrettet – endsige overlade kontrollen over denne paramilitære organisation til hans nærmeste omgangskreds. Tiden var efter engelsk opfattelse ikke inde til en ændret status, hvad den samlede engelske komité gav udtryk for i sin tilslutning til de synspunkter, jeg i min uvidenhed om Christmas Møllers planer havde fremført.

Christmas Møllers ideer var så blottet for sammenhæng med virkeligheden, at det næppe havde været omtale værd, hvis det ikke i februar 1943 efter Christmas Møllers hjemkomst fra Amerika var blevet fulgt op med et memorandum, som han over for Christopher Warner understregede, at Det danske Råd ikke var underrettet om. Det var et dokument på 23 tætskrevne sider, så man kan vanskeligt bebrejde Warner (der foruden Skandinavien også skulle tage sig af Sovjetunionen), at han overlod til en anden ministeriel embedsmand M. E. Clarke at udfærdige et motiveret resumé. Han analyserede den altomfattende plan om finansiel støtte (en udvidelse af budgettet fra 10.000 £ til det tidobbelte), overtagelse af det finansielle ansvar for det danske gesandtskab i London, repræsentationer i udlandet o.s.v. To dage senere forelå Clarke's rapport, men for dog at give det udseende af, at planen havde været underkastet grundig overvejelse, kom Warners notat til internt brug først to måneder senere.

Det blev til gengæld dødsstødet for Christmas Møllers anseelse i det engelske udenrigsministerium.

Den afgørende passus i Warners responsum lyder således: „Christmas Møller forklarer, at forslagene ikke har været drøftet med ledelsen af Det danske Råd. Det er givet, at det

ikke vil støtte dem. Enten er Christmas Møller ikke i stand til at se konflikten mellem forslagene og den politik, vi er blevet enige om, eller også forsøger han at få vor accept for senere at bruge den mod den danske gesandt eller Krøyer-Kielberg i et forsøg på – støttet af en lille gruppe brushoveder – at få forslagene godkendt.”

Nærmere kan man vist ikke, i hvert fald i departementalt sprogbrug, komme begrebet at blive hængt ud for urent trav. Christmas Møller fik først det officielle svar den 13. april 1943, og det var selvfølgelig formet som en høflig afvisning af forslagene. For dog ikke helt at tage modet fra Christmas Møller, som trods skuffelse over det negative udfald stadig følte sig solidarisk med England, fik han stillet i udsigt, at danske forbindelsesofficerer kunne rykke ind sammen med de britiske styrker, når befrielsen kom.

Trods alle skuffelser, blandt dem, at han aldrig var blevet modtaget af Churchill, fortsatte Christmas Møller med usvækket energi sit arbejde for Det danske Råd, for en øget dansk krigsindsats, og i sine radioforedrag med opfordring til en øget dansk modstand på hjemmefronten. Han havde måske lidt et politisk nederlag – men hvilken politiker har ikke overlevet det – men hans nationale pligtfølelse havde ikke lidt skade.

Denne patriotisme kaster et forsonende skær over Christmas Møllers egenrådighed, der forbitrede hans forhold til de engelske myndigheder og gjorde ham til en bitter mand, hvis frustration tydeligt afspejles i hans efterladte breve. Han fandte nyt håb, da Borch Johansen, der havde arrangeret Christmas Møllers flugt fra Danmark, i 1942 måtte flygte fra Danmark og blev officer i S. O. E. Christmas Møller pressede ham for oplysninger, som Borch Johansen måtte nægte ham, hvis han ville bevare sin indflydelse i S. O. E. Det førte til et brud mellem de to mænd. Jørgen Hæstrup, besættelsestidens første historiker, bemærker stoisk: „Borch Johansen accepterede betingelserne, det gjorde Christmas Møller ikke. Dermed afskar han sig fra væsentlig indflydelse på det område,

hvor han fremfor alt havde ønsket at øve indflydelse.”

Et karakteristisk eksempel på Christmas Møllers egenrådighed er hans herostratisk berømte sabotagetale den 6. september 1942, der truede med at splitte den danske modstandsbevægelse. Det var meningsløst at udsende gennem BBC en direkte opfordring til sabotage uden overhovedet at have drøftet det med S.O.E., der dog var den organisation, som forsynede sabotørerne med sprængstof, og som havde de militære forbindelser, der kunne give råd om de mest effektive tidspunkter for brugen af sabotagevåbnet. Den diplomatiske forbindelse mellem Christmas Møller og S.O.E. var afbrudt, og det faldt ham ikke ind at undersøge forholdet gennem andre kanaler, f.eks. udenrigsministeriet eller endog gennem min ringhed. Nu faldt det i min lod i samråd med lederen af de danske udsendelser Robert Jørgensen at neddæmpe den direkte opfordring til sabotage – ikke fordi nogen af os havde noget imod sabotage, men fordi vi nok opfattede sabotagen som et middel til at fremme modstandsbevægelsen, men navnlig som en støtte-foranstaltning til de allieredes militære operationer. En time før den planlagte udsendelse dekreterede jeg – uden højere sanktion – at talen kunne gå ud i ændret form men uden sætningen: Gør jer pligt, gør jert værk. Christmas Møller kunne ikke dy sig for at lade denne sidste bombe eksplodere.

Talen kunne udmærket have været holdt ved en senere lejlighed, blot ikke i september 1942. Feltmarskal Sir Alan Brooke havde et halvt år i forvejen nøje defineret, hvad man fra allieret side ventede sig fra modstandsorganisationerne. Punkt 2 lød: „Sabotage-aktivitet fra disse organisationer i forbindelse med de allieredes militære operationer.“

Der var ingen *militær* begrundelse for sabotage i Danmark i september 1942. Men Christmas Møller vidste bedre end feltmarskallen og alle andre, hvad der var brug for i Danmark.

Christmas Møller indlagde sig udødelig fortjeneste på et helt andet område: han genoprettede tillidsforholdet mellem

Danmark og Norge, og alene det var hans London-rejse værd.

Det er selvindlysende, at Norge med sin heroiske kamp og med Kong Haakon og en eksilregering i London, en stor handelsflåde og selvstændige norske væbnede styrker havde skabt sig en langt stærkere stilling end den, der kunne blive Danmark til del. Balancen i vurderingen af de to lande blev i nogen grad opvejet af, at Norge havde en Quisling-regering, medens Danmark havde en konge i landet og indtil 1943 også en lovlige regering – hvad man så end kunne mene om den. Den norske særstilling i London gav navnlig udenrigsminister Trygve Lie en anledning til at fremhæve Norges stilling på Danmarks bekostning. Han udarbejdede en plan, hvorefter Storbritannien, U.S.A. og Norge i fællesskab skulle være ansvarlige for sø-, hær- og luftforsvaret af Grønland, Island og Færøerne ved oprettelse af baser i disse områder. Selv om planen blev mødt med betænkeligheder fra engelsk side, og navnlig fra udenrigsministeriets side med hensyn til Færøerne, kunne man i Lies plan meget vel se en udvidelse af det norske imperium med indflydelse i landområder, der var statsretligt forbundet med Danmark. Var det en tak for sidst for Haag-domstolens kendelse om Grønland, der i mange år forbitrede forholdet mellem de to nordiske lande, indtil vi ved besættelsen led fælles skibbrud?

Det virkede højst ubehageligt, at den norske udenrigsminister søgte at fremhæve Norge på Danmarks bekostning. Det var også Trygve Lie, der i besættelsens første år opfandt en vending, som var unødigt sårende for Danmark. Han sagde efter Rodney Gallops referat (her citeret fra Esmann Jensen): „Danmark, hvem så landet end er repræsenteret af, skal ikke have lov til at rejse i en første klasses kupé i forenede nationers (d.v.s. i datidens sprogbrug de allieredes) tog på en anden klasses billet. Danmark må blive på anden klasse, indtil landet har betalt forskellen i billetprisen.“

Rigtigheden af dette citat har senere været draget i tvivl, men der kan ikke herske ringeste tvivl om, at Trygve Lie var den stolte opfinder af Danmark på anden klasse. Ved en

senere sammenkomst under krigen, så vidt jeg husker på Hotel Rembrandt, har han over for mig og andre danske forklaret denne uvenlige udtalelse med, at han af hensyn til moralen på den norske hjemmefront var nødt til at tage dette standpunkt. Nordmændene ville ikke kunne forstå, at de skulle gennemgå store lidelser og derefter stilles lige med danske, der var sejlet gennem besættelsen uden væsentlige ofre.

Det var allerede billedet i 1941, da Danmark under protest men uden større ståhej havde afleveret torpedobådene til Tyskland, eller med andre ord da Danmarks anseelse i England var på nulpunktet.

Modstandsbevægelsen ændrede det blege billede af Danmark, og henimod krigens slutning på en sådan måde, at Danmark blev holdt i respekt blandt de allierede nationer. Hvilken klasse, minister Henrik Kauffmann rejste på til konferencerne, kan måske diskuteres, men han var der, og i en international forsamling af den karakter var han som en fisk i vandet.

Uden at det kan dokumenteres med tørre bilag, er der ingen tvivl om, at Christmas Møller spillede en hovedrolle i bestræbelserne for at bibringe nordmændene forståelse for den særlige danske situation. I forholdet til nordmændene var han politisk set på hjemmebane. Han genoprettede en forståelse, der ved befrielsen slog ud i et folkeligt venskab, der har været lige siden.

Danmark som kastebold

Når det trods alt lykkedes at redde Danmark gennem besættelsestiden med æren i behold, skyldes det ikke et ubrydeligt sammenhold mellem frie danske verden over. Man kan med rette tale om kompetencestridigheder og intriger, om personlige modsætningsforhold og en vis konkurrence mellem de to allierede, der stod os nærmest, England og De Forenede Stater. Det var næppe kendt udenfor snævre kredse i det besatte Danmark, og det skal vi være glade for. Det kunne være galt nok med de indre politiske modsætningsforhold i landet, men hvis det havde været kendt at vi udenfor Danmarks grænser – altid parat med gode råd og en løftet pegefinger – også havde stærke indre brydninger, ville det have betydet en svækkelse af den moralske indsats, som frie danske i ledende stillinger var i stand til at yde.

Denne interne konflikt i danske kredse i udlandet har været belyst fra mange sider, men alligevel kan en samlet fremstilling fra en iagttagelse i kulisserne være af interesse. De tre hovedpersoner i dramaet, Christmas Møller, Henrik Kauffmann og greve Edouard Reventlow, slap alle helskindet gennem konflikten. Christmas Møller blev befrielsesregeringens udenrigsminister, Kauffmann minister uden portefølje, men stadig gesandt i Washington, og Reventlow fortsatte som gesandt i London, også da den ophøjede titel af ambassadør blev gennemført for de mindre staters vedkommende.

Lettest er det at beskrive greve Reventlows position. Han følte sig forpligtet overfor kongen, hvis repræsentant han formelt var ved *The Court of St. James's*, og da kong Christian overlevede besættelsen som konge, var Reventlow hos den engelske regering sikret med de indskrænkninger, som besættelsen nødvendigvis måtte medføre. Hans brud efter Anti-Kominternpagten var med den danske regering, ikke

med kongen. Da han senere blev afskediget af Scavenius efter at have overtaget posten som ærespræsident for De frie danske i Storbritannien, medførte det ingen ændring i hans formelle stilling til den engelske regering. Han var stadig Danmarks gesandt.

Reventlow var en diplomat af den gamle skole, der helst ville handle efter instruktion fra sin regering. Da instruktioner af gode grunde udeblev, var han overladt til at træffe sine egne beslutninger. Der var nok mange i London som syntes, at beslutningsprocessen fik et temmelig langsommeligt forløb, men Reventlow var ikke den, der handlede uovervejeth. Han var ikke tilhænger af bomber og sprængstoffer, og han forklarede mig omhyggeligt oprindelsen til ordet sabotage. *Sabot* er fransk og betyder træsko. Han var tilhænger af, at man bevægede sig langsomt i træskoene, af *go slow*, frem for den betydning, sabotagebegrebet fik under den anden verdenskrig.

Den usvigelige loyalitet imod, hvad han anså for at være Danmarks sande interesse, skulle have gjort ham velegnet til at søge at forene de mere vidtgående interesser, som både Kauffmann og Christmas Møller udfoldede, og som skulle føre til dybtgående interne konflikter.

Henrik Kauffmann var også diplomat, men ikke af den gamle skole. Straks den 9. april 1940 erklærede han, at han ikke ville modtage ordrer fra en regering, der handlede under tysk tvang. Hans holdning blev stærkt påskønnet i Amerika, der endnu ved Danmarks besættelse var neutral. Kauffmann ville varetage danske interesser, hvor den danske regering var forhindret deri, og han opretholdt denne dobbeltstilling indtil han i 1941 blev afskediget efter at have underskrevet en aftale med den amerikanske regering om oprettelse af baser i Grønland. Ved sin resolute holdning sikrede Kauffmann sig en betydelig goodwill i officielle amerikanske kredse og ikke mindst hos viceudenrigsminister Adolph Berle, der gennem årene blev en trofast allieret af Kauffmann i State Department.

Kauffmann og Christmas Møller havde det tilfælles, at de begge var handlekraftige og ærgerrige. Deres fremtræden og deres metoder var forskellige, men den største forskel lå i bedømmelsen af, hvor centret for den frie danske bevægelse skulle ligge. Christmas Møller mente, det måtte være London og herfra skulle inspirationen til andre frie danske bevægelser udgå. Kauffmann ville godt anerkende, at bevægelsen i England af geografiske og andre grunde var værdifuld, men han frakendte Christmas Møller enhver ret til at tale for andre end Det danske Råd i London, og da slet ikke til U.S.A. hen over hovedet på Kauffmann.

Det førte til megen underhåndsaktivitet, som den engelske og den amerikanske regering ikke kunne undgå at blive indviet i. Problemet blev ikke gjort mindre ved, at de to store angelsaksiske magter måtte skele til deres egne udenrigspolitiske interesser i Danmark efter krigens afslutning.

De første krusninger, der senere skulle vokse til veritable bølger, viste sig allerede, da Christmas Møller i slutningen af 1942 drog på en foredragstourné i U.S.A. og Canada og naturligvis også med det formål at få en meningsudveksling i gang med Kauffmann. Foredragene gik udmærket, men det samme kan næppe siges om mødet mellem de to mænd.

Spiren til mistro mellem danske i England og Amerika var allerede lagt ved den tidligere omtalte henvendelse fra Det danske Råds forretningsudvalg, som havde undladt at underrette eller rådføre sig med Kauffmann før udsendelsen, men det skyldtes mere uerfarenhed end ond hensigt. Den vakte mistro blev ikke fjernet ved Christmas Møllers besøg i Washington.

Kauffmann gjorde sig ikke større anstrengelser for at gøre Christmas Møllers besøg til en begivenhed. Af et opbevaret notat af en samtale med Christmas Møller efter min egen Amerika-rejse fremgår det, at Kauffmann undlod at arrangere en pressekonference med Christmas Møller, og at han kun fik lejlighed til at træffe Adolph A. Berle, Kauffmanns nære ven i State Department, ved en afskedsmiddag, i øvrigt sam-

men med P. W. E.'s repræsentant i den engelske ambassade, Davis Bowes Lyon. Bowes Lyon beklagede, at han ikke havde fået bedre kontakt med Christmas Møller, men det var nu ikke den besøgendes skyld. Sent på aftenen efter middagen havde Berle ifølge et referat fra Christmas Møller til mig sagt:

„Ja, Mr. Moller, De må jo forstå, at det er amerikansk produktion etc. som vinder krigen, og det bliver os, der vil få det afgørende ord i Europa bagefter. Og vi ønsker, at Henrik (Kauffmann) skal tage sig af den danske ende.“

I en sådan udtalelse fra en amerikansk viceudenrigsminister, som også beskæftigede sig med danske anliggender, lå der en direkte opfordring til Kauffmann om at optage konkurrencen med Christmas Møller om stillingen som førerskikkelse i den frie danske bevægelse. Kauffmann blev fristet over evne. Han havde større opbakning fra det officielle Amerika end Christmas fra det officielle England selv om englænderne naturligvis ønskede at bevare tyngdepunktet for den frie danske bevægelse i London.

De engelske rapporter fra Washington talte den gang om „gensidig respekt“ i forholdet mellem Kauffmann og Christmas Møller, men Christmas måtte med sit politiske instinkt i behold have gjort sig klart, at der var konkurrence om lederstillingen. Han forklarede englænderne efter sin hjemkomst fra U.S.A. omkring årsskiftet, at der ikke fandtes nogen egentlig fri dansk bevægelse i Amerika, at der var mange af dansk afstamning, som nok havde sympati for Danmark, men at deres loyalitet var koncentreret om Amerika. Der var således ikke mulighed for et aktivt dansk arbejde i U.S.A., hvorfor ledelsen som planlagt skulle koncentreres i London.

Christmas Møllers rejse til Amerika gav anledning til et diplomatisk *faux pas*, som Kauffmann påviseligt har gjort sig skyldig i. Kort efter at Christmas Møller havde afleveret sin redegørelse for rejsen til det engelske udenrigsministerium, kom der til ministeriet et memorandum, skrevet af Kauffmann til vennen Berle, som igen – utvivlsomt i forstå-

else med Kauffmann – havde ladet det gå videre til den britiske ambassade i Washington. Kauffmann ville overlade til det britiske udenrigsministerium at drøfte indholdet med greve Reventlow og Krøyer-Kielberg, men „han fandt det tilrådeligt, at ingen andre danske i London eller andre steder blev orienteret om dokumentet“, altså heller ikke Christmas Møller. Så meget om det samarbejde og den gensidige respekt, der blev skabt mellem Kauffmann og Christmas Møller. Meningen var tydelig nok, at Christmas Møller skulle rangeres ind på et sidespor, og at udenrigsministeriet i London fremtidig burde forhandle med Kauffmann om beslutninger vedrørende Danmark.

Der havde i officielle engelske kredse vist sig en voksende interesse for Kauffmann, delvis på Christmas Møllers bekostning, delvis også fordi englænderne ville strække sig langt for ikke at støde amerikanske følelser. Efter min personlige opfattelse gjorde Kauffmanns memorandum ende på hans forsøg på at erobre en førerstilling blandt de frie danske ved englændernes hjælp. Det memorandum var ikke cricket.

At Christmas blev vred er forståeligt. Greve Reventlow fandt det, efter mine sparsomme notater, „uhørt“ i forbindelse med denne og en senere episode, at Kauffmann sad i Washington og skrev breve til alle og enhver inden for Reventlows interessesfære. Det var også „upassende“, og dermed havde Reventlow udtømt sit ordforråd af udtryk for den højeste misbilligelse.

Der var hele vejen igennem mindre episoder, hvor de personlige modsætninger mellem Kauffmann og Christmas Møller lagde sig hindrende i vejen for en koordineret politik for danske i udlandet. Det var deprimerende for alle, som uden politiske ambitioner arbejdede for det ene formål at styrke Danmarks anseelse i de allieredes lejr, og det var i sandhed tiltrængt. Hanekampen mellem to ærgerrige konkurrenter til lederstillingen kunne kun bidrage til at svække respekten for de frie danske i udlandet, og de midler, der blev taget i anvendelse, var ikke egnede til at styrke anseelsen. Fra

mit personlige synspunkt var London det naturlige centrum for en fri dansk bevægelse, men det var ikke ensbetydende med, at Kauffmann og Amerika skulle sættes ud i kulden.

Krøyer-Kielberg, præsidenten for den frie danske bevægelse i England, hørte til den kreds, hvis uselviske interesse for Danmark gjorde det naturligt, at jeg vedligeholdte en nøje forbindelse med ham. Allerede før Christmas Møllers rejse til Amerika havde jeg haft rig lejlighed til gennem engelske, amerikanske og danske kilder at konstatere, at de danske i England og Kauffmanns tropper ikke marcherede i takt. Medens Christmas Møller endnu var i Amerika skitserede jeg i et brev af 28. november 1942 til Krøyer-Kielberg en idé om dannelsen af en „*policy committee*“, betående af Christmas Møller, en repræsentant for hver af legationerne i Washington og London samt en repræsentant for Det danske Råd. Komiteen skulle være af konsultativ karakter og fungere som en slags *clearing house* for ideer, så man kunne undgå, at frie danske kom til at modarbejde hinanden. I et brev til Kauffmanns nærmeste medarbejder, Povl Bang Jensen understregede jeg betydningen af, at danske i udlandet talte med én røst, og jeg skitserede muligheden for oprettelsen af et koordinerende udvalg.

Krøyer Kielberg gav i sit svar på mit forslag udtryk for håbet om, at mødet mellem Christmas Møller og Kauffmann ville føre til en bedre forståelse selv om „Kauffmann så afgjort er stærkt forudindtaget mod Christmas Møller“. Krøyer-Kielberg foreslog meget fornuftigt, at vi skulle lade ideen hvile til Christmas Møller kom tilbage fra Amerika.

Nu førte mødet mellem Kauffmann og Christmas Møller ikke til en forsoning, men snarere det modsatte. Dermed faldt også min idé til jorden. Et samarbejdsudvalg mellem partnere, der ikke vil samarbejde, har ingen mening. Anden runde i hanekampen kunne fortsætte.

Det næste åbne brud mellem Christmas Møller og Kauffmann blev fremkaldt af en fortrolig vedtagelse i Det danske Råd i London i 1943. Der var ikke i selve vedtagelsen noget,

der kunne vække modsigelse hos andre danske i udlandet og navnlig ikke modstanden mod det om sig gribende fæstningsbyggeri i Jylland. Det sidste afsnit af den fortrolige resolution lød:

„Det pålægges endvidere rådets ledelse at sætte sig i forbindelse med andre frie danske organisationer og søge deres tilslutning til, at rådet kan handle på alle frie danskes vegne, når det søger dette standpunkt gennemført.“

Det lød altsammen meget uskyldigt, og i blåøjet naivitet stemte jeg også for. Men der var to store huller, som Christmas Møller må bære ansvaret for. Det første var, at telegrammet ikke blev sendt, heller ikke til orientering, til Kauffmann men til N. A. D. A. (National America Denmark Association), hvis formand var Jean Hersholt. Man forstår Kauffmanns irritation over at blive underrettet om en principbeslutning ad omveje.

Det andet store hul var, at Det danske Råd i London uden på forhånd at sikre sig tilslutning skulle have bemyndigelse til at handle på *alle* frie danskes vegne – en bemyndigelse, som man kunne ane aldrig ville blive givet af Kauffmann til et råd under Christmas Møllers ledelse. Når man som jeg har indrømmet sin naivitet for ikke at sige dumhed, har man også lov til at udtrykke beundring for en politikers evne til at tage de godtroende ved næsen.

Kauffmann reagerede omgående, da han havde modtaget sin kopi fra Jean Hersholt. Han udtrykte sin forbavelse over at hverken han eller den amerikanske regering var blevet orienteret om en beslutning, som var blevet udsendt til forskellige organisationer, og han fandt det svært at forene denne holdning med Det danske Råds gentagne forsikringer om samarbejde udadtil.

Henrik Kauffmann havde ret i sin indvending. Han burde have været rådspurgt eller i hvert fald underrettet på forhånd. Nu blev det overladt til de mere forsonlige, Reventlow, Krøyer-Kielberg og mig (under et besøg i Amerika kort efter) at forsøge at gyde olie på vandet. Men der gik ild i olien,

og et tillidsforhold mellem Kauffmann og Christmas Møller blev aldrig skabt – eller genoprettet, hvis det nogensinde havde eksisteret mellem to så forskellige naturer.

Vi andre dødelige måtte trøste os med, at den katolske kirke havde overlevet to paver, en i Rom og en i Avignon.

Churchill's budskab - og hans neger

Winston Churchill's første og eneste budskab henvendt direkte til Danmark blev udsendt over BBC nytårsaften 1944. Det blev efter den illegale presse at dømme modtaget med begejstring. Der knytter sig så mange dramatiske omstændigheder – og biomstændigheder – til dette budskab, at historien fortjener at berettes i sammenhæng.

Jeg har altid været en beundrer af Churchill's stil, har læst det meste af, hvad han har sagt og skrevet, og endda for fuldstændighedens skyld pløjet mig gennem Gibbon's „Decline and Fall of the Roman Empire“, der virkede som en katalysator på den unge Churchill's litterære stil. Jeg har aldrig forsøgt at kopiere Churchill's stil, dertil var den for nøje forbundet med hans personlighed. Og dog må jeg erkende mig skyldig i en lykkelig undtagelse, og den havde sin naturlige forklaring. I mine noget rodede papirer – rodede fordi jeg i et teknisk hemmeligt departement afstod fra at føre dagbog – har jeg fundet mit oprindelige udkast til Churchill's hyldest til modstandsbevægelsen.

Da jeg fik overdraget den opgave at skrive et udkast til budskabet, måtte jeg mindes en anekdote fra den unge Churchill's fortid som finansminister, da en embedsmand havde dristet sig til at foreslå ændringer i hans budgetforelæggelse. Churchill tyggede lidt på cigaren og sagde så med tydelig irritation: Hvem tror han egentlig jeg er – Daily Telegraph?

I det foreliggende tilfælde gik det bedre for Berlingske Tidendes udlændige korrespondent. Der går ingen splinter af Churchill, hvis jeg nævner, at mit udkast blev accepteret med to små ændringer. *The beginning of the year* blev i Churchill's version til *The beginning of the New Year*. Dernæst havde jeg gjort den fejl at bruge ordet *beast* to gange som karakteristik af det nazistiske Tyskland, men en stilist som

Churchill bruger ikke det samme udtryk to gange i en kort meddelelse. Jeg havde *cornered* bæstet, men det blev ændret til: *Now that the enemy is near defeat*. Ellers fulgte Churchill's udtalelse ord til andet mit udkast, og heraf slutter jeg, at jeg engang kunne skrive *The King's English*.

Det var naturligtvis ikke min fortjeneste, at budskabet fremkom – det var simpelthen et led i en velovervejet plan, som skulle styrke den danske modstandsvilje på et tidspunkt da der kunne blive brug for en koncentreret dansk indsats. En udtalelse af denne karakter skulle passere gennem udenrigsministeriet, den politiske krigsførelses organisation og godkendes af visse militære instanser.

Budskabet var lykkeligt, mellemspillet ulykkeligt, og dets endelige afgivelse omgivet af en dramatik, der var en Churchill værdig. For nu at gøre ende på det dramatiske element først: Churchill var i december 1944 taget til Athen for med egne øjne at se den borgerkrig, der hærgede landet. Ved lyset af en flagermuslygte satte han sit navn under dokumentet, har kilder i udenrigsministeriet fortalt mig, og fra et engelsk krigsskib i Piræus blev budskabet telegraferet til London – tidsnok til at nå frem som en nytårshilsen af en ganske særlig karakter.

Mellemspillet, som jeg har kaldt ulykkeligt, kom til at betyde et ulægeligt brud mellem to mænd, som levede og åndede for Danmarks befrielse, Erling Foss og Christmas Møller. Erling Foss har beskrevet episoden i bogen „På eget ansvar“. Undervejs til Amerika gjorde Foss ophold i London, hvor han boede som gæst hos Christmas Møller, men iøvrigt bevægede sig i alle kredse som repræsentant for Frihedsrådet. Han havde bl.a. en samtale med udenrigsminister Eden, der på god engelsk facon spurgte, om der var noget, han kunne gøre for ham. Det var der, mente Foss, nemlig fremkalde et budskab fra Churchill til Danmark. „*You want a Christmas greeting from Churchill*“, sagde Eden – en bemærkning hvori ordspillet senere skulle vise sig at rumme en blodig ironi.

Chefen for Political Warfare, Sir Robert Bruce Lockhart, havde arrangeret en frokost for Foss, min nærmeste foresatte Brinley Thomas og mig, hvor spørgsmålet om et budskab fra Churchill blev gennemdrøftet. Bruce Lockhart var lidt skeptisk overfor muligheden. Som gammel journalist havde han evnen til at koncentrere et problem i en enkelt sætning: Mr. Foss, De vil gerne have Churchill til at sige, at den danske modstand har været *worth while*. Foss nikkede. Derefter blev det overdraget til mig at skrive et udkast.

Helt ærligt syntes jeg nok, det var umagen værd at få en hilsen til det besatte Danmark fra Churchill. Det syntes Erling Foss også, da han glædestrålende kom tilbage til Christmas Møllers gæstfrie hjem og fortalte om sine bestræbelser. Christmas, beretter Foss, virkede nervøs og opslidt. „I nogle korte, meget grove injurierende bemærkninger bebrejdede han mig,“ beretter Foss, „at jeg blandede mig i ting, der ikke kom mig ved ... Jeg talte ikke med Christmas før afrejsen.“

Hvis vredens regn var faldet over præsten, kom det nok også til at dryppe på degnen, men det er underordnet. Budskabet fra Churchill var i maskinen, og intet – ikke en gang en borgerkrig i Grækenland – kunne hindre dets fremkomst.

Forklaringen på Christmas Møllers vrede var, at han var blevet holdt udenfor forhandlingerne om det planlagte budskab. Med den indstilling, man i det engelske udenrigsministerium, havde til Christmas Møllers diskretion, var i hvert fald jeg i min underordnede stilling afskåret fra at rådspørge ham om indholdet af et udkast, hvis skæbne var højst uvis. Hvis planen om et budskab var kommet til nordmændenes kundskab, kunne det have fremkaldt komplikationer. Nordmændene var let pikeret over, at Churchill to gange, i forbindelse med overrækkelsen af den danske Spitfire-fond og nu i nytårsbudskabet, direkte havde henvendt sig til Danmark, men kun til Norge i omtaleform. Budskabet blev iøvrigt ikke citeret i BBC's norske udsendelser.

I Jørgen Hæstrups bog „Christmas Møllers Londonbreve“ finder man en dybere forklaring på Christmas Møllers vrede.

Den var ikke alene udtryk for såret forfængelighed, men bundede også i vurderingen af hans egne politiske muligheder efter befrielsen. I et brev til Ole Bjørn Kraft, Poul Sørensen og Aksel Møller, dateret den 12. januar 1945, understreger han, at hverken han eller Reventlow var underrettet om budskabets indhold. Han syntes naturligvis, at det var aldeles udmærket, at den engelske premierminister hilste modstandsbevægelsen, „men jeg ville også, som situationen er, have taget hele folket mere med ...“ Hvis man for folket læser de politiske partier, ville det have været i overensstemmelse med senere korrespondance, hvor styrkeforholdet mellem de gamle partier og modstandsbevægelsen spiller en fremtrædende rolle. Det hjemlige politiske spil var i fuld gang mellem London og København. Det var gået hen over hovedet på Churchill's neger.

Det oprindelige udkast har jeg under forberedelserne til denne bog fundet på bunden af en solid engelsk tekasse – enkelte slagfejl på skrivemaskinen må tilskrives koncentrationen om stilen, ikke om stavningen. Det lød nok mere pompøst på engelsk end i dansk oversættelse, men læseren må nøjes med den danske version, her aftrykt efter et flyveblad, som blev fordelt af R.A.F. Det lød således:

„Premierministeren, som med levende opmærksomhed og beundring har fulgt det danske folks virksomhedsfulde modstand mod de tyske undertrykkere, har sendt følgende nytårshilsen til den danske modstandsbevægelse: Ved indledningen til det nye år kan jeg ikke love jer, at enden er nær. Men jeg kan sige, at Nazi-uhyret er trængt op i en krog, og at dets tilintetgørelse er uundgåelig. De sår, der er tilføjet det af den store alliances våbenmagt, er dødbringende, og når vi i Storbritannien taler om en *Grand Alliance*, mener vi ikke alene De Forenede Nationers hære, flåder og luftstyrker, vi tænker også på modstandsbevægelserne overalt i Europa, hvis medlemmer har spillet en så tapper rolle i denne totale krig mod en brutal og hensyns-

løs fjende.”

„Til jer i den danske modstandsbevægelse under Frihedsrådets modige ledelse siger jeg dette: Vi ved, hvilken pris I har betalt og stadig betaler for at nægte at lade jer lokke af nazismens smiger eller kujonere af nazistiske trusler. Vi ved noget om, hvad I har opnået ved at forstyrre og tilintetgøre den tyske krigsmaskine, der for snart fem år siden rullede ind over jeres forsvarsløse grænser. Vi beundrer jeres standhaftighed og dygtighed. Jeres modstand er et værdifuldt bidrag både til de allieredes sag og til et frit Danmarks fremtidige lykke. Nu, da fjenden er nær ved nederlaget og derfor bliver mere vild, må vi alle stå fast. Vi må forstærke vort greb for at fremskynde afslutningen. Lad os da med koldt hoved og mod i hjertet marchere sammen frem til den sejr, der vil gengive det danske folk dets ældgamle frihed.”

Med mit forudgående kendskab til Churchill's hilsen var det naturligt, at jeg havde en kommentar liggende i skrivebordskuffen. Det sidste afsnit viste mere forudseenhed, end jeg ved årsskiftet ville have tiltroet mig selv. Det lød:

„Churchill's hilsen til den danske hjemmefront vil stå som en af milepælene i modstandsbevægelsens historie. Set på den europæiske baggrund er premierministerens hyldest så meget mere bemærkelsesværdig. Churchill er netop vendt tilbage fra en farefuld færd til Athen, hvor han forsøgte at stifte fred mellem den siddende regering og den organiserede modstandsbevægelse. Hans hilsen til det kæmpende Danmark må derfor ses ikke blot som en anerkendelse af veludført arbejde, men også som et tillidsvotum til dansk besindighed og politisk *common sense*, som vil sikre en retfærdig og fredelig løsning, når fjenden er fordrevet fra Danmark.”

Det gik i hvert fald bedre end i Athen.

Samarbejde og kold transatlantisk krig

To gange under krigen fik jeg det privilegium at forlade det mørkelagte London for at besøge U.S.A. i 1943 og Sverige i 1944. Begge steder varede opholdet en måned. Det skete for den engelske regerings risiko og regning – det sidste af betydning for en ubemidlet journalist. Mange har gjort rejsen fra Danmark til Sverige for egen regning, og det er begrænset, hvad der kan berettes herfra. Anderledes ligger det med de Forenede Stater, som kun en lille kreds af danske havde lejlighed til at besøge under de vanskelige transportforhold over Atlanten.

Sådanne udsendelser begynder med en grundig *briefing*. På alle engelske jernbanestationer hang der den gang farverige plakater med teksten *Is your journey really necessary?* Det var således naturligt, at engelske regeringseksponenter kunne overbevise sig selv og andre om, at de to rejser havde et fornuftigt formål. I store træk havde rejsen til Amerika det hovedsigte at skabe den nærmest mulige kontakt mellem amerikansk og engelsk propaganda til Danmark ud fra den enkle betragtning, at de to store allierede burde nærme sig de danske problemer på et fælles grundlag. Dernæst fik jeg på amerikansk foranledning god kontakt med *Office of Strategic Services*, O.S.S., der havde de samme opgaver i amerikansk krigsførelse, som S.O.E. i England. Endelig, dog uden at det blev konkret formuleret, var det en opgave at undersøge mulighederne for at tilvejebringe et tåleligt forhold mellem Kauffmann og Christmas Møller, således at den frie danske bevægelse kunne tale med én stemme når det øjeblik kom, da en koncentreret dansk indsats skønnedes nødvendig. Det sidste mislykkedes – resten lykkedes.

Kort efter Det danske Råds start i London havde en delegation fra rådet besøgt Kauffmann, og det forløb udmærket.

De brave danske forretningsfolk kom ikke ind i et konkurrenceforhold til den danske gesandt. Kauffmann gjorde det dog klart, at han ikke uden videre ville acceptere London som centrum for den frie danske bevægelse. I 1942 foretog Christmas Møller en rejse til Washington, og det blev til en konfrontation mellem to mænd, der i al deres patriotisme ærgerrigt vogtede over deres egne positioner både under krigen og efter det forventede tyske nederlag.

På et møde i Det danske Råd i London gav Christmas Møller efter hjemkomsten en redegørelse for udviklingen i Danmark efter Scavenius' regeringsdannelse, og han sluttede med at give udtryk for „den glæde, det var at kende den fortrinlige stilling, minister Kauffmann og de danske har i de Forenede Stater“. I enhver trontale indflettes der som regel en bemærkning om, at forholdet til fremmede magter er godt. Det er undertiden forløber for en krigserklæring. Helt så galt gik det nu ikke i dette tilfælde, og i hvert fald blev de to konkurrenter medlemmer af den første efterkrigstidsregering.

Man behøvede ikke at være diplomatisk korrespondent i topklasse for at opdage, at der mellem de to mænd var konkurrence om ordførerskabet i den frie danske verden.

Jeg gjorde nogle forsøg på at overføre en del af de principper, vi arbejdede efter i den politiske krigsførelse, til afværgelse af den kolde krig mellem Christmas Møller og Kaufmann. I et brev i november 1942 til Bang-Jensen udtalte jeg det fromme håb, at de samtaler mellem Kauffmann og Christmas Møller, der netop var blevet indledt i Washington, ville føre til en bedre forståelse. Jeg havde også et konstruktivt forslag, nemlig skabelsen af et eller andet instrument, der skulle sikre, at de frie danske overalt i verden arbejdede efter de samme linier. Forhandlinger og konsultationer ville blive meget lettere, hvis der var skabt et apparat, hvorigennem ideer kunne udveksles uden at nogen behøvede at tabe ansigt.

Under mine senere samtaler med Kauffmann i Washing-

ton sagde han rent ud, at han frakendte Christmas Møller retten til at tale for andre end danske i Storbritannien. Min ide om en *policy committee* led strå døden. En forudsætning for dens gennemførelse var en vis grad af gensidig tillid, og den savnedes.

En af mine amerikanske kolleger blev en gang spurgt om den britiske ambassadør Lord Halifax' popularitet i Amerika. Han svarede (med henvisning til Fahrenheit-skalaen), at den var steget fra nul til frysepunktet. Forholdet mellem Kauffmann og Christmas Møller nåede aldrig over frysepunktet, hvad enten det registreres i Fahrenheit eller Celsius.

I den måned, rejsen til Amerika varede, måtte jeg føle mig som Jeppe i baronens seng, dog med en enkelt nat som undtagelse. Normen blev sat allerede i Southampton, hvor vi gik om bord i en Sunderland flyvebåd med Churchill's pilot ved rattet og udenrigsminister Eden i toppen af passagerlisten. Vi landede planmæssigt i Shannon i Irland, men R.A.F. recognosceringsfly meldte om tysk luftaktivitet over Atlanten. Det blev til en overnatning på stedet, og da Eden og hans følge havde beslået den forhåndenværende hotelplads, måtte vi andre tage til takke med lokale pubs og tilfældig indkvartering. Pub'en var god, og navnlig den stedlige sirup, de kalder Guinness, og som spædes op med øl for lettere at kunne glide gennem halsen. Den nat blev jeg for første og eneste gang i min omflakkende tilværelse i flere verdensdele udsat for et koncentreret angreb af væggelus. Guinness må bære ansvaret, og det kløede svært over Atlanten. Eden var som sædvanlig under sine flyveture luftsyg, men han sendte os dog et blegt smil. Informationsminister Brendan Bracken var i sit bedste lune og forkortede rejsen med et utal af historier.

I Washington og New York fik jeg de bedst mulige arbejdsbetingelser, og det til trods for, at jeg må have lignet en udbryder fra Sing-Sing. Et par måneder i forvejen var jeg blevet skalperet af et nedstyrtende skilt, glatraget til ho-

vedbunden, syet sammen og pyntet med rød jod. Det blev aldrig lægeligt konstateret, at hjernen havde taget skade. Uheldet efterlod mig med et dobbeltsyn, og det var under de givne omstændigheder nyttigt: et øje på Kauffmann og Amerika og et andet på Christmas Møller og England.

Selv i en republik som U.S.A. har personer i nær forbindelse med det engelske kongehus en særlig gennemslagskraft. Jeg havde det held at bo hos den engelske dronnings broder, David Bowes Lyon, som var Political Warfare's repræsentant i den britiske ambassade. Han behøvede kun at trykke på en knap, og dørene til det arbejdsmiljø, jeg skulle beskæftige mig med, sprang op. Han havde som sin nærmeste medarbejder Walther Adams, den senere rektor for London School af Economics, så jeg kom ikke til at savne baggrundsorientering i politiske eller økonomiske spørgsmål.

Samtalerne fandt sted i Washington i slutningen af august, da de kommende begivenheder den 29. august tegnede sig som en oprækkende tordensky i horisonten. Den 20. august var der arrangeret et møde i State Department med chefen for den nordiske afdeling, Cummings, Robert B. Reams, der havde været legationssekretær i København til Amerikas indtræden i krigen, Donald Hall, der var den britiske ambassaderåd i Washington, David Bowes Lyon og mig. De erfarne diplomater bevægede sig forsigtigt omkring de to hovedspørgsmål: Forholdet mellem Kauffmann og Christmas Møller og den oprækkende krisesituation i Danmark.

Der var mellem englænderne og amerikanerne enighed om at beklage, at Kauffmann ikke var blevet direkte underrettet eller spurgt til råds i anledning af en fortrolig vedtagelse i Det danske Råd i juli, der indvarslede en ændret holdning. Donald Hall og Bowes Lyon forelagde telegrammer fra det engelske udenrigsministerium og P.W.E., der gjorde det klart, at der ikke på det tidspunkt var tale om at skifte politik overfor Danmark, men at fæstningsbyggeri og tysk udnyttelse af dansk produktionskapacitet kunne medføre en ændring i de midler, der måtte tages i anvendelse. Bowes

Lyon bemærkede, at så længe der fandtes en konge og en regering i Danmark, var det vanskeligt at skabe et tyngdepunkt udenfor Danmark. Cummings undgik at svare direkte på spørgsmålet om tyngdepunktet (London eller Washington), men han understregede betydningen af, at der blev arbejdet efter de samme linier. Jeg sendte min afdøde idé om en *policy committee* en stille tanke.

Amerikanerne var enige i det synspunkt, der ved en tidligere lejlighed var fremført fra engelsk side, nemlig, at man ikke var interesseret i at bringe kongen til fald. Det engelske synspunkt var: Kongen må ikke abdicere, men om nødvendigt betragte sig som fange.

Da jeg blev spurgt om min mening om forholdene (det var godt en uge før Scavenius-regeringens tilbagetræden), sagde jeg efter min sporadisk førte dagbog: Man må gøre sig klart, at tyskerne når som helst kan se sig nødsaget til at ændre de bestående forhold, og at de i så fald vil bruge sabotagen som påskud. Man kan meget vel tænke sig tilstande, hvor tyskerne finder det farligt at have en organiseret hær og et udbygget politi bag deres ryg. Hvis f.ex. Norge blev et operationsområde, måtte man regne med, at tyskerne ville overtage magten.

Det var nu ikke Norge, der blev brugt som påskud den 29. august, men bortset derfra var analysen ikke helt forkert, som udviklingen hurtigt skulle vise.

Den 24. august rejste jeg til New York, hvor Kauffmann opholdt sig. Han var forsigtig og reserveret i sin omtale af Christmas Møller, men fandt, at Christmas Møllers holdning overfor Scavenius-regeringen var vanskelig at forklare. Kauffmanns egen stilling fra begyndelsen havde været, at den danske regering handlede under tvang, og han havde derfor valgt at forsvare regeringen så vidt muligt, selv om han måtte indrømme, at det blev sværere og sværere. Han understregede igen, at han ikke ville underskrive en blancocheck, der gav Christmas Møller ret til at tale på *alle* frie danskes vegne.

Den 29. august blev der ikke megen tid til dagbog, for der blev trukket i mig fra alle sider som en slags dansk „eks-pert“. Jeg savnede det meddelelsesnet, der var opbygget med London som centrum, men trods denne mangel producerede jeg et antal kommentarer både til BBC og den amerikanske søsterorganisation. Min eneste betænkelighed var, om den danske befolkning kunne holde til presset. Det lykkedes over forventning, og det måtte varme ethvert dansk hjerte at se de amerikanske blades forsider med store billeder af de sænkede krigsskibe ved Holmen. Danmark havde vundet sin første sejr i verdensopinionen.

Danmark som forsidestof i helterollen blev af kort varighed. Den amerikanske invasion af det italienske fastland stjal billedet, og vi blev igen reduceret til naturlig størrelse. Kauffmann blev den 3. september kaldt til Roosevelt, og præsidenten lovede ham støtte på enhver måde. Det siger lidt om den officielle bedømmelse af de to konkurrenter i den frie danske bevægelse. Christmas Møller fik aldrig opfyldt sit ønske om at blive modtaget af Churchill. Kauffmanns modtagelse hos Roosevelt havde den bivirkning, at jeg fik hans billet til Den glade Enke med Jan Kipura og Martha Eggert og dermed lejlighed til at udvide en snæver musikalsk horisont. En anden tilfældighed, helt uden forbindelse med logik eller politik, bør nævnes for kuriositetens skyld. Christmas Møller var i Amerika, da Scavenius-regeringen blev dannet, jeg var der, da den besluttede at afskaffe sig selv.

Resten af tiden i Amerika gik med rejser og forhandlinger i New York og Washington – det sidstnævnte sted i nogle dage som legationens gæst. Det var ikke alene behageligt, men nyttigt, fordi den travle Kauffmann kunne afse tid til samtaler under fire øjne. Kauffmann åbnede sig i uventet grad, enten fordi han stolede på min diskretion eller fordi jeg var uden politiske aspirationer. Det var under disse samtaler han afviste ideen om en *policy committee*, som ikke kunne udrette andet, end hvad de diplomatiske repræsentationer allerede var i stand til, og han ville i hvert fald ikke

høre tale om Christmas Møller i en sådan komité. Han mente, at Christmas Møller manøvrerede for en efterkrigstidsposition i Danmark, og at andre løb med, fordi de troede på det. Det var usandsynligt, at Christmas Møller nogensinde ville blive statsminister, mente Kauffmann, fordi de konservative kun udgjorde 20 procent af vælgerne. Det var altså i 1943.

Kauffmann skitserede derefter en idé, der oprindeligt var fremsat af direktør Hakon Christiansen, Ø.K., om dannelsen af et råd af store danske virksomheders repræsentanter i U.S.A. Jeg indrømmede, at selv om de nok var mænd af format, der repræsenterede store økonomiske interesser, ville det alligevel være farligt at se bort fra de interesser, politiske og økonomiske, som knyttede sig til forbindelsen mellem England og Danmark.

Længere kom vi ikke i vor principielle uenighed på dette punkt. Det efterlod ingen bitterhed. Kauffmann søgte at overtale Bowes Lyon til at lade mig blive i Amerika, og fra anden side fik jeg en føler, om jeg kunne tænke mig at blive i Amerika som legationens presseattaché. Det kunne jeg nu ikke, for jeg følte, at mit naturlige virkefelt var London.

Der blev da også under det månedlange besøg i Amerika tid til, at jeg kunne beskæftige mig med det, som var udsendelsens hovedformål, nemlig koordineringen af amerikansk og engelsk propaganda til Danmark. Jeg gjorde den erfaring, at det amerikanske system – om muligt – var endnu mere indviklet end det engelske var fra starten. De politiske hovedlinjer blev lagt i Washington, men det var overladt til en dansk stab i New York at omsætte dem i konkrete radioudsendelser. Det var en svær opgave, navnlig fordi man ikke som i London havde et korps af erfarne journalister at trække på. I den politiske sektion i Washington sad den sympatiske nordmand dr. Bjarne Bråtoy og rev sig i håret af fortvivelse over amerikansk uforstand. I New York sad Hans Bendix, der i sin ukuelige optimisme skød brillerne op i panden og forsøgte at flikke programmer sammen af et ufuld-

stændigt materiale.

Det er selvfølgelig altid smigrende at blive betragtet som en veltjent veteran, og jeg må sige, at amerikanerne ikke var smålige i deres ønske om samarbejde. De erkendte, at vi i England gennem tre års arbejde havde indhøstet erfaringer, hvor de skulle starte fra scratch. De var åbne, de var hjælpsomme og de havde ikke den ringeste betænkelighed ved at vise mig de tekniske fremskridt, de havde gjort på områder, som f.ex. kunne komme den illegale presse i Danmark til gode. Om dette specielle udstyr nogensinde nåede frem, kan jeg ikke vide, men på mange andre og mere eksplosive områder blev den amerikanske hjælp af stor betydning.

Det lykkedes mig aldrig at træffe en dansker, der var knyttet til O.S.S. hvis navn var Børge Rosenbaum, senere kendt som Victor Borge, men jeg fik nær kontakt med en anden fremtrædende dansker Jean Hersholt. Under sit nom de guerre Dr. Christian tjente han 5000 dollars om ugen på sine radioudsendelser, og det var den gang imponerende. Han var en herlig, åbenhjertig og upretentiøs dansker, der indrømmede, at han hverken kunne fungere som læge eller som skribent. På det sidste punkt kunne jeg hjælpe ham. Vi talte om tingene, han fortalte og jeg redigerede. Det blev til tre radioudsendelser som senere fik ug÷ i radioens spiontjeneste, tilbagemeldingerne fra Danmark.

Jean Hersholt var, som Victor Borge, en god dansker, der havde formået at udnytte de muligheder, som det amerikanske kontinent åbner for talent. Det var naturligt, at Jean Hersholt blev formand for den sammenslutning af dansk-amerikanere, der gik under navnet N.A.D.A., National America Denmark Association, fortrinsvis bestående af amerikanske borgere af dansk afstamning. Han startede i den store stil i Californien med et War Bond Drive, der skulle rejse to mill. dollars til bygningen af et Liberty-skib, som skulle bære navnet King Christian. Den første modstand, han mødte, var i det isolationistiske og pacifistiske Middle West, hvor en dansk præst, A. J., tog afstand fra ideen ud fra den be-

tragtning, at et sådant skib kunne benyttes til transport af våben og ammunition. „Dr. Christian“ tog ham under psykiatrisk behandling, og modstanden i Middle West brød sammen.

En aften i begyndelsen af september 1943 overværede jeg et møde i *The New York Chapter of N.A.D.A.* Det var rørende at opleve den hengivenhed, som anden generations danske nærede for deres gamle fædreland. De fleste af deltagerne var mænd og kvinder med barkede næver, folk som havde måttet arbejde hårdt for at holde skindet på næsen. Hvad det gav i dollars til Højsholts (sådan udtaltes han) Liberty Ship, ved jeg ikke, men vi sang Kong Christian stod ved højen mast. Og næstformanden havde forfattet et digt til Danmark, tilegnet Hersholt. Det blev afsunget til melodien „I sne står urt og busk i skjul“, men da de fleste ikke kendte eller havde glemte melodien, blev det fra et musikalsk synspunkt en blandet præstation, men derfor dobbelt rørende som udtryk for gammel kærlighed til Danmark.

Ved midnatstid fik vi en hamburger og et glas øl. Da kom Mr. Castello, formand for *Father Duffy's Canteen*, hvis fornemste opgave var at levere mad til de hårdt prøvede soldater, der gjorde vagttjeneste i New Yorks havn. Castello, der var en god sælger, fortalte om en brav amerikaner, der havde sendt 5000 dollars til Father Duffy, fordi hans søn havde fået *hot dogs* klokken tre om natten.

Krig var den gang så forskellig, når man oplevede den i Amerika og England.

Rejsen var i enhver henseende vellykket, men på et punkt led jeg et smerteligt nederlag. Det var, da jeg i en forretning, som solgte foder til hunde, så et skilt, jeg gerne ville erhverve. Teksten lød: Dette hundefoder garanteres ikke at indeholde hestekød. Indehaveren ville hverken sælge skilt eller hestekød.

Det var i al uskyldighed ment som en gave til min gamle ven Tom Barman, hvis yndlingsrestaurant i Soho netop havde fået en bøde for at bruge *mere* hestekød i sine retter end loven tillod.

Lysene i Sverige

Det var ikke så let at komme til Sverige under krigen, i hvert fald ikke fra England. En af mine danske venner, der formelt havde alle sine papirer i orden, ventede i to uger i det barske Skotland, indtil det gik op for ham, at en eller anden havde fulgt BBC's sabotageopskrift og smidt sand i det bureaukratiske maskineri. Han vendte skuffet tilbage til London. Jeg var heldigere. Natten efter min ankomst til Leuchars blev jeg den 21. marts 1944 sat om bord i en gammel polsk rute-maskine, der solidt var bundet sammen med sejlgarn. Det gik lidt langsomt op for mig ved mindet om flyvningen over Atlanten med Anthony Eden, at der er en vis prioritering i vurderingen af det enkelte menneskelivs værdi. Det var selvfølgelig en subjektiv betragtning, som enhver journalist må omgås med forsigtighed.

R.A.F.-piloten var rolig som en buskonduktør, der meddeler navnet på det næste stoppested, da han over højttaleren meddelte, at nu flyver vi ind over det besatte Norge på det smalleste sted, nemlig ved Trondhjem. Det varer ikke så længe, sagde han, hvad han så end mente med det. Til alt held havde tyskerne nok at gøre på andre fronter, for den gamle ubevæbnede maskine ville have været en *sitting duck* for ethvert tysk jagerfly. Vi trak vejret lettet gennem iltmaskerne, da vi så de første lys i Sverige under os. Stockholms lufthavn var lukket på grund af tåge, men Gøteborg var åben. For første gang så mange af mine medpassagerer en by, der efter engelsk målestok lå badet i lys. Hvor mange af mine 14-15.000 landsmænd, der på det tidspunkt havde søgt tilflugt i Sverige, må ikke have fået det indtryk, at de var havnet i Paradis før syndefaldet.

Overfor denne formidable hær af vidner, der havde krydset Øresund under langt farligere omstændigheder, skal jeg

indskrænke mig til de rent personlige iagttagelser, jeg kunne gøre under en måneds ophold i Sverige, og i den vurderende del gå tilbage til notater til en samlet fremstilling, som jeg efter min hjemkomst til London gav Det danske Råd. Et vidnesbyrd af den karakter er ikke præget af de justeringer, som ethvert vidne ubevidst foretager i sin vurdering af forholdene *den gang*.

Men først mødet med kolleger – det mest naturlige kontaktpunkt. Det var Ebbe Munck, der med energi og handlekraft havde gjort sig til det naturlige centrum for de illegale forbindelser mellem Danmark og England, og som ikke mindst i faldskærmsorganisationen S.O.E. spillede en afgørende rolle for kontakten med modstandsbevægelsen. Han var handlingens, mere end overvejelsernes, mand. Hans nærmeste kontakt i den engelske legation var Ronnie Turnbull, der iøvrigt havde til opgave at rådgive gesandten Victor Mallet i alle spørgsmål vedrørende Danmark. Ebbe Muncks indsats er så udførligt beskrevet af Jørgen Hæstrup, at der ikke er stort at tilføje.

Min formelle opgave i Stockholm var drøftelser med Dansk Presse-Tjeneste, D.P.T., denne enestående organisation af danske journalister, der havde gjort Danmark til det besatte land, hvorfra de hurtigste og gennemgående pålideligste meddelelser nåede frem til de allierede. D.P.T. blev den forlængede arm af Børge Outzes Information, der i sin oprindelse var bestemt til intern underretning for troværdige kolleger i den legale presse, for den illegale presse og for de kredse iøvrigt, der havde afgørende indflydelse på den politiske og nationale tankevirksomhed i Danmark. Erik Seidenfaden, Gunnar Næsselund, senere også Sten Gudme, og en halv snes danske journalister havde set det som en national opgave at udradere det billede, man i den allierede verden havde dannet sig af Danmark som det mest passive land i Hitlers Europa. Det blev til en indsats, der næppe er blevet helt påskønnet efter fortjeneste, i hvert fald ikke hos BBC's ledelse få måneder efter mit besøg i Sverige, således som det

er beskrevet i et tidligere kapitel. Vi talte det samme sprog, og vi havde en fælles interesse i at bringe Danmark så nær allieret status, som den statsretlige stilling i Danmark nu en gang tillod.

Der blev under opholdet i Sverige rig lejlighed til samtaler med flygtninge, som var kommet til den erkendelse, at de havde tid til at snakke om tingene uden nødvendigvis at skulle se på uret. Samtaler er et udtryk, valgt med overlæg, for der var virkelig tid til meningsudvekslinger på et andet grundlag end det, som er journalistens normale udgangspunkt: at stille et spørgsmål og få et svar, der enten er undvigende eller kun tjener til at fremme den adspurgtes interesse. For en gangs skyld var vi i samme båd. Formålet var det samme, og forskelle i meninger kunne drøftes uden bitterhed.

Der var to sagsområder, jeg holdt mig på afstand af. Allerede i foråret 1944 var man begyndt at diskutere en kommende regerings sammensætning – hvor mange repræsentanter for Frihedsrådet og hvor mange fra de gamle politiske partier skulle med i regeringen. Skulle Christmas Møller eller Kauffmann være udenrigsminister? Det andet spørgsmål var den militære efterretningstjeneste, der foregik med Sverige som mellemstation, medens Sverige i hvert fald kneb det ene øje i. Jeg vidste fra London, at den side var i bedste orden, og jeg vidste tillige, at jo mindre man ved om hemmelige operationer, der ikke angår en, jo bedre. Forberedelserne til optræning af de såkaldte politistyrker og deres bevæbning lå udenfor mit arbejdsområde. Hvorfor kompromittere svensk neutralitet så længe den blev administreret til fordel for Danmark?

En berømt svensk journalist med hvem jeg diskuterede den svenske neutralitet, havde altid det svar: Ja, men det var før El Alamein – det andet var efter. Helt så lodret kan skillelinjen naturligvis ikke drages, men selvfølgelig havde min svenske kollega ret i, at neutralitet kan gøres til genstand for fortolkning, som det skete i forholdet til de tyske transport

gennem Sverige i 1940, eller som det skete i relation til Danmark efter El Alamein eller endnu stærkere på et tidspunkt, da udfaldet af krigen i realiteten var afgjort.

Jeg har altid hældet til to anskuelser, som sikkert ikke har været særlig populære. Jødernes flugt til Sverige kunne ikke have været gennemført med en så overvældende succes, hvis Wehrmacht – og navnlig den mindst nazistiske del, flåden – havde villet forhindre den. Og dernæst, at den danske modstandskamp ikke kunne have nået sit beundringsværdige omfang, hvis man ikke havde haft det neutrale Sverige som tilflugtssted. Jeg har aldrig helt forstået den nedladende tone over for svensk neutralitet, når det dog er en kendsgerning, at vi med tilsidesættelse af al national værdighed netop forsøgte at opretholde vor egen neutralitet.

Forholdet mellem Sverige og danske flygtninge er beskrevet af folk med større erfaring end min, men alligevel kan det være af en vis historisk interesse at gengive det øjebliksbillede, jeg dannede mig i 1944 og som jeg, som nævnt, fortroligt redegjorde for i Det danske Råd. Det er et langt og i dag ulæseligt dokument, og kun dets datering kan aftvinge det en vis interesse.

„Svenskerne forstod Danmarks stille kamp i de første besættelsesår,“ forklarede jeg, „men den hårde og aktive modstand chokerede dem. Således var det jo også i vide danske kredse i begyndelsen, så det er let forklarligt, at det neutrale Sverige stillede sig reserveret.“

„En midaldrende svensker, der iøvrigt nærede en levende beundring for Danmarks kamp, gav udtryk for en typisk opfattelse med ordene: Hvem skulle tro, at de „snälla“ danskere kunne blive sådan. Ja, hvem skulle tro det, og faktisk faldt det svenskerne svært til at begynde med, at det var de „snälla“ blandt danskerne, som gav sig af med sabotage og uskadelliggørelse af stikkere. Der var i månederne omkring august 1944 en ikke ringe skepsis i Sverige over for danske patrioter, der gav sig af med at sprænge danske fabrikker i luften. Sverige forstod det helt enkelt ikke, og de første sabotører, som

søgte tilflugt i Sverige, blev mødt med en mangel på forståelse, som smertede mange. Det var til alt held en forbigående episode og i dag (1944) er forholdet helt anderledes. Svenskerne har forstået, at det er eneste middel, der står til rådighed for det kæmpende Danmark, og at sabotørerne ikke er tvivlsomme elementer, der drives af lysten til at ødelægge. Fra officiel dansk side i Sverige har man i den senere tid gjort sig store bestræbelser for at fremme denne forståelse af sabotørernes indsats, således at de nu får en behandling, der bedre svarer til deres indsats. Dette var vanskelighederne, som jeg kun har taget med for at gøre billedet så ærligt som muligt.“

„Som dansk må jeg have lov til at give udtryk for, at vi er kommet i en stor taknemlighedsgæld til Sverige. Det svenske folk har modtaget de danske flygtninge med den største venlighed, og den svenske stat har stillet sig overordentlig large i enhver henseende. Der er givet millionkreditter, i øjeblikket vistnok en snes millioner svenske kroner til videreførelse af flygtningearbejdet, og det kan vist siges, at dette arbejde ikke vil blive hæmmet af mangel på midler i den kommende tid.“

Den spidsfindige læser vil måske have bidt mærke i vendingen, at der „fra officiel dansk side i den senere tid er gjort store bestræbelser for at fremme forståelsen for sabotørernes indsats“. Denne karakteristik var ikke tilfældigt valgt i 1944 for den danske ministers holdning afspejlede, undertiden i forstærket grad, den danske regerings holdning. I 1944 var billedet imidlertid spejlvendt, og det skal ikke komme en pligttopfyldende minister til last.

Et andet øjebliksbillede, også fra 1944: „Under mine samtaler med mange sabotører forsøgte jeg at trænge til bunds i deres bevæggrunde. Hvad var det, der fik dem til at blive sabotører? Det var ikke had til tyskerne – ingen af sabotørerne gav udtryk for, at de hadede tyskerne. De fleste sabotører betragter tyskerne som lavere væsener, som man måske kan udrydde, men ikke hade. Langt de fleste blev drevet af en

uforklarlig pligtfølelse overfor Danmark, som simpelthen gav dem deres placering. Det er i denne pligtfølelse overfor vort land at jeg ser et af de bedste løfter for Danmarks fremtid, måske fordi det er et karaktertræk, der var langt mindre udtalt før den 9. april.”

Når jeg nu var i Sverige, men med et udtrykkeligt forbud mod at vove mig ind i Danmark, var det en fristelse over evne at komme så nær Danmark som muligt. Leif B. Hendil i Dansk Flygtningetjeneste gav mig muligheden, da han tog mig med i sin båd fra Malmø til et stævnemøde med et dansk ølskib på den svenske side af Hven.

Man kunne sige meget om tyskerne, men respekt for øl havde de. Hvis de gode borgere i Helsingør ville have Grøn Tuborg skulle de også have det, og hvis københavnernes ville drikke Wibroe, skulle krigen ikke lægge dem hindringer i vejen. Der var regelmæssig rutefart mellem Tuborg havn og Helsingør med ølkasser stablet på dækket af den lille båd. I ly af Hven blev en mur af ølkasser fjernet, og ud myldrede over et dusin flygtninge. Blandt dem var en amerikansk flyver, der var blevet skudt ned over Fyn. Han var blevet befordret til København, og hans hjælpere havde forsynet ham med et eksemplar af B.T. med et billede af maskinens vrage – et af de krigsbilleder, som tyskerne tillod offentliggjort. Vi nåede Malmø i god behold, og for en sikkerheds skyld var der altid et svensk kystbevogtningskib i nærheden. For at værne om svensk neutralitet.

Ved ankomsten til Stockholm fik jeg en omgang. Jeg havde taget en alvorlig *security risk* og burde egentlig spærres inde. Så galt gik det nu ikke, men jeg måtte love ikke oftere at gå til søs med den gamle sørøver fra Malmø.

Værre gik det efter hjemkomsten til London, hvor jeg endnu under indtrykket af det svenske lyshav færdedes ved Charing Cross med en alt for stærk lommelygte i hånden. Det syntes Police Sergeant Alfred Holmes ikke om, og jeg blev indstævnet sammen med andre forbrydere til at møde i den frygtede kriminalret i Bow Street. Da jeg var yderst brødebety-

get, slap jeg med en bøde på 10 shilling, at betale kontant. Siden har jeg ikke været i konflikt med straffeloven.

Hjemrejsen fra Stockholm var et eksklusivt foretagende. Iført flydevest og faldskærm sad jeg i bomberummet i den prægtige flyvende maskine af krydsfiner, der blev kendt under navnet Mosquito. Piloten lovede mig to ting: ikke at trykke på knappen, der åbner bombelemmen, og tilmed at flyve så højt over Skagerrak, at det tyske luftskyts ikke kunne nå os. Han holdt begge løfter, og ved ankomsten til Leuchars lukkede tolderens øjnene for den eneste kontrabande, jeg havde med, nemlig to pakker barberblade.

Det var en god rejse.

Invasionen, der gik uden om Danmark

Af grunde, som jeg aldrig har kunnet efterspore, synes det at have været en almindelig forventning i den danske frihedsbevægelse, som det også afspejlede sig i den illegale presse, at Danmark ville blive valgt som mål for den anden front i Europa. Det skulle ikke forbavse mig, om rygterne stammede fra England for at aflede opmærksomheden fra den forlængst besluttede plan om en invasion over Kanalen. Det tyske fæstningsbyggeri ved den jydsk vestkyst kunne også tyde på, at tanken ikke var helt fremmed for Wehrmacht. Der kunne anføres mange sandsynlighedsgrunde for en invasion i Danmark, en slags parallel til Churchill's forestilling om et fremstød mod *the soft underbelly* i Middelhavet. Der kunne i de strategiske diskussioner i pub'en siges meget om valget af Danmark som landingsplads for invasionen af kontinentet: Afskæring af de tyske tropper i Norge og direkte konfrontation med det egentlige Tyskland og landgang i et område, hvor man kunne regne med støtte fra en velorganiseret modstandsbevægelse og fra befolkningen som helhed.

Et par år i forvejen var jeg under en foredragstourne til engelske troppeafdelinger blevet spurgt om muligheden for en landgang i Danmark. Alt hvad jeg i min uvidenhed om de allieredes planer kunne sige var, at den jydsk vestkyst med sine tre sandrevler frembød store vanskeligheder – dertil havde jeg i min barndom set alt for mange vrage på revlerne. De konkrete allierede planer så bort fra Danmark. Landingen i Dieppe var den dyrt betalte generalprøve på landgangen i Frankrig.

Under en krig må man tage alle muligheder i betragtning, også de mindre sandsynlige. Eksperterne kalder det *contingency planning*, planlægning med større eller mindre sandsynlighed for øje. Det skulle ikke undre mig om man fra

anden side nu i halvfjerdserne beskæftiger sig med de samme problemer uden at vi af den grund behøver at blive unødigt opskræmt.

Landgang i Danmark i 1944 hørte så afgjort til de fjerntliggende muligheder, men selv om de var fjerntliggende, kunne man ikke fra allieret side tillade sig at informere den danske modstandsbevægelse om, at der var tale om en finte. Det var de vilkår, som modstandsbevægelsen og Frihedsrådet måtte arbejde under, ikke særlig tilfredsstillende, men i overensstemmelse med den hårde virkelighed. De ansvarlige var indstillet på at samordne modstandsbevægelsens indsats med den militære planlægning, og det vakte ingen modsigelse, da sabotagen i 1945 blev neddæmpet. Frihedsrådet eller kommandoudvalget, eller hvem der iøvrigt måtte have svaret, slap for den kritik der efter krigen og uden skellig grund blev rettet mod Erling Foss for i en fortrolig rapport til London at have taget afstand fra Christmas Møllers sabotageopfordring i september 1942. Det var svært at forklare arbejdsivrige sabotører, at sabotagen skulle ses som et led i krigsførelsens strategi. Selv den velorganiserede jernbanesabotage gav senere anledning til en bevæget doktordisputats.

Efter hjemkomsten fra Stockholm i 1944 og kontakten med ledende modstandsfolk fik jeg overdraget den opgave at udarbejde en plan for Danmark for det tilfælde, at det tyske sammenbrud fandt sted inden de allierede styrker havde nået dansk territorium. Hvor langt op ad kommandostigen det udførlige eksposé nåede, aner jeg ikke, men den er i hvert fald et typisk eksempel på den teoretiske planlægning, der finder sted for uforudsete udviklinger. Min redegørelse havde naturligvis intet med den militære planlægning at gøre. Dens formål var at skildre den danske baggrund. Det var naturligt at understrege den rolle, den organiserede modstandsbevægelse måtte spille. Planen, der var opdelt i 15 punkter, indeholdt tillige et selvfølgelig forslag om, at nazistiske ledere og krigsforbrydere ikke kunne søge tilflugt i Danmark, at man fra dansk side forventede, at de allierede ville udlevere

danske krigsforbrydere eller tyskere, der havde gjort sig skyldig i krigsforbrydelser i Danmark.

Redegørelsen beskæftigede sig tillige med et problem der henimod det tyske sammenbrud antog et formidabelt omfang, og som skulle afsløre sig som et af befrielsesårets store problemer: de tyske flygtninge i Danmark. Det var et af de problemer, som man ikke på forhånd kunne forvente, at de allieredes militære ledelse skulle interessere sig særligt for. Det var ikke ukendt for den, men fra et militært synspunkt var det et bispørgsmål, som vel nærmest betød en lettelse for dem i de militære operationsområder. Fra et dansk synspunkt så det anderledes ud. Forslaget gik ud på, at Danmark indtil den øverstkommanderende for de allierede styrker i Europa havde udarbejdet en plan for flygtningenes repatriering, skulle sørge for tag over hovedet for dem, tøj, lægebehandling etc. og at flygtningene skulle blive, hvor de var, indtil der forelå en samlet plan fra S.H.A.E.F. Dernæst skulle de allierede hjælpe Danmark med at bringe deporterede danske tilbage til Danmark (det var før de hvide busser) og tilføjes det i en slags parentes: de danske arbejdere i Tyskland. Det gik så nogenlunde efter opskriften.

Det var den slags skrivebordsøvelser, man kunne beskæftige sig med i sidste halvdel af 1944 og i 1945 indtil befrielsen. Hjemmefronten var i orden, og de, der havde tvivlet på de allieredes sejr, var nu blevet de stærke i troen – man måtte ligefrem knibe sig selv i armen for at overbevise sig om, at man ikke var kommet tilløbende i sidste øjeblik. Det er ikke spor sjovt at lave propaganda for folk, der er enige med en på forhånd.

I stedet tilbragte jeg tiden med at skrive en lille bog, „Befrielsens Problemer“, der belyste den konflikt, der helt naturligt måtte opstå mellem modstandsbevægelsen i de allerede befriede lande, fortrinsvis Holland og Belgien, og den gruppe man med et lidt nedladende udtryk kaldte de gamle partier. Bogen, der blev trykt i Sverige på Berlingske Tidendes bekostning, nåede i et oplag på en halv snes tusinde til Dan-

mark inden befrielsen. Om den havde nogen virkning, kan jeg ikke vurdere, men den mådeholdende tone har formentlig appelleret til de rigtige frihedskæmpere, der anså deres opgave for løst den 5. maj.

Jeg fortsatte mine radiokommentarer til den lykkelige udgang af krigen, gik over til halvdagsarbejde i P.W.E. for at forberede min tilbagevendende til journalistik. Mange andre skrev straks efter befrielsen bøger om krigsårene: Robert Jørgensen, Henning Krabbe, Blytgen-Petersen og Leif Gundel m.fl. Jeg har aldrig været god til at skrive kontrakter, men jeg undertegnede dog lige efter krigen afslutning en kontrakt med et dansk forlag og leverede et manuskript til et samleværk. Den eneste fejl var, at bogen aldrig udkom, men jeg havde nerver til at beholde et forskudshonorar på 135 kroner.

Den 4. maj var uudholdelig i spænding, ikke hvad angik udfaldet, som vi kendte i en ret stor kreds, men tidspunktet, som vi mente afhang af et nik fra Stalin. Som sædvanlig lyttede min kone og jeg til BBC's danske udsendelse, og kl. 20,27 kom den første meddelelse overhovedet om kapitulationen fra den danske speaker Johs. G. Sørensen: „Feltmarskal Montgomery's hovedkvarter meddeler, at alle tyske styrker i Nordtyskland, Danmark og Holland har kapituleret fra i morgen, lørdag den 5. maj klokken 8.“

Dannebrog og Union Jack blev hængt ud på altanen. En snes engelske venner kom inden en time var gået stormende op ad trappen til lejligheden i Holford Road. Omfavnelser, gensidige lykønskninger og tårer, men ingen champagne. Så forudseende havde vi ikke været i 1940, men på en eller anden måde fremtryllede vi noget at fejre befrielsen og sejren med.

Da jeg adskillige år senere skulle vise vore børn, hvor vi havde boet ved krigen afslutning, sagde jeg med passende ubeskedenhed: I skal se, der er nok kommet en plakette på muren. Det var der, men det var til minde om en tysk teolog, der havde boet i huset for et par menneskealder siden.

Hvis man vil mindes i efterverdenen, skal man vælge et konkret fag som teologi, ikke noget så flygtigt som journalistik for ikke at tale om noget så mistænkeligt som propaganda.

Mødet med dansk horisontindsnævring

Det var mit livs største fejltagelse, at jeg som akkrediteret korrespondent hos de allierede styrker i Europa, S.H.A.E.F., benyttede lejligheden til at besøge Belgien og Holland på vejen til København. Belgien, der havde lidt så meget under den første verdenskrig, slap gennem den anden uden de store materielle ødelæggelser. Hovedstaden Bruxelles blev befriet uden at de engelske tanks behøvede at affyre et eneste skud, og Antwerpens havn, dengang en af de vigtigste i Europa, var fuldt brugbar efter befrielsen. Til gengæld havde Belgien andre problemer, bortset fra den latente sprogstrid, der stadig er aktuel. Når Bruxelles' borgmester lod opklæbe plakater med ordene *Vive le Roi*, så man gang på gang ordene kradset over med *Abdication*. Den sorte børs, der var et udslag af selvopholdelsesdriften under besættelsen, fortsatte med uformindsket aktivitet efter befrielsen. Det kunne man ikke lide, når man kom fra et land, hvor man blev udelukket af det gode selskab, hvis man overhovedet drømte om at handle sort. Vi har været gennem sytten besættelser, forklarede en belgier, så det hører med. Det mest charmerende ved Bruxelles var, at man kunne køre gratis med sporvognene, når man var iført engelsk uniform.

Holland var en frygtindgydende oplevelse, som jeg aldrig vil glemme. Jeg har set mennesker sprængt i stumper og stykker, men først i Holland skulle jeg se mennesker dø af sult. For bedre at forklare det efterfølgende vil jeg gengive det øjebliksbillede, der blev nedfældet i en artikel i Berlingske Tidende i slutningen af maj 1945. Scenen er Amsterdam.

„Patienten var en gammel kone med snehvidt hår og grå ansigtshud, der lå så stramt over ansigtet, at kvinderne forvandlede til dybe huller. Fra en glasbeholder førte en gummislange hen til armen på den gamle kone – en væske, be-

stående af glukose og andre næringsgivende stoffer sivede langsomt ind i åren, et sidste forsøg på at give livet tilbage til et menneske, som måneder igennem var blevet nedbrudt af systematisk underernæring. Vi har kun haft et dødsfald på denne afdeling siden Hollands befrielse, sagde den kvindelige læge. Nu må vi registrere det andet.“

Man regnede med, at 30.000 mennesker var omkommet af sult i Amsterdam, Rotterdam og Haag. I Amsterdam fortalte en hollandsk læge mig, at man havde 29 hold på hver 15 mennesker, hvis opgave det var at gennemtrawle byen for at opspore mennesker på randen af sultedøden. Fra et medlem af sundhedsstyrelsen fik jeg følgende statistiske oplysninger: I januar 1945 skyldtes kun een procent af dødsfaldene underernæring, men allerede i april var det steget til 30 procent. Af dem der døde af underernæring, var fire femtedele over 60 år, og af dem var igen de 80 procent mænd. Kvinderne klarede sig bedre, enten fordi de var i besiddelse af større modstandskraft end mændene, eller fordi de var mere fortrolige med det næsten tomme køkkens mysterier.

En systematisk udsultning af hollænderne var blevet et led i den tyske krigsførelse efter den hollandske jernbanestrejke i oktober 1944. Tyskerne satte store dele af Zeeland under vand, ikke som et led i forsvaret, men for at tvinge hollænderne til underkastelse. Deres hollandske meningsfæller, nazisterne, fik dobbelte rationer. På de tyske hvervekontorer var der opslået plakater med teksten: Hvorfor sulte, når De kan få mad og arbejde i Tyskland. Plakaterne virkede mod deres hensigt.

Da jeg landede i København i midten af maj 1945 gjorde jeg mig skyldig i mit livs næststørste fejltagelse, jeg blev forarget. Forargelse er som bekendt en fornemmelse, der ikke tolereres i et *permissive society*, og til min undskyldning skal kun anføres, at jeg i 1945 ikke kunne ane, at Danmark skulle udvikle sig til et foregangsland på dette specielle område med fri porno, fri abort og med et statsanerkendt samfund udenfor samfundet, Christiania. Det forargede mig ikke,

men overraskede mig lidt, at det bedste værelse, Berlingskes effektive vagtstue kunne skaffe mig, var i et tidligere Hipobordel. Pigerne var væk, og der var blod på madrassen. Jeg sov tryk i forestillingen om, at det var af maskulin oprindelse.

Glæden over befrielsen kunne jeg naturligvis dele, men det kneb svært for mig at tage del i den altovervejende selvglæde. Det skyldtes måske, at jeg ikke havde glemmt den 9. april, som jeg fandt nedværdigende i modsætning til så mange landsmænd, for hvem det kun var blevet registreret som en art skiftedag. Jeg huskede også torpedobådernes udlevering, som havde givet anledning til en usædvanlig skarp officiel udtalelse om, at *the Danes have no guts*. Jeg har i en oversættelse set det gengivet som Danskerne har ingen gutter. Hvor kunne den uheldige oversætter også vide, at englænderne placerer centret for mod i maven og ikke efter god nordisk opfattelse i hjertet. Spørgsmålet er så, hvem der har ret. I de farlige situationer, jeg har oplevet, synes maven at have reageret før hjertet.

Glemte var også erklæringen af 8. juli 1940, hvori udenrigsminister Scavenius sagde: Med de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring, er en ny tid optruffet i Europa, der vil medføre en nyordning i politisk og økonomisk henseende under Tysklands førerskab. Denne tilslutning til Neuropa-tanken var ikke blot en flyvegrille hos udenrigsministeren, den var tiltrådt af den samlede regering, inklusive den daværende handelsminister Christmas Møller, hvad minister Kauffmann ikke undlod at pointere ved passende lejlighed.

Selv modstandsbevægelsen syntes at have glemte, at statsminister Buhl i september 1942 havde sagt, at „den som begår sabotage eller hjælper med dertil eller overfor myndighederne tilbageholder viden om sabotageplaner eller undlader at medvirke til opklaring af sabotage, handler mod sit fædrelands interesser“. Kongen havde i maj 1943 advaret mod sabotagen, der blev iværksat af „ansvarsløse personer“.

Buhl blev statsminister trods opfordring til stikkeri, og modstandsbevægelsen fik et antal ministerposter på afbetaling. De gamle politikere og de politiske partier bestemte selv terminerne.

Det var *Alice in Wonderland* i dansk iscenesættelse, og hvis det ikke havde været, fordi jeg havde Holland i baghovedet, ville jeg nok have afskrevet det hele som en guddommeligt komedie. Nu blev jeg forarget, og denne forargelse deltes af mange af mine engelske og amerikanske venner, som nok var glade for, at Danmark havde vundet krigen, men som alligevel syntes, at de havde haft en finger med i spillet. Den utrolige danske selvglæde var så meget mere anstødelig, som den særlig blev lagt for dagen af de sidste dages hellige, medens det store flertal af aktive modstandsfolk betragtede den 5. maj som afslutningen på en epoke. De havde gjort deres indsats og kunne vende tilbage til hverdagen med god samvittighed.

Det måtte ud, om ikke mellem sidebenene så dog i en artikel i Berlingske Tidende med den fatale og af mig forfattede overskrift: *There is something rotten ...* Det rådne var selvglæden, som nok kunne virke irriterende, men det afgørende var, at man ganske savnede tegn på, at Danmark var beredt på at finde sin plads i et verdensbillede, der havde forandret sig adskilligt siden 1939.

Artiklen blev livligt kommenteret, dog mest ufordelagtigt men ledende artikler i adskillige blade tydede på, at man efter fem års isolation måtte tænke på at vende blikket udad. Selvfølgelig faldt der brænde ned. Modebladet *Vogue's* krigskorrespondent udtalte til bladet *København*, at hun havde fuld tiltro til dansk demokrati, og andre korrespondenter var overordentlig tilfreds med den modtagelse, de havde fået i *København*. Det tror pokker.

Det perspektiv, jeg savnede i dansk livsholdning efter befrielsen blev måske bedst belyst i en artikel i *Information*, der den gang var mig forholdsvis venlig stemt. Bladet pegede på det pudsige i, at *Berlingske Tidende* et par dage før min

artikels fremkomst havde haft en trespaltet overskrift på forsiden: „Handelsminister Fibiger har lidt kaffe, the og chokolade i godteposen“.

Hvorfor var det ingen nødder og cigaretter? Er der da ingen grænser for de afsavn, vi skal leve med?

Intet af dette skal nu komme Berlingske Tidende til skade. Bladet bragte en behændig leder om mit indlæg. Den svarede til vejrmeldingens formulering: kølig, på udsatte steder nattefrost.

Som mislykket profet i mit eget fædreland opretholdt jeg forbindelsen bagud til England, også efter min endelige tilbagevenden til Danmark i 1946. Jeg oversatte en række ledende artikler til engelsk og sørgede for, at de lå i de ledende dagblades redaktioner dagen efter offentliggørelsen i København. Det var artikler, skrevet af bladets eksperter, Ivar Egebjerg om økonomi og samhandel, Frantz v. Jessen om det sydslesvigske spørgsmål og mine egne artikler om flygtningespørgsmålet og udsendelse af danske soldater til aflastning af de engelske besættelsesstyrker i England. I det omfang disse artikler var i modstrid med den officielle engelske politik blev de mødt med kritik, men de havde dog den virkning, at et dansk synspunkt ikke forblev ubekendt for toneangivende kredse i England. Ikke mindst i det sydslesvigske spørgsmål, hvis løsning ikke var blevet gjort lettere ved det unuancerede udtryk: Grænsen ligger fast, er der grund til at tro at fremkomsten af et fornuftigt dansk synspunkt gjorde sin virkning. Den engelske slesvig-holstenske militærregerings arrogante holdning overfor det danske mindretal blev undergravet og gradvis ændret. Det var utåleligt, at Flensborg Avis fik ringere vilkår end tyske blade i Slesvig-Holsten, hvor strømmen af tyske flygtninge helt havde forrykket den folkelige balance. Først efter langvarige overvejelser fik det danske mindretal tilladelse til at skabe sin egen politiske organisation, Sydslesvigsk Vælgerforening, som var en nødvendig forudsætning for, at det danske mindretal kunne gøre sig politisk gældende ved kommunalvalgene i oktober 1948.

En af mine gamle venner, Ivor Brown, redaktør af *The Observer*, gav mig spaltepads til en gennemgang af det sydslesvigske spørgsmål med en skarp kritik af den uforståelige og uforstående holdning, de engelske myndigheder indtog. Så var jeg også kommet i krig med dem.

Commander Stephen King-Hall, der udsendte et udbredt og velskrevet, men letbenet, *News Letter*, satte et voldsomt modangreb ind. Han skrev bl.a., at hvis danskerne ikke syntes, at priserne på fødevarer var høje nok, måtte englænderne klare sig uden deres æg og bacon. Om flygtningene sagde han: Vi har 22¹/₂ million tyskere at holde i live, og det koster os 80 mill. pund om året. Danmark må bære sin del af sejrherrens byrde. Danskerne, tilføjede han, er krænkede over, at de britiske militærmyndigheder har standset den politiske propaganda. „De minder mig om børn, der kævles om marmorkugler, medens en tornado truer i horisonten.“

King-Hall kunne være blevet en udmærket redaktør af en kinesisk vægavis. Hans kritik afspejlede den officielle britiske holdning til fredsslutning og grænsedragning. Der var ikke plads til mindretal i Englands politiske filosofi. De havde voldt for mange kvaler efter Versailles.

Det skotske og walisiske mindretal i Det forenede Kongerige har i de senere år rejst spørgsmålet på en anden bov, men det behøver vi ikke at blande os i. De får i hvert fald lov til at udtrykke sig.

Den kolde blæst på tinderne

I foråret 1946 vendte min hustru og jeg tilbage til Danmark, og vi kom straks til at føle os hjemme i en slags londonsk betydning. Jeg havde skaffet min efterfølger på korrespondentposten, Helge Knudsen, et hus i det nordlige London, og til gengæld udlejede han sin villa i Hellerup til os. Ølrationen hos den lokale købmand fulgte med i lejemålet. I to måneder, mens vi ventede på flyttegodset, bestod hjemmets møblering af et efterladt gasbord og to feltsenge fra Berlingske Tidendes beredskabslager. De sidste er senere med direktionens vel-signelse gået videre til Frelsens Hær.

Det var ikke de ydre omstændigheder, der generede mig. Både før og senere har jeg siddet på en feltseng med skrivemaskinen på værelsets eneste stol. Det var dette u håndgribelige fænomen, der kaldes atmosfære, og det gjaldt både indenfor bladhusets fire vægge og i samfundet som helhed. Det var sandsynligvis en uafvendelig følge af dualismen i den politik, der i hvert fald i materiel henseende havde ført Danmark relativt uskadt gennem besættelsestiden. Danmark var et land i strid med sig selv og sin fortid.

Da jeg ved min hjemkomst til København havde fået titlen udenrigspolitisk redaktør, anså jeg det for naturligt at dække den såkaldte lille fredskonference i Paris mellem de 21 stater, der med militære styrker havde bidraget til sejren i Europa. Abessinien var med, Danmark ikke, og det skulle vi med konferencens forløb ikke være kede af. Konferencen åbnedes i april i Palais du Luxembourg, der under den tyske besættelse havde været en veritabel fæstning. På en af marmorpladerne i gården kunne man endnu ane den tyske inskription: *Wir kommen wieder. Auf Wiedersehen.* Franskmændene havde med overraskende fart og med sans for det pom-pøse ført palæet tilbage til dets gamle fornemme skikkelse.

Sprængstoffet var fjernet fra kælderens, men til gengæld var der en overdosis af sprængstof under forhandlingerne i den gamle pragtfulde senatssal. Der var 1100 delegerede og eksperter og 1100 journalister. Man behøvede ikke at være ekspert for at opdage, at her ved den lille fredskonference tørnede Sovjetunionen og vestmagterne for første gang sammen for åbent tæppe.

Det der skete i Paris skulle vise sig at være generalprøven på de kommende års konflikter. Endeløse debatter om procedure og afstemningsregler og substantielle anliggender. Hvad man end kan sige om forestillingen i Palais du Luxembourg, var det en nyttig anskuelsesundervisning for enhver, der senere skulle beskæftige sig med udenrigspolitiske spørgsmål, som angik øst-vest, og det gjorde som bekendt de fleste.

De overvundne fik lov til at udtale sig, når de blev tilkaldt af sejrherrene. Det var en formalitet mere end en reel forhandling, for spørgsmålene blev afgjort af de fire stormagter indenfor rammerne af det, de kunne blive enige om. Der er ingen grund til at fordybe sig i detaljerne fra en konference, som historikerne forlængst har belyst, og dog kan det være af nordisk interesse at se nærmere på den dag, da Finland fik lov til at fremføre sine synspunkter.

For en dansk med respekt og beundring for Finland var det en tragisk begivenhed at opleve den kulde, der i storpolitik kan slå sammen om den lille nation og samtidig konstatere den lille stats begrænsede muligheder for at gøre sig gældende. At det hos os har ændret sig til det bedre, er en sag for sig, og det bygger på en voksende erfaring i det udenrigspolitiske samkvem, medens den højt berømmede neutralitetspolitik for manges vedkommende simpelthen betød, at man skød problemerne fra sig.

Indenfor den finske delegation havde man diskuteret, om den finske statsminister Pekkala skulle tale på finsk, som ingen andre nationaliteter forstod, eller skulle han tale på russisk. Det ville naturligvis tiltale russerne, men måske virke mod hensigten, hvis formålet var at sikre sympati for den

finske sag hos vestmagterne. Man valgte at lade den distingverede finske udenrigsminister Enckell tale på fransk, et sprog, han beherskede. Han begyndte fremstillingen med megen kraft, men den gamle ministers stemme faldt snart ned til en uhørlig hvisken, som selv mikrofonerne havde svært ved at opfange.

Til Enckells undskyldning tjener, at han siden kl. 11 om formiddagen havde måttet holde sig i beredskab indtil han endelig kl. 16 kunne indtage sin plads på „de anklagedes bæk“ sammen med en delegation på 10 mand. Han forklarede, at betingelserne i udkastet til fredstraktaten med Finland betød, at landet blev berøvet nogle af de egne, der var vigtige for finsk økonomi og at 436.000 finske borgere måtte optages i andre dele af samfundet. Han bad om mildere betingelser.

Den sovjetiske udenrigsminister Molotov afviste enhver indrømmelse med en kulde, der rystede alle, som havde søgt at vænne sig til hans ufølsomme hårdhed. Mindet om vinterkrigen i 1939, der afslørede den russiske hærs uendelige svaghed, må have pint ham i sjælen. I 1941, sagde Molotov, havde Finland angrebet Rusland som en af Hitlers vasaller. Finland, tilføjede han, er det eneste land, som ikke har været besat af fremmede tropper, skønt Sovjetunionen havde haft både ret og magt til at gøre det. Sovjetunionen ville følge det gode naboskabs politik, og så kom advarslen til Finland: „Der er imidlertid visse elementer i Finland, som tror, at de kan benytte den eksisterende uoverensstemmelse mellem stormagterne til Finlands egen fordel. Vi advarer Finland mod at give efter for en fristelse af denne art.“

Når denne detalje i den lille fredskonference i 1946 er refereret så udførligt, er det for at understrege det kontinuerlige i sovjetisk udenrigspolitik uden hensyn til, hvad udenrigsministeren hedder. Betingelserne blev mildnet med årene, men principperne blev uændrede. Udtrykket finlandisering burde aldrig have set dagens lys på tryk og i hvert fald ikke udenfor et kompleks, der ser bort fra Finlands særlige

stilling.

Medens fredskonferencen skabte uro i Paris, var der alt andet end fred i Det Berlingske Hus. Det var spørgsmålet om Dansk-Tysk Forening, hvor chefredaktør Svend Aage Lund var blevet udlagt som ideens fader. Det gav anledning til langvarige og til tider pinlige forhandlinger indenfor Husets vægge. Jeg tilsluttede mig et krav om, at kontrollen med bladets politiske linie skulle overgå til en anden. Faktisk regnede jeg med endnu en gang at stå på gaden, men det bekymrede mig ikke særligt. Jeg følte mig efterhånden beslægtet med en naver, der kan sin profession og for hvem det at skifte værksted ikke er noget problem. I stedet blev jeg af en enstemmig bestyrelse opfordret til at overtage posten som ansvarshavende redaktør. Medarbejderstaben godkendte udnævnelsen, også den var blevet træt af uroen. Jeg havde ikke drømt om, endsige arbejdet for at blive ansvarshavende redaktør i landets største bladhus. Hvis jeg ved siden af alle andre dårlige egenskaber også havde været i besiddelse af ærgerrighed, kunne jeg faktisk have drevet det vidt. Der foreligger et dokumentarisk materiale om redaktørkrisen, der, når vi alle er døde, vil blive stillet til disposition for pressehistorikere.

Nu kom jeg i dobbeltild fra gamle venner i frihedsbevægelsen, der uden at kende sammenhængen slog hånden af mig. Fra modsat side, 6. maj-bevægelsen, blev der skudt på mig, fordi de mente, at en mand, der blev angrebet af modstandsbevægelsen, nødvendigvis måtte søge tilflugt i deres lejr. Det var åbenbart ikke gået op for nogen af parterne, at man også har ret til at være sig selv, at tage et personligt ansvar uden hensyn til om ens standpunkter tilfældigvis godkendes af andre. Ene men stærk ville være utidig pral, for stærk var jeg bestemt ikke. Men står man ene, lærer man at stole på sig selv. Det kan være en nyttig skole for livet, og jeg havde gået i livets mellemskole i udlændighedsårene.

En kollega, som iøvrigt ikke var mig fjendtligt stemt, spåede, at det ville vare i to år. Det blev nu til mere end 25 år i

bladhusets redaktionelle ledelse og en periode, der af mange indenfor bladhuset anses for den mest harmoniske i bladets lange historie. Det skyldes naturligvis ikke en enkelt persons indsats, men den omstændighed, at bladets bestyrelse i sin visdom havde fundet frem til et triumvirat, hvis enkelte medlemmer supplerede hverandre og med så forskellige interesseområder, at det hele kunne gå op i en højere enhed. Den administrerende direktør P. Andersen, der ikke kendte ordet intriger, ledede den forretningsmæssige side af bladhusets udvikling med købmandsmæssig sans. Ved en omkalfatring af husets struktur blev der oprettet aktieselskaber, som ejedes og stadig ejes fuldtud af efterkommerne af Ernst Henrich Berling. I denne forbindelse blev chefredaktør Svend Aage Lund også udnævnt til direktør, nøjagtigt som den administrerende chefredaktør et kvart århundrede senere. Hvad man end kan sige om Det Berlingske Hus, er der tradition i foretagendet.

Samtidig valgte man med min fulde tilslutning at udnævne ansvarshavende redaktører for Husets dagblade. Det var en logisk foranstaltning. Den redaktør, der følger avisen fra dens kaotiske start til dens endelige tilblivelse, kan alene have ansvaret, og det blev markeret ved udnævnelse af ansvarshavende redaktører for Berlingske Tidende og Berlingske Aftenavis, der dengang eksisterede som dagblad. Ved samme lejlighed blev chefredaktør Lund udnævnt til administrerende chefredaktør – en titel der har smittet af i større blad-huse.

Informations Trolden Teddy kunne naturligvis ikke nære sig for at spørge „Chefredaktør Terkelsen, hvordan det var at være chefredaktør under administration“. Jeg havde intet ønske om at polemisere med en charmerende trolld, men nu kan svaret gives uden reservation: udmærket. Jeg havde intet ønske om at administrere et redaktionelt budget, der vel i dag andrager omkring et halvt hundrede millioner. Så mange penge har jeg aldrig set på en gang. Når jeg fik overladt føringen af de redaktionelle linier og havde medindfly-

delse på medarbejderstabens sammensætning, havde jeg ingen yderligere ønsker. Samarbejdet med Svend Aage Lund og P. Andersen voldte aldrig vanskeligheder, fordi vi havde afgrænsede arbejdsområder, der nok mødtes i periferien, men aldrig førte til konflikt. Slutresultatet blev, at Berlingske Tidende tillagde sig en fast holdning i alle politiske, udenrigspolitiske og økonomiske spørgsmål.

Det stod ikke skrevet over min vugge, at jeg skulle ende min journalistiske løbebane som redaktør, og navnlig stod det ikke i Christmas Møllers lommebog, da han i 1945 vendte tilbage fra London med helt overdrevne forestillinger om sin egen indflydelse. Dansk presses *enfant terrible*, Børge Outze, har i sin bog „Sådan begyndte det“ en ubetalelig skildring af, hvordan man ikke ordner pressens forhold. Christmas Møller havde sammenkaldt en kreds af journalister til en middag, hvor han fordelte rollerne blandt sine venner. Kiilerich og Blytgen Petersen skulle overtage redaktørstillinger på Nationaltidende, og Outze skulle til Washington som presse-attaché. Det blev nu ikke til noget, for Outze ville hellere lave Information end blive anbragt i Washington-legationens dybfryser med en udnævnelse fra Christmas Møller i lommen. Schoch og Ebbe Munck skulle efter lommebogen rykke ind på Berlingske som redaktører. Schoch sagde uden at fortrække en mine: Jeg er redaktør af Berlingske Tidende. Ebbe Muncks kommentar var et hvadbehager? Der blev helt stille, fortæller Outze. Christmas skubbede sin stol tilbage og forlod middagen uden et ord.

Det var tydeligt, at Schoch og Ebbe Munck ikke havde holdt hinanden underrettet om deres planer, men det måtte blive et anliggende dem imellem. Det karakteristiske er, at Schoch – således som Christmas Møller havde ønsket det – var blevet redaktør af Berlingske Tidende, men uden at han, Christmas, havde arrangeret det.

Vi havde vinden i ryggen i størsteparten af den tid, jeg var knyttet til Berlingske Tidendes redaktionelle ledelse, men da jeg sluttede min karriere i Huset som formand i tre år,

blæste den kolde vind imod bladenes økonomi. Det var ikke mit felt.

Der findes en klassisk historie om en kaptajn, som på så mange måder havde indlagt sig fortjeneste ved beslutsomhed og handlekraft. Når han kom ud i en virkelig vanskelig situation, åbnede han en aflåset skuffe i sin kahyt, så på et stykke papir, hvorefter han traf sin beslutning. Da han ulykkeligvis døde, overtog førstestyrmanden nøglen, og i skuffen fandt han en lap, hvorpå der stod: styrbord grøn lanterne – bagbord rød. Jeg havde som formand et lignende dokument i skuffen: debet venstre side, kredit højre. Jeg tog dokumentet med hjem. Min efterfølger på formandsposten havde ikke brug for det, han var tidligere bankdirektør.

Hvis jeg skal drage en slutning af dette brogede kapitel, må det være, at pressen lever sit eget liv, der ikke lader sig presse ind i et mønster for andre erhvervsvirksomheder. Et blad skal være en forretning for at overleve, men hvis nogen har ledig kapital, vil jeg ikke anbefale ham at anbringe sine penge i et nyt bladforetagende.

„Aldrig mere en 9. april“

Der var et slagord, som kunne forene hele nationen i årene efter befrielsen: Aldrig mere en 9. april. Det var smukt formuleret, og det gav sig også udtryk i et almindeligt ønske om at skabe og styrke et dansk forsvar. Dermed var et væsentligt grundlag for skabelsen af et forsvar tilvejebragt. Det skulle bygges op fra grunden på erfaringerne fra den anden verdenskrig, men spørgsmålet var, hvorledes et forsvar skulle tilpasses en verdensorden, der var helt forskellig fra den, der havde eksisteret før krigens udbrud.

Allerede den tidligere omtalte lille fredskonference i Paris i 1946 havde med uhyggelig klarhed demonstreret en opdeling af verden mellem øst og vest. En tilslutning til østblokken var på forhånd udelukket, men med det kompromissøgende i dansk natur spejdede man efter andre muligheder, der kunne fritage os for valget mellem blokdannelser – et begreb, der havde en odiøs karakter. Nogle klyngede sig til de Forenede Nationer længe efter, at det var blevet klart for alle tænkende væsener, at F.N. ikke kunne yde nogen form for sikkerhed for en nations eksistens, hvad F.N. så iøvrigt kunne betyde som et forum for international debat. Hos andre var neutraliteten blevet en hellig ko uden hensyn til, at den brutalt var blevet slagtet den 9. april. Ganske vist skulle neutraliteten ikke være tandløs, men efter svensk mønster udstyres med et forsvar, der kunne forhindre, at Danmark kunne rendes over ende i nogle få morgentimer. Og endelig forelå der en teoretisk mulighed i dannelsen af et nordisk forsvarsforbund.

For dog at få principperne under debat udsendte Berlingske Forlag i 1948 en pjece under titlen „Et moderne forsvar“. Den udkom under pseudonymet St. Georg, og med oberst Kaj Birksteds tilladelse kan en offentlig hemmelighed nu be-

kræftes. Han og jeg var forfatterne. Birksted leverede den militære sagkundskab, og jeg lagde skrivemaskiner og politiske betragtninger til. Når vi valgte pseudonymet, var det fordi der var noget u-dansk over os begge. Birksted var blevet en af krigens berømte flyvere med et utal af engelske og norske krigsdekorationer. Hvad mere var i den givne sammenhæng: Han blev en af luftmarskal Tedders nærmeste medarbejdere i reorganiseringen af det engelske jagerforsvar. Han var med andre ord en mistænkelig person i den hjemlige luftmilitære andedam. Jeg har opbevaret et notat, til alt held uden kildeangivelse, hvorefter en hjemmeværende dansk kollega til ham havde udtalt: Han var premierløjtnant da han trådte ud af det danske flyvevåben, han kan vel blive løjtnant ved sin hjemkomst.

Pjecen, der var på 24 sider og kostede en krone, vakte enorm opsigt, fordi den udkom på et tidspunkt, da den nordiske forsvarskomites arbejdsresultater skulle forelægges regeringen. Det kan næppe nu have interesse at gennemgå denne forsvarsskitse i detaljer. Den understregede betydningen af et højt beredskab på alle områder, uddannelse af alle værnepligtige, og som noget nyt skabtes begrebet frihedsforsvar. Når forsvarsmulighederne i vort eget territorium var udtømt, måtte forsvaret være således tilrettelagt, at så store dele af det som muligt kunne flyttes og fortsætte kampen for landets frihed på samme måde som alle de besatte allierede nationer under den anden verdenskrig deltog i kampen mod den fælles fjende.

Da pjecen ikke nu skal sælges, eller markedsføres som det hedder i moderne sprogbrug, kan det næppe vække mistanke når jeg tilføjer, at den opsigt, pjecen vakte, stod i omvendt forhold til dens størrelse. Det blev fastslået, at forsvarets genopbygning i det væsentlige foregik efter de retningslinier, der var anlagt i 1937, og at der 3½ år efter befrielsen intet var sket for at opbygge et effektivt værn. Vi gjorde op med den vrangforestilling, at et uforsvaret eller dårligt forsvaret land var mere „neutralt“ end et land med et passende for-

svar.

Den anden forsvarspolitiske betragtning, som jeg må tage ansvaret for, gik ud på, at nok var et nordisk forsvarsforbund et skridt i den rigtige retning, „men det kan ikke stærkt nok understreges, at et nordisk forsvarsforbund ikke kan stå på egne ben“. Pjecen sluttede med ordene: „Bag et nordisk forsvarsforbund, der har taget afsked med neutraliteten, skimtes omridsene af store forsvarssystemer, baseret på Vandenberg-resolutionens moralske støtte til regionale sammenlutninger i Europa. Eller aner man, endnu svøbt i morgentågen, en gigantisk atlantehavsunions storslåede konturer?“

I en lang række ledende artikler før og efter pjecens fremkomst havde jeg i Berlingske Tidende ført en systematisk kampagne for at frigøre Danmark fra det neutralitetskompleks, der havde vist sin værdi i 1940, og for at påvise, at et nordisk forsvarsforbund uden forbindelse med de vestlige stormagter ville være en farlig illusion.

Det er næsten uudholdeligt for en journalist at gennemgå snese af egne artikler for at finde de evige sandheder, der formodes at indeholde. I denne sammenhæng er jeg i den lykkelige situation, at chefredaktør Aage Deleuran har pløjet arkivet igennem og fundet de ting frem, som han fandt afgørende. De er indgået i bladets 225 års jubilæumsbog „Avisen mellem fortid og fremtid“. De afslører, at propagandistisk træning også kan bruges i det godes tjeneste.

I hele denne periode, da landets forsvars- og udenrigspolitik skulle finde sin form, havde jeg et nært samarbejde, først med Hans Hedtoft og senere med H. C. Hansen. Mit eget naive synspunkt var dette, at man ikke kan skabe en forsvarspolitik uden om Socialdemokratiet, og det samme gælder udenrigspolitik i de store principielle spørgsmål. Tværs over de politiske skillelinier, som aldrig har optaget mig særligt, blev der udbygget et samarbejde, der som udgangspunkt havde hensynet til de nationale interesser.

Det blev en lang og besværlig vandring, hvor kun den tål-

modige kunne ventes at nå målet. Det uholdbare i vor hidtidige neutralitetspolitik måtte afsløres, og den offentlige mening måtte gøres fortrolig med de begreber, der var blevet mistænkeliggjort af neutraliteten. Tanken om en forsvarsalliance med lande som Sverige og Norge kunne til nød accepteres i folkelig opfattelse. Det var lande, vi kendte, og som havde den fordel, at de var små og nært beslægtede med os i social og politisk henseende. Små stater er gode stater, og mistillid til stormagter er ikke uden grund indgroet i de små nationer. Man behøvede ikke at anstrenge sin fantasi for at se det sande verdensbillede. Det var tilstrækkeligt at kaste et blik på Europa-kortet. Det russiske herredømme i det østlige Europa strakte sig nu langs en linie fra Lübeck til Adriaterhavet. Militære demarkationslinier var af Sovjetunionen blevet forvandlet til statsgrænser.

Det var pány Churchill, der ikke længere var premierminister, som i en tale i Amerika den 5. marts 1946 skabte et ordbillede, vi stadig må leve med, selv om dets anvendelse er aftaget i hyppighed. Han sagde: „Fra Stettin ved Østersøen til Trieste ved Adriaterhavet er der sænket et jerntæppe tværs gennem kontinentet. Bag denne linie ligger alle hovedstæder i de gamle stater i Mellem- og Østeuropa ... Jeg er overbevist om, at der er intet de (russerne) respekterer så meget som styrke, og der er intet, de har mindre respekt for end svaghed, navnlig militær svaghed.“

Talen havde chokeret Amerika, der var ved at falde over sine egne ben i bestræbelserne for at afmontere sit militære forsvar. Det krævede en mand af præsident Trumans beslutsomhed at føre Amerika ud af den voksende isolationisme og erstatte Pax Britannica med Pax Americana. Truman var ikke nogen stor taler, og det varede lidt inden det gik op for folk, at han havde formuleret Truman-doktrinen med ordene: „Det må være De Forenede Staters politik at støtte frie folk, som modsætter sig forsøg på undertrykkelse fra væbnede mindretal eller ved pression udefra.“

Grundlaget var til stede for de foranstaltninger, der skulle

sikre Europa, genopbygningen gennem Marshall-hjælpen og i forsvarsmæssig henseende for Atlantpagten. Det fik afgørende betydning for den nyorientering i dansk udenrigs- og forsvarspolitik, der begyndte famlende, men endte i en fast formulering. Forskellige omstændigheder hjalp med til afklaringen. Kuppet i Tjsekoslovakiet i februar 1948, da aktionskomiteer forvandlede landet fra et demokrati til en „folkerepublik“. Vestens dårlige samvittighed vågnede ved mindet om, at vestmagterne 10 år i forvejen havde kastet Tjsekoslovakiet for ulvene. Andre omstændigheder stødte til i 1948. Stalin henvendte sig til Finlands præsident Paasikivi med et forslag om en russisk-finsk ikke-angrebspagt, nøjagtigt som Hitler forud for invasionen havde foreslået og underskrevet en ikke-angrebspagt med Danmark. I en tale i kongressen kaldte præsident Truman de russiske krav til Finland en trussel mod hele den skandinaviske halvø.

Stærkere end alle begivenheder i udlandet virkede dog den hjemlige påskekrise i 1948. Danmark var ringere rustet end forud for den 9. april 1940, men der var enighed om, at hvad vi havde skulle bruges til at modstå et angreb. Hvor meget eller hvor lidt der var om truslerne i påskedagene, lader sig ikke konstatere, men episoden gav anledning til en voldsom folketingsdebat, der rensede luften i forholdet til kommunisterne, og som bidrog til at overbevise de tvivlende om, at et land ikke er sikret fred, fordi det er fredeligt.

Den vestlige forsvarsalliance, der som slutresultat blev udmøntet i N.A.T.O., var ikke det brud med amerikansk udenrigspolitik som man almindeligvis antager. Allerede i 1936 havde de amerikanske stater i Nord- og Sydamerika erklæret sig fælles om det ansvar, der indtil da havde været nedlagt i Monroe-doktrinen. Den egentlige model til Atlantpagten finder man i den gensidige bistanbspagt, der blev til på Rio-konferencen i 1947. I den hedder det, at et angreb på en amerikansk stat skal betragtes som et angreb på alle. Man genfinder ordlyden i Atlantpagten.

Atlantpagten og den amerikanske tilstedeværelse i Europa

har hindret enhver eventyrpolitik, der tog sigte på at udnytte det vesteuropæiske forsvars uendelige svaghed i forhold til Sovjetunionens overlegne militære styrke. I dette nye verdensbillede skulle Danmark finde sin plads. Det lykkedes så nogenlunde med de forbehold, som de allierede accepterede og som angik stationering og atomvåben.

Det ville være en overdrivelse at påstå, at den danske holdning til det vestlige fællesforsvar er blevet mødt med udelt beundring. Drew Middleton, der var New York Times' korrespondent i Europa, skrev i 1952 en bog om det vesteuropæiske forsvar. Han erkendte Danmarks strategisk vanskelige situation, men placerede os samtidig i bunden af listen over nationernes bidrag til det fælles forsvar. Han citerede en amerikansk diplomat for denne udtalelse: Hvis De taler med danskere om forsvar, vil han foreslå Dem, at vi går ud og spiser en god frokost.

Det var dengang. Siden har meget ændret sig – ikke?

I krig med fredsdruerne

Hensigten med dette kapitel er ikke at skrive historien om den kolde krig, men kun at løfte lidt på fortæppet til en af de forsøgsscener, hvor Den store Bastian skulle prøve noget nyt. Hvis man vil tage det alvorligt, er det tillige hensigten at understrege den fundamentale forskel, der var i den danske holdning over for truslen fra Hitlers Tyskland før den anden verdenskrig og den selvstændige holdning, der blev lagt for dagen over for det europæiske kontinents stærkeste militærmagt.

Alligevel kan det være på sin plads at efterspore kilderne til den kolde krig mellem de allierede, der havde fundet sammen med det formål at nedkæmpe Hitler og som et artigt nachspiel tillige Japan. Blev spiren lagt allerede under Yalta-konferencen, da den dødsmerkede Roosevelt fortalte Stalin og Churchill, at han ikke regnede med at få kongressens tilslutning til at opretholde amerikanske styrker i Europa i meget mere end to år? Et mægtigt tomrum i et krigshærgt og udmattet Europa åbnede sig for en realpolitisk russisk verdensanskuelse. Kendsgernerne er, at Amerika fra 1945 til 1947 reducerede sine væbnede styrker fra 12 millioner mand til 1,4 millioner, og at Sovjetunionen ikke demobiliserede, men opretholdt et forsvar med 5-6 millioner mand med rådighed over 50.000 tanks.

Dertil kom så, at Sovjet måtte anvende midler, der rystede den vestlige verden, for at omforme de undertrykte øst-europæiske lande til stater efter kommunistisk mønster. Takket være Marshallhjælpen undgik Vesteuropa det økonomiske sammenbrud, der skulle have banet vejen for det kommunistiske tusindårsrige i Europa. Der var mange brikker, der ikke faldt på plads i det russiske puslespil.

Den egentlige krigserklæring i den kolde krig blev udstedt

af Sovjetunionen, da Kominform blev skabt ved et møde med satellitstaterne i Polsk Schlesien i september 1947. Her opfordrede Zdanov kommunistpartierne i Europa til at undergrave Marshall-planen for at forsvare landenes uafhængighed og suveræniteten. Malenkov forklarede, at „den regerende klike blandt amerikanske imperialister stræber efter at slavebinde og svække de kapitalistiske stater i Europa ... Planer for en ny aggression og for en ny krig mod Sovjetunionen og de nye demokratier bliver udruget ...“

Dermed var tonen anslået, og den kom til at præge ordvalget i debatten i de kommende år, og de fleste af udtrykkene lever endnu. Man kunne have ventet lidt større opfindsomhed fra kommunistisk side. De kommunistiske stater er „fredselskende nationer“, de kapitalistiske stater er angrebslystne (selv om de for tiden hverken har kapital eller angrebslyst), og de værste af alle er de „imperialistiske krigsmagere“. Den gamle kliché bruges stadig, selv om Sovjetunionen efterhånden er den eneste stat, der kan gøre krav på den frygtindgydende betegnelse: imperialismen. I en bisætning blev Atlantpagten til vestmagternes „krigsblok“.

I modsætning til den vestlige verdens holdning overfor Hitler, var Vesten ikke faldet i søvn. Et halvt år efter dannelsen af Kominform bebudede præsident Truman indførelse af almindelig værnepligt, og samme dag underskrev udenrigsministrene i England, Frankrig og de tre Benelux-lande traktaten om kollektivt forsvar i tilfælde af et angreb på et af landene. Det var kernen til Atlantpagten, som fik sin afgørende værdi, da amerikanerne erkendte deres forpligtelser overfor den vestlige verdens forsvar.

Under forsøget på at undergrave Atlantpagten som tidligere Marshall-hjælpen fandt Rusland frem til en ny afledningsmanøvre – fredsappellen. De kommunistiske partier verden over blev mobiliseret for at overbevise befolkningerne om, at Sovjetunionen var centret for den fredelige udvikling, og man brugte som udgangspunkt den almindelige skræk for atombomben. En af den kolde krigs historikere,

amerikaneren Louis J. Halle har studeret også denne side af sagen. „På internationale „fredskongresser“ spredt over hele kloden blev førende intellektuelle overtalt til at støtte Moskvas sag, i de fleste tilfælde uden at erkende det, ved brændende appeller om afrustning – i realiteten af den vestlige verden“. Halle tilføjer, at netop de intellektuelle er særlig modtagelige for ideologisk propaganda, fordi de er optaget af ideologiske formuleringer, som gør dem blinde over for det der sker, i modsætning til, hvad der bliver sagt. Lad denne formulering kaste et forsonende skær over de intellektuelles særpræg, således som det også blev demonstreret her i landet.

I marts 1950 vedtog verdensfredsmødet i Stockholm en appel til alle mennesker overalt på Jorden – mindre kunne ikke gøre det. Den blev for nemheds skyld kaldt Stockholm-appellen, hvad der fik den svenske statsminister Tage Erlander til „med betydelig ubehag at se Stockholm anvendt i den internationale kommunismes propaganda“. Det var nu også uretfærdigt mod Stockholm, men navnet blev hængende, selv om appellen ikke adskilte sig væsentligt fra tidligere såkaldte fredskonferencer i Frankrig, England og Amerika. Appellen krævede forbud mod atomvåben og streng international kontrol for at sikre gennemførelsen af dette forbud. Man appellerede til alle ærlige mennesker om at underskrive appellen og bebudede en ny verdensfredskongres i Italien et halvt år senere.

Kampagnen blev lanceret i Danmark med stor iscensættelse og med kendte navne som anbefalere. Fremstødet blev ramt af to uheld: russiske blade afslørede appellens egentlige hensigt, og midt i indsamlingen af underskrifter indledede det fredselkende kommunistiske Nordkorea et uvarslet militært angreb på Sydkorea tværs over den af Forenede Nationer kontrollerede demilitariserede zone.

I juli 1950 slap sandheden ud gennem selve Pravda, her gengivet i hovedtræk efter det autoritative Land og Folk:

„Jeg stemmer mod krig, og det er ikke blot ord. Det bety-

der, at jeg vil gøre alt i min magt for ikke at tillade krig. Jeg vil standse tog, jeg vil ikke losse nogen damper med våben, jeg vil sørge for, at flyvemaskinen ikke får brændstof, jeg vil tage våbnet fra landsknægten. Jeg vil ikke tillade min mand eller min søn at tage til fronten. Jeg vil berøve ministrene mad, drikke, telefon, transport, kul. Lad dem slås, der vil skubbe os ud i krig. Og hvis det alligevel lykkes at vælte krigens rædsler ned over menneskeheden, så vil jeg vende det våben, de agter at tvinge mig i hånden, imod dem selv. Lad være, at de amerikanske landsknægte er mange i tal. Men vi, menneskene i verden, er langt flere. De andre tælles i tusinder, vi i millioner, milliarder.”

Det var mere end de fleste tænkende mennesker kunne sluge. Allerede tanken om, hvad der ville ske de ulykkelige russere, der nægtede at give ministrene mad eller endog tog våbnet ud af hænderne på dem, var nok til at give én mare-ridt. Men endnu før den famøse artikel i Pravda var fremkommet, var det begyndt at gå op for mange underskrivere, at Stockholm-appellen havde andre formål end netop at beskytte dem mod atombomber. Hvad initiativtagerne var op- taget af, var at få så mange underskrifter som muligt for at aktionen kunne virke overbevisende.

Berlingske Tidende kunne anføre et dokumenteret eksempel på, at en pæn ældre herre havde erhvervet underskrifter fra mindreårige i sandkassen på en offentlig legeplads. Vi kunne naturligvis ikke slå den amerikanske rekord, hvor det blev konstateret, at tre børn i femårsalderen havde „underskrevet“ appellen med deres fingeraftryk, fordi de hverken kunne læse eller skrive.

For en gammel propagandist, der trods alt tror på et minimum af hæderlighed som det bedste argument, var Stockholm-appellen en udfordring, der måtte imødegås. Da tvivlen om aktionens egentlige hensigt bredte sig og Pravda dummede sig, iværksatte jeg en kampagne mod falskheden bag Stockholm-appellen. I et par måneder i sommeren 1950 førte jeg dag og nat i Berlingske Tidende og Berlingske Aftenavis

en kampagne, der formentlig er den hårdeste i de to blades historie. Den gav genlyd i store dele af den danske presse og langt ud over landets grænser – det drejede sig jo ikke om et isoleret dansk fænomen, men om en kampagne, der var rettet til millioner, ja milliarder.

Alle argumenter imod den tilsyneladende så uskyldige Stockholm-appel blev gravet frem, og den russiske fortolkning belyst. Dertil kom, at de to Berlingske dagblade, vistnok som noget nyt, hver dag bragte en dobbeltkupon, hvor underskriverne af Stockholm-appellen kunne tilbagekalde deres underskrift. Den ene halvdel af kuponen blev sendt til Fredens Tilhængere, den anden blev opbevaret på Berlingske Tidende. Reaktionen var over al forventning, simpelthen fordi underskriverne følte sig taget ved næsen.

Da vi havde sendt 15.000 annulleringer af underskrifter til Fredens Tilhængere, besluttede organisationen at lukke for afgang. De sidste 621 tilbagekaldelser blev returneret til Berlingske Tidende med besked om, at man ikke længere ville modtage afmeldinger gennem bladene. Fredens Tilhængere udsendte et cirkulære med besked om, at folk, der ville annullere deres underskrift, kunne skrive direkte til kontoret. „Ønskes kvittering må frankeret svarkuvert vedlægges.“

Jeg mener at huske, at Land og Folk afslørede, at Josef Stalin skulle have underskrevet den Berlingske kupon. Hvis det var tilfældet, var aktionen virkelig lykkedes.

Hvad der forargede mig i hele fredsdue-bevægelsen var ikke, at der var kommunister, som gav den tilslutning. For min skyld må folk gerne være kommunister, hvis det er i overensstemmelse med deres overbevisning. Men de skal ikke have lov til uantastet at manipulere med menneskenes godtroenhed og deres angst for atombomben til fordel for egne politiske mål.

Myten om den hvide mand

H. C. Andersen, som var en udmærket journalist, valgte at indlægge sig verdensberømmelse på et beslægtet område. Det var ham, der sagde: At rejse er at leve. Nogle rejser i fantasien, andre rejser til Mallorca, men for en journalist, der i særlig grad beskæftiger sig med udenrigspolitiske spørgsmål er rejser en nødvendighed. Alene dette at mærke atmosfæren i et fremmed land, at indånde den samme luft og spise den samme farlige mad som landets indbyggere hjælper til en øget forståelse af et land, dets problemer og navnlig dets mennesker. Man behøvede ikke at være i Sovjetunionen i mange dage – det var i halvtredserne – uden at man følte nærheden af så forskellige skikkelser som Stalin, Turgenjev eller Pushkin, hvem man så end foretrækker. Ryger man kontemplativt vandpibe med sheiken af Arbil, vandrer tanken tilbage til Israel, der har så travlt med at skabe det gammeltestamentlige Edens Have af noget, vi andre ville kalde en ørken. Eller tag den indiske mystik, der er så kompliceret, at selv inderne har svært ved at fatte den. Man forstår lidt af begrebet amok, når man har oplevet Indonesien i oprør. Man erkender, at man forstår uendelig lidt af kinesisk tankegang, når man kun kender den fra Hong Kong eller Taiwan. Og den menneskelige gåde bliver indkapslet i et stort spørgsmålstegn, hvis man når frem til Japan, hvor alle i deres utrættelige aktivitet ligner hinanden til forveksling.

Blandt alle de rige rejseoplevelser, som jeg skylder Berlingske Tidende en tak for, er det nødvendigt – af pladshensyn, som enhver redaktør ville sige – at plukke nogle enkeltheder ud.

Jeg oplevede og registrerede nederlaget for den hvide mands overherredømme i Asien i 1945-46. Jeg behøvede såmænd kun at have rejst til Rangoon, eller var det Batavia, for at

finde løsningen. En klog mand sagde: „Den hvide mand har tabt ansigt i Østen. Han er blevet ydmyget af japanerne. Det er afgørende.“

Naturligvis kendte jeg det asiatiske begreb *to lose face*, men jeg troede, det var en overlevering fra Kipling. Den kloge mand havde ret – det at tabe ansigt er i Østen en realitet. Den hvide mand var blevet nedværdiget og mishandlet i japanske fangelejre. Læserne skal blive forskånet for en beskrivelse af de raffinerede metoder, japanerne tog i brug. Hvis vi regner nazisterne som europæere, har vi hverken noget at lære eller noget at prale af.

Hvis jeg havde været forudseende nok, for nu ikke at bruge udtrykket klog nok, burde jeg have forudsagt det franske nederlag i Indo-Kina, det katastrofale i det amerikanske indgreb i Vietnam, den hollandske evakuering af Indonesien og opgivelsen af det britiske imperium i Asien – måske lige med undtagelse af Hong-Kong, som alle inklusive den kinesiske folkerepublik er interesseret i at opretholde som et *clearing house* for Asien og resten af verden.

Hvem ville i 1946 have taget notits af S.E.A.C. (South East Asia Command) korrespondent nr. 196, hvis han havde indladt sig på spådomme over den politiske udvikling. Den militære censur ville have ladet telegrammerne passere uden indgriben. Den vidste, at vi befandt os midt i en revolutionær periode, hvor udfaldet var usikkert, og der var således ingen anledning til at standse politiske spådomme. S.E.A.C. skrev endog efter min hjemkomst et venligt brev med lykønskninger til *a difficult job well done*, og Berlingske Tidende trykte over 30 artikler. Mere kunne man ikke forlange. Et væld af rørende breve fra landsmænd, der gennem artiklerne modtog de første efterretninger om slægt og venner, der havde overlevet japansk fangenskab, var mere end rigelig belønning. Artiklerne kom iøvrigt til at belaste udenrigsministeriets budget, da vore konsuler i det fjerne Østen fik pålæg om at bruge den kostbare opfindelse, der går under navnet telegrafer, for at danske kunne blive underrettet om

deres pårørendes skæbne. Hvor generende det journalistiske initiativ end kan være for officielle instanser, kan det undertiden medføre, at det enkelte menneskes skæbne bliver et telegram værd. Praksis har ændret sig. I vore dage kan der ikke indtræffe et jordskælv eller en revolution uden at vi straks får underretning om, at ingen danske er kommet til skade.

I krig eller under krigslignende tilstande, og det sidste var tilfældet i Østen, er korrespondenten næst efter den kommanderende general den mest begunstigede i transportmæssig henseende. Dette privilegium udnyttede jeg i fuld udstrækning, for South East Asia Command omfattede en hel verdensdel, der nyhedsmæssigt var blevet lagt i køleskabet, medens begivenhederne i Europa dominerede billedet. Med Singapore som operationsbasis kunne jeg indenfor 2-3 måneder dække urocentrene i Østen, og det var mange. Fra den tid har jeg bevaret en ulykkelig kærlighed til Dakota'en, der vistnok i fagsproget hedder DC 3, en to-motorers propelmaskine, der næsten aldrig svigtede. Kun én gang, i Colombo, nægtede det ene landingshjul at gå ned. Den unge R.A.F.-pilot vidste, hvordan han skulle klare den situation. Han gav det funktionsdygtige hjul et godt bump på landingsbanen, og hjul nr. 2 gik i hak. Efter et flot sving over palmerne landede han uanfægtet på begge hjul. Det var et held for mine eventuelle arvinger, for inden man begiver sig ud på en sådan tur, må man underskrive en såkaldt *blood chit*, der fritager R.A.F. for ethvert ansvar for passagerens liv og førlighed.

Det var naturligt for en dansk korrespondent at koncentrere sig om de områder, der rummede de fleste landsmænd. Kort før juleaften 1945 fortalte jeg en hundredtallig dansk forsamling i det altid charmerende Bangkok om Danmark under og efter besættelsen. Juleaften blev fejret i Rangoon, men da kalkuner ikke var til at opdrive, var mine medpassagerer fra Bangkok et halvt dusin rappende ænder, der endte deres tilværelse i Burma. Traditionen tro serverede officerer og kor-

respondenter julemiddagen for de menige, og i mangel af bedre blev andestegen skyllet ned med whisky. De menige var der alle, dels fordi de kunne lide andesteg, dels fordi de efter gammel skik kunne fortælle officererne, hvad de mente om dem. Det var ikke altid flatterende, men manglen på respekt var gensidig. Disciplinen var i opløsning, undtagen i et Ghurka-regiment hvor teltene stod i snorlige rækker, og hvor ikke et halmstrå lå og flød på den grønne eksercerplads.

Den japanske besættelses største tragedier og dens udløsning af medmenneskelig opofrelse kom jeg på nærmeste hold på Java. Danske læger, apotekere og ingeniører eller andre med en højere uddannelse havde altid været velset i hollandsk Indien. Da vi aldrig nåede at komme i krig med Japan, undgik de fleste danske interneringen i de japanske fangelejre. Der var beretningen om den danske læge Tingbjerg Thomsen, den eneste hvide læge i Batavia, der var på fri fod. Han kørte rundt på sin cykel – japanerne havde beslaglagt hans bil og interneret hans hustru, der var hollandsk af fødsel. Han hjalp, hvor han kunne. Du slider dig selv ihjel, sagde en dansk dame til ham. Og svaret: Det er muligt, men menneskeheden må hjælpes. Han sled sig ihjel inden japanerne overgav sig, men mindet overlevede ham.

Der var den danske ingeniør Werner Sørensen, der som hollandsk embedsmand måtte tilbringe 3^{1/2} år i japansk fangenskab. Han overlevede, fordi han havde lært sig selv at fremstille ragout af rotter efter at interneringslejrens hunde og katte havde måttet lade livet. Han berettede om hospitalspatienter, der af fulde japanere blev væltet ud af deres senge om natten og gennempreglet. Japanerne er lærenemme, men mon Hitler kunne lære dem ret meget?

I Singapore mødte jeg mange af de mennesker, jeg havde truffet på Java og i andre asiatiske lande. Ombord på troppe-transportskibet Orontes forlod de en verdensdel, hvor nød og afsavn og mishandling blev afslutningen på en karriere, som også Asien havde nydt godt af. Men myten om den hvide mand som overmennesket i Østen var slut.

Den eneste trøst i en stribe af ulykkesbudskaber var et telegram om, at det gode norske skib Titania var på vej fra Calcutta til København med 2000 tons tobak.

I det ukendte land

I mange år var Sovjetunionen det lukkede land ligesom Kina indtil Mao slog hul i den kinesiske mur og lod udlændinge se, hvad han mente, de burde se. Sovjetunionen var en udfordring til den journalistiske videbegærlighed, men de få, der slap igennem nåleøjet, vidste at de måtte dyrke deres profession med diplomatisk snille. Jeg tror, det var Alexander Werth, en af de engelske journalister, som havde fået adgang til Sovjetunionen, der under krigen blev spurgt om Stalin var en diktator. Han svarede: Jeg vil hellere sige, at han ikke er uden indflydelse! Denne typiske engelske *understatement* kunne i hvert fald ikke lægge hindringer i vejen for hans tilbagevenden.

Under krigen fik en lille flok amerikanske korrespondenter indrejsetilladelse til Moskva, men det eneste, de blodtørstige krigskorrespondenter ikke kunne få at se, var fronten. Intet under, at disse journalister, der var vant til at få foretræde for den kommanderende amerikanske general, mistede tålmodigheden og det skal man aldrig gøre i Rusland. En skønne dag eksploderede en journalist under det daglige møde i ministeriet med spørgsmålet: Hvornår for fanden kan vi komme til fronten? Den korrekte embedsmand svarede: *To day we no go.*

Om de nogensinde nåede fronten, ved jeg ikke, men i 1955 modtog jeg og en kreds af danske kolleger en indbydelse til at besøge Sovjetunionen. Vi var, mener jeg, den første og måske også den sidste gruppe af journalister, der modtog invitationen, som blev formidlet gennem det officielle russiske telegrambureau, Tass. Jeg havde ingen betænkeligheder ved at modtage indbydelsen, for selv om det kommunistiske regime ikke er min livret, er det journalistens opgave at rapportere, hvad han ser uden at lade fremstillingen

farve af antipati. Jeg er ikke sikker på, at russerne påskønnede dette ophøjede princip, og den eneste positive reaktion kom fra universitetet i Østberlin, hvor man undrede sig over at en reaktionær journalist kunne skrive så objektivt om sovjetiske forhold. Man må jo høste komplimenterne, hvor de vokser, selv om det er på stenet grund.

Jeg havde nu heller ikke gjort mig fortjent til Lenin-ordenen skønt jeg havde min journalistiske samvittighed i behold. Sagen var nemlig, at man fra russisk side havde tilkendegivet, at programmet for rejsen kunne planlægges i Moskva, og at vi kunne se, hvad vi ville. For dog at lette os valget, havde russerne på forhånd tilrettelagt det hele for os med al den gæstfrihed, der er en del af den indtagende russiske natur. Bolshoi, kunstgallerier og Vinterpaladset i Leningrad indgik i programmet og dernæst en uge ved Sortehavet sammen med gode sovjetiske arbejdere, der havde opfyldt mere end normen.

I al min naivitet havde jeg påtaget mig at fremføre mine kollegers ønsker ved planlægningsmødet i Moskva. Da ingen af os havde gjort os fortjent til en ferie ved Sortehavet, foreslog jeg i stedet et besøg i de nyopdyrkede områder på den jomfruelige jord i Kazakstan, helt konkret Kokchetav, som jeg tilfældigvis havde hørt om. Det ville svare til, at russiske journalister på besøg i Danmark også gerne ville se Godthåb, men vore værter tog det med fatning og lovede at undersøge transportmulighederne. Det lykkedes.

Det næste ønske voldte ikke blot geografiske, men også politiske vanskeligheder. Vi bad om at se en arbejdslejr. Den venlige chef for Tass forsikrede os, at sådanne institutioner ikke fandtes i Sovjetunionen, så han var desværre ude af stand til at hjælpe os. Det var naturligvis også før Solsjenitsyn, Amalrik og hvad de iøvrigt hedder, og længe før vi kunne ane noget om eksistensen af psykiatriske klinikker. Da spørgsmålet om arbejdslejre kom op, var det værd at iagttage, at kredsen af russere omkring os ligesom forsvandt ud i kulisserne. Tilbage var kun Tass-chefen, som gennem tolken

lovede at gøre sit bedste. Da der nu ikke fandtes arbejdslejre kunne vi måske få lejlighed til at besøge et almindeligt fængsel for kriminelle. Det lykkedes ved indenrigsministeriets hjælp, men hos enkelte i delegationen opstod der en vis ængstelse, da en svensk kollega betroede os, at der var én myndighed, som kunne tillade adgang, men en uafhængig, som kontrollerede udgang. Vi kom både ind og ud – og forøvrigt med et fordelagtigt indtryk af den menneskelige forståelse, der prægede de kriminelle institutioner.

Da svaret efter nøje overvejelse i Kremlin kom, var det et ja til Kazakstan og tilladelse til at besøge et almindeligt fængsel i nærheden af Moskva.

Det er begrænset, hvad man kan nå i 14 dage, men nok til, at man kan danne sig et indtryk af det brogede og den gang så lukkede Rusland, behersket af et politisk system, der ikke har ændret sig væsentligt i de sidste årtier, bortset fra, at man ikke som i Stalin-tiden henretter ministre eller rangspersoner, der er faldet i unåde. Blodhunden Beria var den sidste, der efter Krushchevs ordre blev henrettet. Med ham gik Stalin-perioden i graven, troede man. Men den lever i bedste velgående i dag, bortset fra, at man har taget mere raffinerede metoder i brug, hvad emigrantlitteraturen i fuldt mål har afsløret.

Det er den slags ting, man kun kan ane under et kortvarigt besøg, og det er kun en del af den mosaik, som tilsammen udgør Sovjetunionen. Minderne om den gamle kultur fra zartiden behandles med en pietet, vi godt kunne lære af. Bolshoi-teatret er uovertruffent i sin kunstneriske standard. Den moderne russiske malerkunst er blevet en udtryksform for hyldelse til revolutionen og præmiearbejderen, der mere end opfylder sin norm. Men respekten for den gamle kunst er bevaret i Vinterpaladset i Leningrad og i museerne i Moskva. Russisk patriotisme har overlevet alle politiske omskiftelser, og man måtte være en kold fisk, hvis man i 1955 kunne besøge Stalingrad, der med sine ruiner endnu lå som monument over russisk heroisme, uden at synke hen i tavs

beundring. Stalingrad har senere skiftet navn, men mindet lever videre.

Vi er undervejs til Kazakstan, en rejse på 4.500 kilometer, til denne sovjetrepublik, der er nabo til Kina. Vi mellemlandede i Sverdlovsk, dels for at maskinen kunne tanke op, dels for at passagererne kunne få et måltid. Med mit kendskab til det kyrilliske alfabet, men ikke til sproget, opdagede jeg på spisekortet en ret, der hed „frikadelska“. Hvilken dansker med respekt for vor nationalret kunne modstå fristelsen til at prøve transuralske frikadeller? Det viste sig nu at være suppe med kødboller, men retten smagte fortrinligt som al russisk mad, og det gav os styrke til den sidste del af turen, hvor steppen fortonede sig i uendeligheden under os.

Det var Krushchev, der fra sin tid som Stalins frygtede partiboss i det frugtbare Ukraine, havde fået den idé, at den jomfruelige jord i Kazakstan kunne udnyttes til landbrug i det store format og dermed afhjælpe Sovjetunionens kornmangel. Krushchevs direktiv gik ud på, at 25-30 mill. ha. steppeland skulle under plov på to år – et areal, der var dobbelt så stort som Argentinas og Canadas hvedearealer tilsammen.

Vi nåede kun at besøge to af de store statslandbrug, Zdanov og Zelinnij, begge under myndig ledelse af ukrainere. Det kollektive landbrug, kolkhosen, syntes at være under udvikling til fordel for det egentlige statslandbrug, sovkhosen. På dette sted var det en naturlig driftsform, som ikke forudsatte eksistensen af landbrug, der kunne slås sammen i fællesdrift. Zdanov havde 20.000 ha. under plov og skulle året efter op på 30.000 ha. Zelinnij hade opdyrket 32.800 ha. og de sidste 6.000 ha. af den jomfruelige jord var på næste års program. Det var umuligt på baggrund af de enorme stubmarker at danne sig et skøn over afgrødens størrelse, og jeg blev taget alvorligt i skole af russiske blade for at have været pessimistisk i mine forudsigelser, skønt de dog byggede på oplysninger fra de to sovkhos-ledere. Russerne må jo vide bedre, og jeg skal derfor henholde mig til opgivelser fra

ungkommunisternes blad Komsomolskaja Pravda med den beroligende oplysning, at Pravda betyder sandhed. Bladet spåede, at udbyttet i 1955 ville blive 12-15 tønder hvede pr. hektar, men understregede samtidig, at en usædvanlig tør sommer havde forringet udsigterne. Vi kender også til tørre somre her i landet, og det må overlades til sagkyndige at bedømme, om den jomfruelige jord – der skulle kunne klare sig i fire år uden tilførsel af gødning – har svaret til forventningerne. Tyve år senere blev der i russiske blade rettet en voldsom kritik mod administratorerne i det kazakstanske eksperiment, fordi mejetærskere og traktorer stod nytteløse på de kazakstanske vidder. Der manglede reservedele.

Majsen var blevet grønhøstet til ensilage, men en enkelt majsmark var blevet stående, fordi man ville konstatere, om majsen kunne modnes. Den mindede meget om en hvedemark på de magre jorder i Vestjylland, og det behøver ikke at være russernes skyld. Tørke og de hårde vintre på den sibiriske steppe er tilstrækkelig forklaring. Krushchevs dristige eksperiment svarede næppe til forventningerne.

Uanset resultatet kunne man ikke undgå at nære en vis beundring for de mennesker, der under primitive forhold fristede en tilværelse, der meget minder om den, vore forfædre oplevede i Amerika. Blot var der i Kazakstan ingen indianere på skalpejagt. Denne sport drives under helt andre former i Sovjetunionen.

Jeg ville ikke i dag påtage mig at finde vej fra Kokchetav til de to statslandbrug, og det kunne vore sovjetiske chauffører nu heller ikke. Det var mørkt og vejene var ikke kortlagt. Når vi kom til noget, der i konturen tegnede sig som et hus mod den sorte himmel, viste det sig at være en mejetærsker i to etagers højde. Men frem kom vi da til Zdanov sovkhosen henimod midnat. Vi fik en hjertelig modtagelse, men en af bilerne savnedes – den var kørt tør for benzin. Den snarrådige Erik Seidenfaden fandt hurtigt ud af, at den eneste måde at tiltrække sig omverdenens opmærksomhed på, var at tænde et bål. Det eneste brændbare materiale, der kun-

ne fremtrylles på en øde markvej, var det trykte materiale, facts og propaganda, vi havde modtaget. Det blev ofret på bålet, sikkert med svære betænkeligheder hos Børge Houmann, som var den eneste kommunist i den danske delegation. Det svage ildskær i horisonten ledte undsætningsekspeditionen på spor, og efter midnat var vi alle forsamlede i sovkhosens mødelokale omkring et veldækket bord. Vi var sultne og tørstige, og på bordet stod vandkarafler og et ula-steligt rent tandglas ved hver kuvert. Vi skænkede op til glasets rand, den ukrainske chef bød os velkommen med en bemærkning om, at man i Ukraine havde den skik, at en gæst, som ikke drak velkomstskålen ud, fik resten hældt i lommen.

Det var vodka, ikke vand. Vi klarede alle den ukrainske bordskik og fandt frem til vort primitive leje i stedets skolestue. Den russiske gæstfrihed er velment, kan dog undertiden virke lidt overvældende. Men der er tradition for vodka i Kazakstan. Da Zdanov-sovkhosen skulle indvies, rammede man en pæl i jorden få hundrede meter fra floden Ishim og delte en flaske vodka. Sådan grundlægges en koloni på steppen.

Kokchetav sagdes at være en by med et halvt hundrede tusinde indbyggere, og efter antallet af huse og antenner at dømme må de have boet tæt sammen. Vort hovedkvarter var et hotel, byens eneste toetagers bygning med lokum i gården, men med løfte om installation af et W. C. ad åre. Den evige vandring over gårdspladsen på grund af mavevrøvl gav mig en uventet historie. En ældre kvinde kom målbevidst skridtende ud fra køkkenet og rettede et spørgsmål til mig, som jeg mindst af alt havde ventet at møde i Kazakstan: *Sprechen Sie Deutsch?*

Hun talte et århundred gammelt Volga-tysk, og mit ordforråd var begrænset, men nok til at vi kunne føre en samtale. Det blev nu mest til en enetale fra et ulykkeligt menneske, der længtes tilbage til den gamle tyske enklave ved Volgas bredder. Vi er, sagde hun, 40-50.000 Volga-tyskere i Kazakstan. Min mand blev dømt til 10 års forvisning, fordi

han havde vist sympati for tyskerne. De 10 år er gået, og vi er her stadig. Hjælp os!

Jeg henledte hendes opmærksomhed på to sortklædte kvinder der stod i køkkendøren og iagttog os, og jeg tilføjede, at hun løb en stor personlig risiko ved at tale til en udlænding. Hun var ligeglad, sagde hun i sin desperation – kom og tal med min mand og mig, når De kommer tilbage, og hun gav mig adressen. Det lovede jeg, men en kvindelig læge med et rødt tørklæde om hovedet forhindrede det, dog ikke med hensigt. De har haft angina i tre dage, Deres temperatur er 38,2, hvad jeg selv kunne overbevise mig om, her er penicillinpiller og så skal De have et vodka-omslag om halsen. Det hjalp, og omslaget duftede lifligt. Jeg måtte bryde aftalen med Volga-tyskerne, men så vidt jeg ved, blev jeg den første vesteuropæer, der kunne afsløre deres skæbne. I Vesttyskland viste de menneskelig, men mådeholden, interesse for nyheden.

Tilbage til Moskva og til det fængsel, der ligger omtrent, hvor russerne ved fronten standsede Hitlers fremrykning mod Moskva. Fængslet, eller som det hed „Krukovos forbedrende arbejdskoloni“ mindede mest om Sønder Omme eller andre halvåbne anstalter, som vi kender dem. Vi kunne tale med fangerne, fotografere dem, hvis vi ønskede – Sovjetunionen havde intet at skjule i Krukovo, bl.a. fordi man anså forbrydelser for at være en overlevering fra det kapitalistiske samfund. Der var fanger, som havde stjålet fra statslagrene, og det blev hårdere bedømt end tyveri fra individet, der ikke spiller samme afgørende rolle i kommunismens samfundsopbygning. Tonen var let og fri, der var så vidt jeg ved ingen orlov fra fængslet, men gifte fanger kunne modtage regelmæssige besøg af deres ægtefæller i aflukkede rum. Fængslet havde sit eget orkester med balalaika og harmonika, og de gav en koncert for de usædvanlige gæster i fængslet. Tribunen var inskriptionen: „Under Lenins-Stalins fane, fremad mod nye sejre for kommunismen“. Fangerne skulle arbejde, og de flittige fik straffen afkortet. En særlig gruppe ud-

gjordes af de såkaldte *Huligani*, et godt låneord fra det angelsaksiske *Hooligans*, de unge bøller, som altså også findes i Moskva. Der var 370 af dem, og de fik alle uddannelse som metalarbejdere, gørtlere, traktorførere, typografer og bygningsarbejdere. Selv med den sorteste kapitalistiske indstilling var det svært at finde en knage, man kunne hænge sin reaktionære hat på.

Der er ingen politiske fanger i Krukovo, sagde kommandanten, oberst Gromov. Hårdt presset fandt han dog frem til en ingeniør fra Ural, og vi bad om at måtte tale med ham.

Det var egentlig synd for manden, som var ligbleg, da han blev stillet overfor denne ukendte „undersøgelseskommission“. Han havde fået 10 år for at have sagt noget, og de 10 år var udløbet. Hvem sagde De noget om? Om Stalin. Hvad sagde De? Det vil jeg ikke sige, men andre har sagt det samme senere.

Så kom turen til oberst Gromov. Manden har udstået sin straf, vil De sørge for, at hans sag bliver genoptaget? Det vil le obersten. Vil De underrette os om resultatet? Det ville han gerne, men resten er tavshed.

Ved et tilfælde faldt vort besøg i Moskva sammen med dr. Adenauers første besøg i Rusland, og vi blev indbudt til den samme reception i Kreml. Vi mødtes i Vladimir-salen i Kreml og senere til souper i St. Georg-salen, pietetsfuldt bevaret med våbenskjolde fra de adelsfamilier, hvis medlemmer zarerne har fundet værdige til St. Georgs-ordenen, den højeste anerkendelse for tapperhed på slagmarken.

Vi er heldige i aften, sagde en erfaren Moskva-korrespondent til os. De er her alle, og de trækker sig ikke tilbage til et separatlokale under souper'en. De var der alle. Ministerpræsident Bulganin med fipskægget med dr. Adenauer på sin højre hånd. Der var den utrættelige Krushchev, udenrigsminister Molotov, der lignede sig selv, også når han undtagelsesvis smilte, Kaganovitch der havde verdensrekord i at overleve udrensninger og lidt langt ude på fløjen den de-troniserede Malenkov med en hårlok ned over panden, men

med hovedet på skuldrene. De sad alle ved højbordet. Der var ingen damer til stede, og vi menige måtte nøjes med kaviar og samtaler med stormagtsambassadører.

Da souper'en nærmede sig sin afslutning, trådte en lille dame i gråt ind fra kulissen. Dr. Adenauer rejste sig, bukkede høfligt og vekslede nogle ord med damen i gråt, hvorefter hun stilfærdigt forsvandt ud i kulissen igen.

Det var Ulanova, den tids og måske vor tids største ballerina.

Gensyn med det ukendte land

Indbydelsen til danske journalister til et besøg i Sovjetunionen var utvivlsomt ment som et forsøg på at forberede jorden for stats- og udenrigsminister H. C. Hansens indvarslede besøg i Sovjet i marts 1956. Hvis vi ikke var kommunister i forvejen, blev vi det ikke af det, vi så. Vore artikler var så objektive, som man med rimelighed kunne forlange, men objektiviteten er ikke i høj kurs i Sovjetunionen, hvis den ikke stemmer overens med Marx, Engels og Lenin.

Det officielle besøg med H. C. Hansen og undervisningsminister Bomholt i spidsen var af en helt anden seriøs karakter. For mig afslørede Moskva-rejsen H. C. Hansen som en statsmand af karat, smidig i forhandlingerne men fast i principperne og dertil besjælet af et humør, der lettede de svære passager under møderne med de russiske spidser. Det var tydeligt fra begyndelsen, at Danmark, der nok blev betragtet som en blød mellemvare i NATO, skulle føles på tænderne. H. C. Hansen skruede gebisset på.

Det var koldt i Moskva den 2. marts, men landingen forløb efter det fastlagte ritual med Kong Christian og den russiske nationalhymne i fejlfri hornmusik og med garden i strækmarch. Da H. C. Hansens kendskab til russisk var noget begrænset, sagde han simpelthen Goddag, soldater, og de svarede med et taktfast råb, der betød noget i retning af Tak for Deres hilsen. Ministerpræsident Bulganin og udenrigsminister Molotov hilste hjerteligt på de to danske ministre og deres følge af embedsmænd, der foruden udenrigsministeriets direktør Nils Svenningsen bl.a. rummede to russisktalende danske embedsmænd, gesandt Rolf Kiær og ministersekretær Hans Møller. Iøvrigt var der ingen mangel på tolke, men derfor kan det godt være nyttigt at kunne følge originalsproget inden oversættelsen kommer.

Det hele gik efter protokollen med modtagelse hos præsident Voroshilov. Vi savnede ved modtagelsen den mand, som vi anede var den største mand i Sovjet, partisekretær Krushchev. Det var ikke alene et spørgsmål om protokol, men også om politik. H. C. Hansen havde understreget, at han gæstede Sovjetunionen som stats- og udenrigsminister og ikke som formand for Socialdemokratiet. Det skulle give anledning til forviklinger, som H. C. Hansen løste med en flot håndbevægelse. Krushchev og H. C. Hansen blev ganske gode venner uden dog at sidde lårene af hinanden. Krushchev deltog naturligvis i forhandlingerne i Kreml, og han har nok været morsommere end Bulganin og Molotov tilsammen.

H. C. Hansen lærte hurtigt den russiske forhandlingstaktik. Når russerne slog i bordet, plantede H. C. Hansen også knoerne i bordpladen i Kreml. De upolitiske spørgsmål som redningstjenesten i Østersøen, kulturel udveksling og adgangen til zarernes arkiver, der blev lukket i 1932, voldte ikke større vanskeligheder. I tilgift fik de danske forhandlere endda tilsagn om, at to danskfødte kvinder kunne få lov til at forlade Sovjetunionen. Russerne lovede endog nærmere at undersøge en liste over danske frontkæmpere, formentlig fra Frikorps Danmark, der var forsvundet i Rusland, men eftersøgningen gav mig bekendt ikke noget resultat. Året i forvejen havde dr. Adenauer fremsat en lignende anmodning vedrørende 40.000 forsvundne tyskere, men Bulganin og Molotov havde rystet på hovedet med en bemærkning om, at dem kendte de ikke noget til. Og det var nok rigtigt.

Der var to afgørende punkter, hvor Danmarks medlemskab af NATO skulle sættes på prøve. Det første angik stationeringen af allierede styrker i Danmark i fredstid. Det blev rejst på embedsmandsplan, men da det ikke var indgået i ministrenes drøftelser, nægtede H. C. Hansen at lade problemet indgå i *communiquéet* – som den danske delegation klogeligt havde lovet at levere udkast til. Da en russisk journalist spurgte H. C. Hansen ved afrejsen om stationeringen svarede statsministeren kort: Det er et spørgsmål, vi ikke

drøfter udenfor Danmarks grænser!

Det andet store spørgsmål, der skulle bruges til pression mod Danmark, var et russisk ønske om levering af et eller flere tankskibe som led i en handelsaftale. Vi havde haft handelsaftale med Sovjet i 1954, ingen i 1955. Nu skulle tomme skruerne i brug. H. C. Hansen henviste til, at Danmark som et led i NATO-forsvaret havde forpligtet sig til ikke at levere strategisk vigtige varer (herunder tankskibe) til visse nationer, og at Sovjet havde afsluttet handelsaftaler med andre NATO-lande uden at kræve levering af strategiske varer. Det gav anledning til et karakteristisk udbrud fra Krushchev: Vi har ikke mere brug for jeres tankskibe end en død mand for et grødomslag.

I det endelige communiqué hed det meget diplomatisk, at man som led i en toårig handelsaftale ville levere Sovjet et tankskib, eller „i tilfælde af umuligheden heraf to hurtiggående fragtskibe på hver 10.000 tons“. Det blev ikke til noget tankskib, men begge parter havde reddet ansigtet.

Dermed var det alvorlige overstået. Tilbage var kun en rejse rundt i Sovjetunionen og en udveksling af gaver. Bomholt havde medbragt en 3000 år gammel stenøkse, Krushchev fik en fornem sølvskål i dekorativ dansk-russisk stil, H. C. Hansen fik en dyr bil, der indgik i statens vognpark, og de to ministerfruer kostbare pelse, der højtideligt blev erklæret i tolden i Kastrup. Selv fik jeg en smuk lakæske af Bulganin, men må desværre indrømme, at jeg solgte den for 1.200 kr. til støtte for Ungarns-hjælpen. Forhåbentlig fik Bulganin aldrig meddelelse om dette demonstrative brud på etiketten.

Som et led i de almindelige udvekslinger af høfligheder inviterede H. C. Hansen Bulganin og Molotov til et besøg i Danmark. De nåede det aldrig, for Krushchev havde vippet dem af pinden forinden. Krushchev selv blev ikke inviteret, og det var han sur over. Bulganin og Molotov kan tage med, hvem de vil, sagde H. C. Hansen, og De skal være velkomne, men da jeg er her som statsminister og ikke som parti-

leder, må jeg holde mig til ministre.

Ved en fest i Alexander-salen i Kreml vendte Krushchev syrligt tilbage til spørgsmålet om en direkte indbydelse.

Alright, sagde H. C., så inviterer jeg Dem herved med en konservativ redaktør som vidne til at besøge Danmark.

Krushchevs fremstående underlæbe fladede sig ud i et stort smil, og det hele endte i en livlig diskussion om, hvem der havde snydt modparten mest. Var det politisk flair hos H.C. Hansen eller almindelig forudseenhed? Krushchev kom til Danmark mange år senere. Da var Malenkov forlængst blevet bestyrer af et elektricitetsværk, Molotov forvist til Ydre Mongoliet som ambassadør og Bulganin fik sin folkepension. Alt får en ende – det fik det også for Krushchev.

Vi fejrede også Kongens Fødselsdag i den danske ambassade. De var der alle, fra Bulganin og nedefter, og for at demonstrere deres dybe respekt for monarkiet, drak de alle ud – indtil flere gange. H. C. Hansen fulgte eksemplet, og for at vise sin hengivenhed for den gamle russiske kultur, kastede han sit glas over skulderen ind i kaminen. Ambassadør Alex Mørch så lidt betænkelig ud. Hvor skulle det glas konteres?

Afskedens time i gesandtskabet nærmede sig. Giv mig din arm, det er det, jeg trænger mest til, sagde H. C. til mig. Selvfølgelig havde han ret i, at fire ben står mere solidt end to.

Ved udgangen, hvor militærattacheerne stod pænt opmarcheret i deres gallauniformer, tog Bulganin afsked med dem ved at trække den amerikanske militærattache i øret og give den engelske et klap, som vore dages fremskridtsvenlige pædagoger ville kalde en lussing. Ingen af dem fortrak en mine.

Det var en rigtig fødselsdag i Moskva.

Tilståelser i utide

At skrive erindringer er en lige så stor udfordring til intellektuel hæderlighed som at bevare erindringen om at have spillet på galopbanen. Man husker de gange, man har vundet, og en barmhjertig indretning i hjernen udsletter mindet om de gange, man har tabt. Selvfølgelig har jeg lidt nederlag – man når ikke støvets alder uden at det også er overgået én. Hvis andre vil huske dem, er de velkomne.

Bogen er blevet lang nok, som den er. Som gammel journalist på en dragonhest strammer man tøjlerne. Tilbage fra det lange ridt gennem de foregående kapitler bliver der alligevel en fond af erindringer, som næppe kan gøre krav på almindelig interesse. Shakespeare har mindet os om, at *All our Yesterdays*, jo trods alt kun er et skridt nærmere forglemselsen. Så hvis det afsluttende kapitel bliver et antiklimaks, er det kun en efterligning af den opsamlingsrubrik, som alle moderne blade anvender for at spare på pladsen og sætte læsernes selvstændige tænkning i gang.

Man kan anstændigvis ikke afslutte et kapitel om H. C. Hansen med et let henkastet vodkaglas. Det var ham, der med en bemærkning om „den lille mand, der har fået ørene i maskinen“, lagde grundlaget til den selvjustits, som skulle resultere i et sæt presseetiske regler og senere et pressenævn. Herom er der skrevet adskillige værker.

Går jeg tilbage til tiden i London, må jeg tilstå, at der hviler en evig forbandelse over mig. Den foreligger tilmed skriftlig, men i barmhjertighedens navn har jeg glemt den dansk-engelske brevskrivers navn. Forbandelsen skyldtes den omstændighed, at jeg i BBC's Home Service på mit bedste engelsk havde holdt et foredrag om, at danske land-

mænd gjorde hvad de kunne for at reducere leverancer til tyskerne. Hvor rigtigt det var, kunne jeg vanskeligt bedømme på afstand, når jeg kun havde statistik at holde mig til. „Hvis min broder eller svoger (der begge betegnedes som progressive landmænd) bliver afhørt og forfulgt af Gestapo i den anledning, vil jeg forbande Mr. Terkelsens navn i al evighed“, skrev den vrede mand.

Jeg må håbe, at evigheden endte den 5. maj 1945, og jeg nævner kun episoden som et eksempel på, hvor vanskeligt det var at fortælle englænderne om den voksende aktive eller passive modstand i Danmark og samtidig beskytte de såkaldte „progressive producenter“ i hjemlandet. Min sympati for de sidstnævnte afhang i høj grad af, hvad de producerede.

Når jeg i den foregående sammenhæng har nævnt statistik og radio, er det påfaldende eller pudsigt – alt efter ens temperament – at jeg efter befrielsen har deltaget i flere BBC Home Service-udsendelser på engelsk end i Danmarks Radio på dansk. Indstillingen kan selvfølgelig skyldes, at mine a’er og mine synspunkter ikke er flade nok, og at jeg savner den grundlæggende erfaring i mikrofonteknik. Jeg har trøstet mig med, at to af mine udsendelser på engelsk – om dansk udenrigspolitik og forsvarspolitik – fik den udmærkelse at blive genoptrykt i det ugentlige Radio Times. Det kom ikke Danmark til skade.

Hvis der i Danmarks Radio skulle sidde en torn i kødet fra de år, da jeg måtte angribe udsendelserne fra Kalundborg, er det på tide at få den trukket ud og pensle lidt rød jod på såret. Det var indholdet af de hjemlige udsendelser, der krævede en tilbagevisning. Kritikken gjaldt ikke de mennesker (bortset fra landssvigerne), der var sat til at forvalte en umulig opgave.

En uforudset landsskadelig handling blev begået, da jeg i Berlingske Tidende skrev en ledende artikel imod den se-

nere så berømte Perle Mestas planlagte udnævnelse til amerikansk ambassadør i København. Præsident Truman må have troet, at bladet gav udtryk for en officiel dansk holdning, hvad der ikke var tilfældet, så han sendte hende i stedet til Luxembourg. Vi forlangte her i landet simpelthen at blive taget alvorligt i udenrigspolitisk henseende, og et anset blad som Baltimore Sun støttede synspunktet og kaldte planen om udnævnelsen frivol. Tænk, hvis *Call me Madam* var blevet henlagt til *Wonderful, wonderful Copenhagen*. Intet under, at jeg aldrig har fået Turistforeningens pris, hvis den altså har en.

Har De nogen sinde prøvet at skrive et brev på maskine med venstre arm i gips? Det har jeg, og resultatet, som endnu er opbevaret, blev derefter. Gipsen var et resultat af en af Hitlers flyvende bomber, og når de den 30. juni 1944 drøede hen over Charing Cross Hospital i hjertet af London, var gipsarmen en beskyttelse for øjnene, men næppe for resten af personen. Nerverne stod nok lidt på højkant, og da en eller anden tåbe i administrationen ville nægte mig adgang til rekreation i det fredelige hus i Bedfordshire, hvor jeg havde lagt grundlaget for propagandavirksomheden til Danmark, blev jeg for en gangs skyld vred. Med gipsarm og højre pegefinger skrev jeg min afskedsansøgning, og i hvert fald én engelsk kollega i P. W. E. ville følge mig ud i kulden.

Den følgende dag kom en højtstående embedsmand kørende i sin Rolls-Royce og forklarede mig, at det hele var én stor misforståelse. Han beholdt sin Rolls og jeg mit arbejde.

Og således fik også dette eventyr en lykkelig udgang. Det gør for resten de fleste, hvis man har lært at vaske bitterhed af i brusebadet hver morgen.

Navneregister

- Acland, Richard, M. P. 31
Adenauer, Konrad, dr. 174, 177
Andersen, P. Adm. direktør Berlingske Tidende 148, 149
Anker-Petersen, K. G. Første formand for arbejdsudvalget i Det danske Råd 83, 90
Attlee, Clement. Vicepremierminister 87, 88

Baldwin, Stanley. Premierminister 21
Bang-Jensen, Tove. Det danske gesandtskab i Washington 109, 118
Barman, Thomas. Engelsk journalist og diplomat 20, 34, 45, 56, 66, 96
Barrington-Ward, Robin. Ass. chef-redaktør The Times 24
Bendix, Hans. Leder af danske radioudsendelser fra New York 123
Bendtsen, Rasmus. Redaktør 10
Berle, Adolph A. Viceudenrigsminister U. S. State Department 106
Berling, Ernst Henrik 34
Birksted, Kaj. Oberst i flyvevåbnet 151
Blædel, Nic. Redaktør 16, 17, 20, 21, 28, 31, 32, 33, 37
Blytgen-Petersen, Emil. Redaktør, ambassadør 83
Boesgaard, Eric. Journalist 17
Borge, Victor 124
Bracken, Brendan. Eng. informationsminister 119
Brooke, Sir Alan. Feltmarskal 101

Brown, Ivor. Redaktør af The Observer 143
Buhl, Vilh. Statsminister 32
Bulganin, Nikolaj 177, 178, 179
Bråtøy, Bjarne, dr. USA's propaganda-organisation 123

Camrose, Lord. Bladudgiver 47
Casey, W. F. Udenrigsredaktør af The Times 35
Chamberlain, Neville. Premierminister 21, 27, 60, 62
Chamberlein, Sir Austin 27
Christmas Møller, J. Handelsminister, udenrigsminister, formand for Det danske råd 74, 75, 82, 91, 92, 103, 106, 107, 108, 109, 114, 118, 123, 134, 140, 149
Churchill, Sir Winston. Premierminister 16, 21, 22, 28, 36, 41, 62
Clarke, M. E. Embedsmand i F. O.'s Northern Department 99
Crossman, Richard. Engelsk Labour-politiker 45

Dalton, Hugh. Minister for økonomisk krigsførelse 61
Dawson, Geoffrey. Chefredaktør The Times 24, 25

Ebbesen, Sven. Redaktør (nu ambassadør) 23, 83
Ebbut, Norman. The Times' korrespondent i Berlin 24, 25, 26, 31
Eden, Anthony. Udenrigsminister (senere premierminister) 22, 27, 61, 92, 113, 119

- Egebjerg, Lasse. Redaktør 15
- Embry, Sir Basil. Air Vice Marshall 78, 80
- Foss, Erling. Civilingenør, medlem af Frihedsrådet 68, 113, 114, 134
- Gallop, Rodney. Engelsk legationsråd i København 1940. Radiokommentator som „En god engelsk ven af Danmark“ 50, 66, 102
- Gudme, Sten. Redaktionssekretær 17, 19, 89, 98
- Gundel, Leif. Sekretær i Det danske Råd. Speaker i BBC 83
- Halifax, Lord. Udenrigsminister, senere ambassadør i Washington 44, 119
- Hall, Donald. Britisk ambassaderåd i Washington 120
- Hansen, H. Redaktør af Jyllands-Posten 13, 14, 15
- Hansen, H. C. Stats- og udenrigsminister 153, 176, 179
- Hedtoft, Hans. Statsminister 152
- Hegel, Frederik. Forlægger og bladudgiver 16, 17
- Henderson, Nevile. Engelsk ambassadør i Berlin 26
- Hendil, Leif B. Redaktør. Dansk Flygtningetjeneste 131
- Hendriksen, Halfdan. Handelsminister 54
- Hersholt, Jean. Formand for National America Denmark Association (N. A. D. A.) 110, 124
- Hess, Rudolph. Stedfortrædende fører 63
- Hollingworth, R. C. Commander. Chef for S. O. E.'s danske sektion 66, 73, 95
- Jensen, Frank Esmann. Redaktør, forfatter 7
- Jensenius, Herluf. Tegner 17, 19
- Johansen, E. Borch. Officer i S. O. E. 100
- Juncker, Flemming. Godsejer, kaptajn i S. O. E.
- Jørgensen, Robert. Leder af BBC's danske udsendelse 48, 66, 81, 101
- Kauffmann, Henrik von. Gesandt i Washington 90, 104, 111, 117, 140
- Kemsley, Lord. Bladudgiver 47
- Kielberg, Sir Michael Krøyer. Præsident for Det danske Råd 86, 94, 109
- King-Hall, Stephen. Commander, redaktør af News Letter 143
- Kirkpatrick, Sir Ivone. Controller BBC 45, 63, 77
- Knudsen, Helge. Redaktør (minister) 28
- Kronika, Jacob. Redaktør 28
- Krushchev, Nikita 174, 177, 179
- Lassen, Anders. Victoria Cross 84
- Lie, Trygve. Norsk udenrigsminister 102
- Lippmann, Ole. Direktør, kaptajn i S. O. E. Faldskærmschef i Danmark ved befrielsen 73
- Lockhart, Sir Robert Bruce. Chef for Political Warfare 61, 68, 114
- Lund, Sv. Aa. Chefredaktør 9, 19, 21, 147, 149
- Lyon, David Bowes. P. W. E. repræsentant i den eng. ambassade i Washington 107, 120
- Mesta, Perle. Ambassadør 181
- Mikkelsen, Saxtorph 11

- Molotov, Vyasheslav. Udenrigsminister 174, 178
- Munch, P. Udenrigsminister 32
- Munck, Ebbe. Redaktør, forbindelsesled til S. O. E. i Stockholm 68, 74, 127, 149
- Muus, Flemming. Faldskærmschef i Danmark 77
- Newsome, Noel F. Direktør for BBC's europæiske udsendelser 68
- Nielsen, Eggerth. Redaktør 23
- Nielsen, S. W. Udgiver af Jyllands-Posten 14
- Næser, Vincent, dr. Medejer af Berlingske Tidende 50
- Outze, Børge. Redaktør 54, 127, 149
- Palsbo, Susanne. Journalist 17
- Rée, Knud. Redaktør (fiskeriminister) 10, 12
- Reventlow, Greve Edouard. Gesandt 83, 86, 91, 104, 105, 108
- Rottbøll, Chr. Michael. Faldskærmsmand 76
- Ryssel, Edith. Journalist 17
- Røder, H. C. Skibskaptajn 44, 84
- Salter, Sir Arthur. Krigstransportminister 87, 88
- Schwencke, Ernst. Journalist 17
- Scavenius, Erik. Udenrigsminister, statsminister 33, 36, 140
- Schoch, Aage. Redaktør 17, 77, 149
- Seidenfaden, Erik. Redaktør 20, 68
- Smith, Howard. Eng. gesandt i Danmark 9. april 1940 50
- Sneum, Thomas. Løjtnant, faldskærmsmand 73
- Spink, Reginald. S. O. E.'s danske afdeling 66, 73
- Stauning, Th. Statsminister 32
- Sweet-Escott, Bickham. Forfatter af „S. O. E. Irregular“ 72
- Sønderby, Knud. Forfatter 17
- Sørensen, John G. Speaker BBC 136
- Sørensen, Werner. Ingeniør i Holandsk Indien 165
- Terkelsen, Ella 7
- Thomas, Brinley. Professor, chef for P. W. E. nordiske sektion 65
- Tillge-Rasmussen, Sven. London korrespondent 43, 98
- Tingbjerg Thomsen. Læge i Holandsk Indien 165
- Truelsen, Svend. Landsretssagfører, kaptajn i S. O. E. 73
- Turnbull, Ronald. Engelsk diplomat 45, 75, 94, 127
- Ulanova, Galina. Russisk ballerina 175
- Vansittart, Lord 22, 27
- Varley, dr. J. W. P. W. E.'s nordiske sektion 65, 69
- Warner, Christopher. Chef for Foreign Office Northern Department 94, 95, 99
- Ærbødigt (Viggo Barfoed) 17

Forkortelser

A. B. S. I. E.: American Broadcasting Stations in Europe (U. S. A.)

BBC: British Broadcasting Corporation

N. A. D. A.: National American Denmark Association

O. S. S.: Office of Strategic Services (U. S. A.)

P. I. D.: Political Intelligence Department of the Foreign Office

P. W. E.: Political Warfare Executive

S. E. A. C.: South East Asia Command

S. H. A. E. F.: Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces

S. H. A. P. E.: Supreme Headquarters Allied Powers in Europe

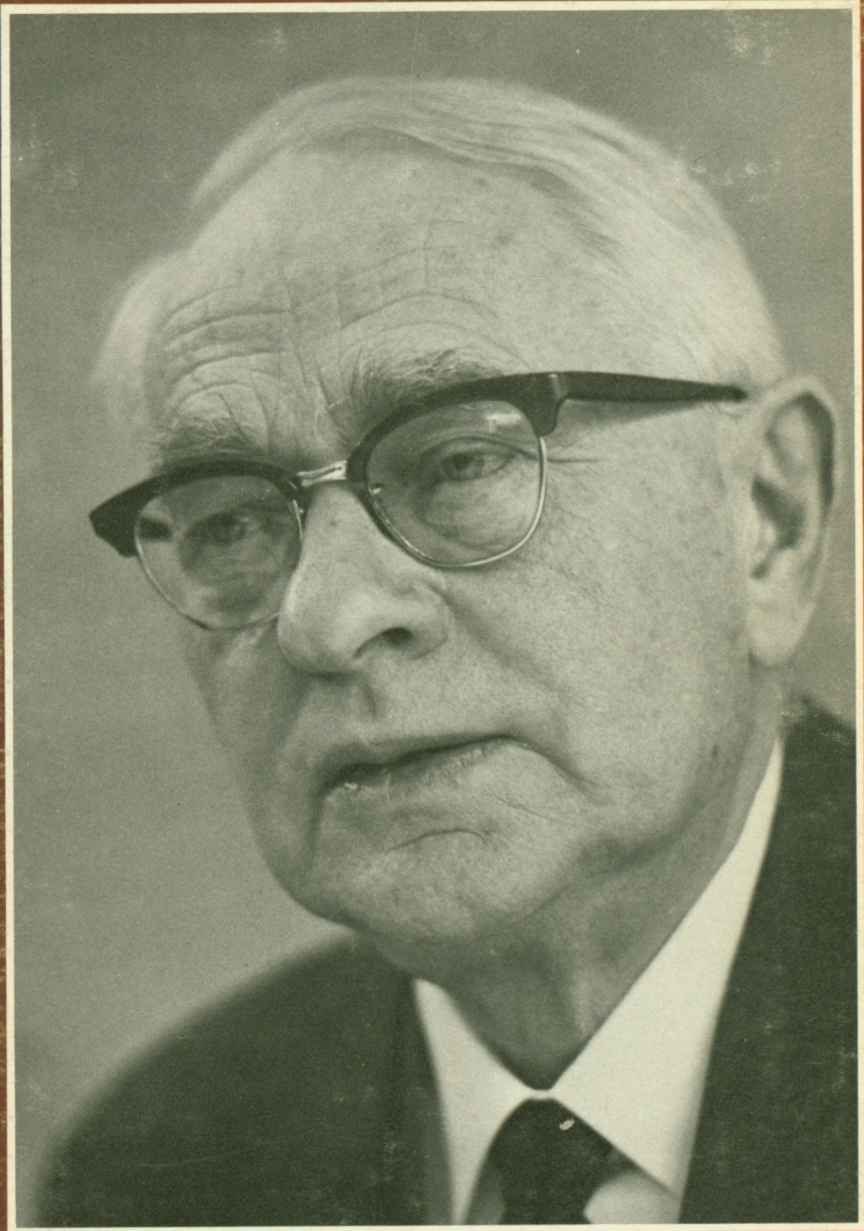
S. O. E.: Special Operations Executive

(fortsat fra klap 1)

danske Råd, der skulle genopbygge Danmarks anseelse i England. Der er et særligt kapitel om Christmas Møller, af hvis arbejde han giver en ny og for mange måske overraskende vurdering.

Den sidste del af bogen skildrer efterkrigstidens Danmark og dets placering i et krigshærget Europa. Som sit blads udenrigsredaktør har Terkelsen deltaget i mange rejser, bl. a. Julius Bomholts og H. C. Hansens besøg i Moskva i 1956. H. C. Hansen skildres her som en charmerende og fremragende forhandler med både Krushev og Molotov.

Med Terkel M. Terkelsens bog er der føjet endnu et vigtigt supplement til besættelsestidens historie. Samtidig får vi beretningen om en dygtig journalist, der udfører givne ordrer uden nogensinde at stille sig selv i position. Det er en bog, der vidner om samarbejdets nødvendighed – især i vanskelige situationer.

*Endnu et vigtigt supplement til
besættelsestidens historie*